

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

JUSTĖ PETRONIENĖ

VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ
ĮGYVENDINIMO GALIMYBĖS MOKYKLOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

lekt. dr. Jolita Dudaitė

VILNIUS, 2013

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS**

**VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ
ĮGYVENDINIMO GALIMYBĖS MOKYKLOJE**

**Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621x20020**

Vadovė

lekt. dr. J. Dudaitė

2013 04

Recenzentas

2013 04

Atliko

VEmis1-01 gr. stud.

J. Petronienė

2013 04 09

VILNIUS, 2013

TURINYS

IVADAS	7
1. VERSLUMO UGDYMO MOKYKLOJE TEORINIAI ASPEKTAI	10
1.1. Verslumo koncepcija ir verslumo ugdymas	10
1.2. Verslumo ugdymą Lietuvoje reglamentuojančių dokumentų apžvalga	21
1.3. Verslumo ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose	24
1.3.1. Verslumo ugdymo situacija Lietuvos švietimo sistemoje	24
1.3.2. Verslumas <i>Bendrosiose programose</i>	26
1.3.3. Verslumo ir ekonomikos disciplinų samplaika	32
1.4. Verslumą lemiančių veiksnių analizė	34
2. VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ ĮGYVENDINIMO MOKYKLOJE TYRIMO METODOLOGIJA	38
3. VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ ĮGYVENDINIMO MOKYKLOJE GALIMYBIŲ EMPIRINIS TYRIMAS	43
3.1. Mokytojų požiūrio į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje analizė	43
3.2. Mokinių požiūrio į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje analizė	52
3.3. Mokytojų ir mokinių nuomonių tiriamais klausimais palyginimas	79
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	82
LITERATŪRA	85
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	90
SANTRAUKA LIETUVIŲ KLABA	92
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	94
PRIEDAI	96

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Verslumo sampratos.....	12
2 lentelė. Interviu klausimų blokai	39
3 lentelė. Anketos klausimų blokai	39
4 lentelė. Verslumo termino asociacijos.....	43
5 lentelė. Mokytojų nuomonė dėl to, kada tikslinga pradėti mokyti verslumo	45
6 lentelė. Mokytojų pozicija dėl to, ar mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui	46
7 lentelė. Dalykai, į kuriuos turėtų būti integruojamas verslumas (mokytojų pozicija).....	47
8 lentelė. Verslumo integravimo modeliai: efektyviausi ir tiriamose mokyklose naudojami (mokytojų pozicija)	48
9 lentelė. Efektyviausi verslumo ugdymo metodai (mokytojų pozicija).....	49
10 lentelė. Kliūtys verslumo ugdymo strategijoms įgyvendinti	51
11 lentelė. Esminiai verslumo komponentai (respondentų pozicija).....	55
12 lentelė. Efektyviausi verslumo ugdymo metodai (respondentų pozicija).....	66
13 lentelė. Tinkamiausi mokomieji dalykai verslumui integruoti (respondentų pozicija)	72
14 lentelė. Mokomieji dalykai, į kuriuos dažniausiai integruojamas verslumas (respondentų pozicija)	73

Paveikslų sąrašas

1 pav. Verslumas plačiąja ir siaurąja prasmėmis.....	10
2 pav. Platesnis verslumo suvokimas	14
3 pav. Verslumo sąvokų grupės.....	14
4 pav. Esminiai verslumo komponentai	15
5 pav. Verslumo ugdymo sistemos sąveikos elementai	25
6 pav. Ugdymo turinys kompetencijų ugdymui	27
7 pav. Bendrieji dalykai, į kuriuos integruojamas verslumas.....	29
8 pav. Verslumą sąlygojančių veiksnių grupės	35
9 pav. Verslumą sąlygojančių veiksnių sistema	35
10 pav. Verslaus žmogus savybės (mokytojų pozicija).....	45
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį.....	53
12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klasę, kurioje mokosi.....	53
13 pav. Respondentų nuomonė dėl to, su kuo jiems asocijuojasi žodis verslumas.....	54
14 pav. Verslaus žmogaus savybės (respondentų pozicija).....	57
15 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar jiems reikalingos verslumo žinios.....	58
16 pav. Respondentų nuomonė dėl to, ar verslumo ugdymas reikalingas mokykloje	59
17 pav. Respondentų pozicija dėl to, kada geriausia pradėti mokytis verslumo.....	60
18 pav. Mokinių požiūris į verslumo ugdymo įgyvendinimą jų mokykloje	61
19 pav. Respondentų pozicija dėl to, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų teorinių verslumo žinių	62
20 pav. Respondentų pozicija dėl to, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų praktinių verslumo žinių	63
21 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar jų mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui.....	63
22 pav. Kliūtys sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje (respondentų pozicija)	64
23 pav. Respondentų nuomonė dėl to, ar dalykų mokytojams pakanka verslumo žinių, integruoti tai į savo mokomąjį dalyką.....	65

24 pav. Efektyviausios verslumo ugdymo strategijos, siekiant gauti praktinių įgūdžių (respondentų pozicija)	67
25 pav. Tyrime dalyvaujančiose mokyklose taikomos verslumo ugdymo strategijos praktiniams įgūdžiams įgyti (respondentų pozicija).....	68
26 pav. Verslumo ugdymo strategijos, kurių taikymui yra galimybių tiriamose mokyklose (respondentų pozicija)	69
27 pav. Kliūtys praktikos įmonėse strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija).....	69
28 pav. Kliūtys verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija)	70
29 pav. Kliūtys imitacinių įmonių kūrimo strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija).....	71
30 pav. Geriausias verslumo integravimo modelis (respondentų pozicija).....	74
31 pav. Mokykloje naudojamas verslumo integravimo modelis (respondentų pozicija).....	75
32 pav. Veiksniai, sąlygojantys verslumą (respondentų pozicija).....	76
33 pav. Savybės, kurias stiprina verslumo ugdymas mokykloje (respondentų pozicija)	76
34 pav. Veiksniai, paskatinsiantys labiau domėtis verslumo ugdymu (respondentų pozicija)	77

IVADAS

Temos aktualumas. Jaunimo verslumo ugdymas siejamas su rinkos sąlygomis. Sparčiai kintant ekonominei, politinei, technologinei aplinkai, kinta ir socialiniai santykiai, vis labiau orientuoti į rinką. Ekonominės aplinkos kaita smarkiai paliečia ir švietimo įstaigas, kadangi būtent mokyklos turi ugdyti jauną žmogų ir mokyti svarbiausių dalykų, padėsiančių jam prisitaikyti dinamiškoje aplinkoje, įsilieti į rinką. Kaip teigia L. Mincienė (2004), šiandieniniai mokiniai dirbs ne šiandienos, o jau rytdienos sąlygomis, tad vis dažniau tenka susimąstyti, ar mokomės to, ko reikės rytoj, ar jaunimas pakankamai mokomas prisitaikyti prie pokyčių, kurie jį lydės visą gyvenimą.

Kaip teigiama Commission of the European Communities (2002), Europos Sąjungoje (toliau - ES) vienas prioritetinių valstybės narės sėkmingo vystymosi veiksnių yra verslumas. Todėl ES šalyse didelis dėmesys skiriamas verslumo ugdymo integravimui į švietimo sistemos procesus, verslumo ugdymas įtraukiamas į *Bendrąsias programas*. Lietuvoje tai vyksta dar palyginti neseniai, viena pirmųjų 2008-2012 metų jaunimo verslumo skatinimo programų buvo skirta „padėti prisitaikyti mokyklas baigusius jaunuolius prie ekonominės, socialinės ir politinės aplinkos“ (A. Župerka, 2009, p. 299).

Verslumo ugdymo strategijų taikymas ir jų svarba atskleidžiami Švietimo ir mokslo ministerijos pateikiamuose dokumentuose: Bendrosiose programose, Išsilavinimo standartuose, strategijose. Ryškiausiai verslumo esmę ugdymo kontekste atspindi 2004 metais patvirtinta „Ekonominio raštingumo ir verslumo strategija“, kurioje verslumas apibrėžiamas kaip „asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir priimti riziką už padarytus sprendimus“ (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004). Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) akcentuojamas verslumo dalyko integravimo į kitas dėstomas mokykloje disciplinas reikšmė, didaktinės nuostatos bei galimybės. Mokomųjų dalykų Bendrosios programos atskleidžia verslumo sąsajas su beveik visais mokomaisiais dalykais, kas taip pat patvirtina verslumo ugdymo įgyvendinimo svarbą mokykloje.

Temos ištirtumas. Verslumo ugdymo klausimai literatūros šaltiniuose nagrinėjami įvairiais aspektais, tačiau dažniausiai – pedagoginiu.

Verslumo sampratą nagrinėjo Z. Lydeka (1996, 2000), A. Fayolle ir P. Kyro (2008), J. Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012), P. Kaufmann ir R. P. Dant (1998), R. Palčiauskienė, R. Virketytė (2009), Armonas (2006), C. Turner (2005) ir kt. G. Strazdienė ir A. Garalis (2006) nagrinėjo

verslumo sampratą ir jos raišką Europos Sąjungoje bei Lietuvoje, taip pat analizavo verslumo ugdymo filosofines kryptis. A. Jelagaitė, J. Vijeikis (2012) analizavo verslumo ugdymą Lietuvos šveitimo sistemoje.

Mokinių verslumo ugdymą savo darbuose nagrinėjo A. Župerka (2009, 2010), I. Zaleskienė, L. Žadeikaitė (2008), G. Strazdienė (2006), G. Strazdienė ir A. Garalis (2006), A. Jelagaitė ir J. Vijeikis (2012) ir kt. Teoriniu lygmeniu mokinių verslumo ugdymo tobulinimo kryptis Lietuvoje analizavo bei verslumo ugdymo švietimo organizacijoje ypatumus tyrė A. Župerka (2009).

Mokytojų pozicijas mokinių verslumo ugdymo klausimais tyrė nemažai lietuvių autorių. A. Župerka (2010) tyrė mokytojų požiūrį mokinių verslumo ugdymo klausimais, I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008) tyrė mokytojų požiūrį į verslumo ugdymo prielaidas mokykloje, A. Jelagaitė su V. Lukoševičiumi (2011) verslumo ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje taip pat analizavo mokytojų požiūriu. O G. Žibėnienė (2012) analizavo verslumą ugdančių mokytojų kvalifikacijos tobulinimui aktualius aspektus, gerą patirtį.

Verslumo ugdymo ypatumus aukštajame moksle nagrinėjo L. Sodžiutė (2009), G. Simoneit (2009), V. Stokaitė (2012), J. Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012) analizavo verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų verslumo bei jo ugdymo sampratas.

R. Palčiauskienė su R. Virketyte (2009) į verslumą žvelgė kaip į vieną esminių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių, autorės nustatė verslumą sąlygojančius veiksnius.

Mokslinė problema. Remiantis Europos Komisijos ataskaitų duomenimis bei pranešimais spaudai (http://ec.europa.eu/lietuva/ziniasklaidai/19112012_it_lt.htm), paaiškėjo, kad mokyklose vis dar skiriama mažai dėmesio verslumo integravimui į kitus mokomuosius dalykus. Todėl tikslinga nustatyti, verslumo ugdymo įgyvendinimo galimybes bendrojo lavinimo mokyklose.

Baigiamojo darbo objektas. Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje.

Baigiamojo darbo tikslas – nustatyti verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje.

Darbo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) apibūdinti verslumo koncepciją bei verslumo ugdymo strategijų ypatumus;
- 2) išanalizuoti verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose aspektus;
- 3) identifikuoti verslumą sąlygojančius veiksnius;
- 4) ištirti mokytojų bei mokinių požiūrį į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje;
- 5) palyginti mokytojų bei mokinių pozicijas tiriamais klausimais.

Mokslinės hipotezės:

- 1) mokykloje nepilnai išnaudojamos verslumo ugdymo galimybės;
- 2) verslumo ugdymo integravimo galimybės į kitus mokomuosius dalykus riboja pačių mokytojų verslumo įgūdžių stoka.

Baigiamojo darbo metodai:

- 1) mokslinės literatūros analizė;
- 2) dokumentų analizė;
- 3) apklausa (interviu ir anketa).

Baigiamojo darbo struktūra: baigiamąjį darbą sudaro trys pagrindinės dalys: teorinė, metodologinė ir praktinė.

Pirmoje – teorinėje – darbo dalyje, remiantis literatūros šaltiniais bei dokumentais, aptariama verslumo koncepcija bei verslumo ugdymo metodai, analizuojamas verslumo ugdymo reglamentavimas Lietuvoje. Taip pat šioje darbo dalyje analizuojami verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai, aptariant bendrą verslumo ugdymo situaciją Lietuvos švietimo sistemoje, analizuojant Bendrąsias programas akcentuojami verslumo ugdymo dalyko integravimo į kitas disciplinas aspektai, pažymima verslumo bei ekonomikos disciplinų samplaika. Identifikuojami verslumą lemiantys veiksniai.

Antroje – metodologinėje – darbo dalyje pristatoma tyrimo programa: tyrimo tikslas, tyrimo uždaviniai, pristatomas bei pagrindžiamas tyrimo instrumentarijus, skaičiuojama tyrimo imtis.

Trečiojoje – praktinėje – darbo dalyje, remiantis kokybinio tyrimo rezultatais, analizuojamas tiriamų institucijų mokytojų požiūris į verslumo ugdymo naudą, verslumo ugdymo strategijų galimybes mokykloje, verslumo ugdymo dalyko integravimo į kitas disciplinas galimybes bei reikšmę. Taip pat šioje dalyje, remiantis mokinių anketinės apklausos duomenimis, analizuojamas ir mokinių požiūris į verslumo koncepciją, verslumo ugdymo suvokimą bei naudą, taip pat į verslumo ugdymo galimybes mokykloje. Paskutiniame šios darbo dalies poskyryje pateikiama trumpa mokytojų bei mokinių nuomonių tiriamuoju klausimu lyginamoji analizė.

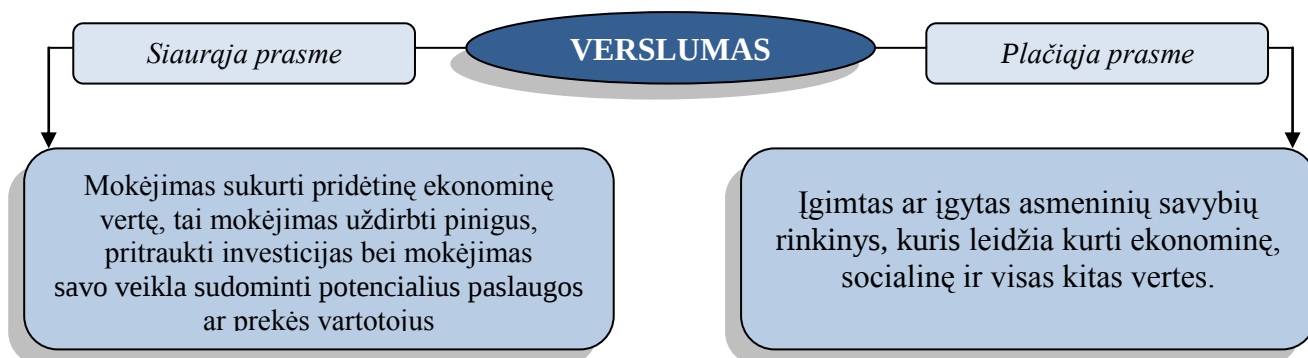
1. VERSLUMO UGDYMO MOKYKLOJE TEORINIAI ASPEKTAI

Šioje darbo dalyje, remiantis dokumentais bei lietuvių ir užsienio autorių darbais, analizuojama verslumo definicija, verslumo ugdymo svarba ir šiam procesui skiriamas dėmesys, pristatomi esminiai verslumo ugdymo reglamentavimo Lietuvoje aspektai. Taip pat šiame darbo skyriuje, remiantis moksliniais straipsniais ir dokumentais, analizuojami verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumai: verslumo ugdymo situacija mūsų šalies švietimo sistemoje, analizuojamas verslumo ugdymas *Bendrujų programų* kontekste, plačiau aptariama verslumo ir ekonomikos disciplinų samplaika. Taip pat šioje darbo dalyje pristatomi bei aptariami mokyklų verslumą lemiantys veiksniai.

1.1. Verslumo koncepcija ir verslumo ugdymas

Lietuvai tapus rinkos ekonomikos šalimi, didelę svarbą įgijo visų socialinių sluoksnių integracijos į bendrą ekonominę sistemą aspektas. 2005 metais Europos Bendrijos Komisija verslumo ugdymą išskyrė kaip vieną prioritetinių edukacinės veiklos kryptių. Verslumas siejamas su tokiomis žmogaus savybėmis kaip iniciatyvumas, novatoriškumas, veiknumas ir pan.

Pati verslumo samprata yra kildinama iš anglų kalbos žodžio entrepreneurship, siejama su mokėjimu atrasti naujas galimybes, savirealizacija bei gebėjimu kurti ekonominę, taip pat socialinę vertę. Užsienio autoriai Stokes D. ir kt. (2010) sako, kad verslumas yra vertinamas kaip labai svarbi šiuolaikinio ekonominio ir socialinio gyvenimo dalis, o patys verslininkai vaidina pagrindinį vaidmenį mūsų visuomenėje. Literatūroje (R. Palčiauskienė, R. Virketytė (2009), L. Paulionienė (2007), G. Simoneit (2009) ir kt.) neretai akcentuojami du požiūriai į verslumą: verslumas siaurąja prasme bei verslumas plačiąja prasme (žr. 1 pav.).

1 pav. Verslumas plačiąja ir siaurąja prasmėmis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal R. Palčiauskienė, R. Virketytė, 2009, p. 28.

Anot R. Palčiauskienės ir R. Virketytės (2009), verslumas gali turėti dvi – plačiąją ir siaurąją – reikšmes. Kaip matyti iš pateiktos schemos, verslumas siaurąja prasme siejamas su gebėjimais vykdyti tokias veiklas kaip: pridėtinės ekonominės veiklos kūrimas, investicijų pritraukimas, potencialių vartotojų sudominimas, mokėjimas uždirbti pinigus. Tuo tarpu verslumas plačiąja prasme siejamas su įgimtomis bei įgytomis asmeninėmis savybėmis, kurios būtent ir leidžia vykdyti visas paminėtas veiklas.

J. Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012) (pgl. P. Kaufmann ir R. P. Dant (1998)), teigia, kad verslumo sąvokos samprata gali būti siejama:

- 1) su versliam asmeniui būdingomis savybėmis;
- 2) su naujų įmonių kūrimu ar naujų gaminių įvedimu į rinką;
- 3) su verslininko veikla.

Esminis dokumentas, nusakantis verslumo svarbą bei verslumo ugdymo uždavinius, mūsų šalyje yra Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta 2004 metais. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004), Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) verslumas apibūdinamas kaip „asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus“ (p. 2). Šis apibrėžimas verslumą apibūdina asmens turimų kompetencijų rinkinį (jau minėtas verslumo suvokimas plačiąja prasme) ir mąstymo būdą, kuris leidžia žmogui sėkmingai veikti verslo sektoriuje (verslumo suvokimas siaurąja prasme).

Europos Bendrijų komisijos dokumente „Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: Verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant“ (2006) verslumas apibrėžiamas kaip „asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Tai reikalinga visiems kasdieniniame gyvenime, darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą“ (p. 4). Darbo autorės nuomone, tai vienas išsamiausių verslumo apibrėžimų, pateikiamų dokumentuose. Šioje definicijoje atskleidžiama verslumo esmė ne tik veikiant verslo sektoriuje, tačiau ir apskritai gyvenime. Nurodomi pagrindiniai verslumo elementai: kūrybingumas, inovacijos, rizika, planavimas ir valdymas.

Literatūros analizė atskleidė, kad verslumas nagrinėjamas plačiai, tačiau vieningo verslumo apibrėžimo nėra, o definicijų įvairovę sąlygoja tai, kad autoriai į verslumą žvelgia pro skirtingas prizmes ir akcentuoja nevienodus aspektus: vieni – asmens savybės, kiti – siekius, dar kiti – kaip bendrai šalies ekonominei būklei svarbų veiksnį ir pan. (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Verslumo sampratos

Autorius (metai)	Samprata
L. Gegieckienė, A. Grikšienė (2009)	Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose. Verslumas – tai siekimas naujų idėjų, projektų įgyvendinimo, t.y. sugebėjimas sėkmingai organizuoti ir valdyti savo gyvenimą bei verslą, pelningai gaminti prekes ar teikti paslaugas.
C. Turner (2005)	Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas.
L. Juozaitienė (2003)	Verslumas – tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti.
D. Ribeiro, S. Roig (2007)	Verslumas yra procesas, kurio metu asmenys - arba patys, arba per organizacijas - siekti galimybių.
S. Shane, S. Venkataraman (2000)	Verslumas yra gebėjimas atrasti galimybes, jas vertinti ir panaudoti, kuriant ateities prekes bei paslaugas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

L. Gegieckienė, A. Grikšienė (2009) verslumą traktuoja kaip įgimtas bei įgytas žmogaus savybes, kurios leistų jam sėkmingai veikti ne tik verslo sektoriuje, tačiau visose gyvenimo situacijose. Panaši yra ir Ch. Brooks (2012) pateikiama samprata, kurioje teigiama, jog verslumo esmė yra pradėti verslą nuo nulio, t. y. nuo idėjos ir valdyti įmonę kuo ilgesnį laikotarpį. Įgimtų ir įgytų savybių svarbą verslumui akcentuoja ir Z. Lydeka (2000). Sampratą orientuotą į žmogaus savybes bei gebėjimus pateikia ir M. Qian, Ch. A. Lai (2012) savo straipsnyje, kuriame akcentuojama, jog verslumas dažnai neteisingai suvokiamas tik kaip naujo verslo kūrimas, tačiau verslumas apima daug daugiau – kūrybingumą, rizikos valdymą bei gebėjimus būti iniciatyviu.

Kita L. Gegieckienės ir A. Grikšienės (2009) pateikiama verslumo definicija orientuota į naujų idėjų įgyvendinimą bei gebėjimą sėkmingai valdyti ne tik verslą, tačiau ir savo gyvenimą.

Pastebima, kad šios autorės verslumą sieja ne tik su verslu, įmonių valdymu, tačiau ir su sėkme apskritai visame žmogaus gyvenime, įvariose situacijose.

C. Turner (2005) pateikta samprata rodo, kad verslumas siejamas su įmone bei joje vykstančiais procesais: rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, inovacijų diegimas. O mintųjų procesų sėkmingam įgyvendinimui reikalingas verslumas. Interaktyviame verslo žodyne¹ verslumas apibūdinamas kaip gebėjimas ir noras kurti, organizuoti bei valdyti verslo įmonę, kartu prisiimant išskylančią riziką ir siekiant pelno. Šiame žodyne teigiama, jog verslumo dvasiai būdinga naujovės, pasiryžimas rizikai ir gebėjimas prisitaikyti dinamiškoje bei konkurencingoje pasaulio rinkoje.

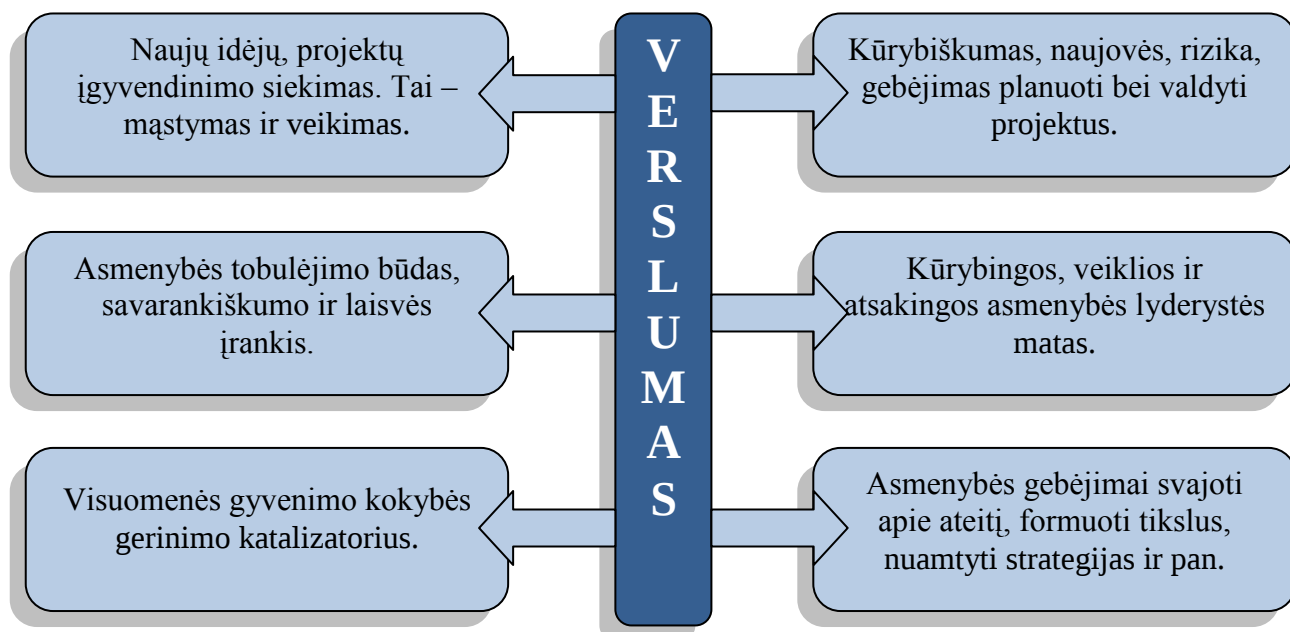
Matyti, kad L. Juozaitienė (2003) verslumą įvardija kaip sudėtingą savybę ir sieja su kokybine sugebėjimų bei savybių išraiška. Esminėmis versliems žmonėms būdingomis savybėmis autorė išskiria aktyvumą, iniciatyvumą, žinias bei smalsumą, motyvaciją, polinkį į inovacijas, taupumą bei galimybę rizikuoti. Pastebima, kad nebijojimą rizikuoti daugelis autorių laiko vienu iš verslumui būdingų elementų. Verslumą su asmens savybėmis sieja ir L. Mincienė (2004), teigdama, jog „verslumas – verslui pradėti ir jam tvarkyti reikalingi ypatingi asmeniniai ir dalykiniai žmogaus sugebėjimai: vaizduotė, kūrybiškumas, rizikingas veiklumas, iniciatyva, naujoviškumas, intuicija, vadybos įgūdžiai ir kiti išskirtiniai bei unikalūs sugebėjimai“ (p.7)“.

Anot D. Ribeiro, S. Roig (2007), verslumas yra galimybių siekimo procesas. Šių autorių teigimu, verslumas yra pagrindinis elementas, siekiant ekonominės pažangos, o pasireiškia verslumas įvairiai: nustatant, įvertinant ir išnaudojant verslo galimybes, kuriant naujas organizacijas arba atnaujinant jau veikiančias, diegiant inovacijas, gebėjimu ugdyti savo kompetencijas, kurti naujas darbo vietas ir apskritai gerinant visuomenės gerovę.

O T. R. Eisenmann (2013) verslumą sieja su galimybėmis, kurios: padeda kurti ateities naujovišką produktą; sukurti naują verslo modelį; sukurti geresnį arba pigesnės versijos produktą; turimus produktus panaudoti naujiems klientams pritraukti.

Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse (2012) teigiama, jog mokymas, kaip reikėtų valdyti verslą, yra tik vienas aspektas, tačiau pats verslumas turėtų būti suprantamas kur kas plačiau (žr. 2 pav.). Schemoje pateikti šeši verslumo suvokimo aspektai: verslumas kaip mąstymas, verslumas kaip tobulėjimo būdas, verslumas kaip geresnės gyvenimo kokybės klatalizatorius, verslumas kaip lyderystės matas, verslumas kaip gebėjimai, verslumas kaip kūrybiškumas, inovacijos, gebėjimas planuoti ir valdyti.

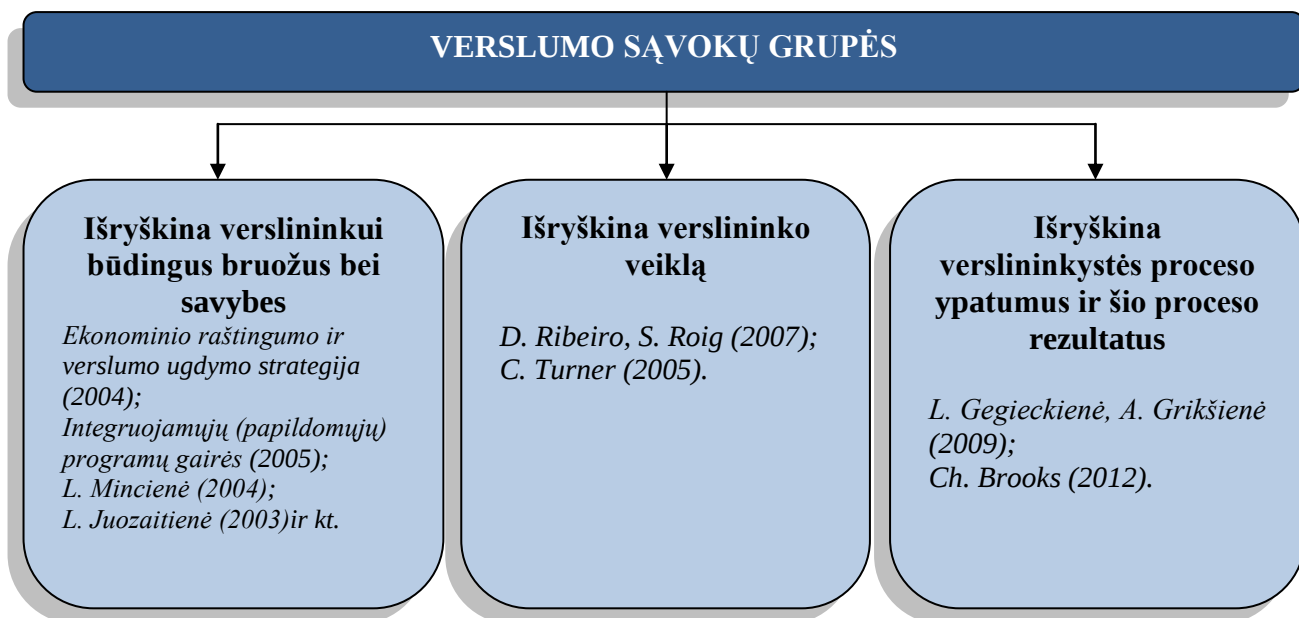
¹ <http://www.businessdictionary.com>

2 pav. Platesnis verslumo suvokimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Metodinės rekomendacijos: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse, 2012, p. 11.

Darbo autorė, remdamasi P. Kaufman ir R. P. Dant (1998) jau minėtu skirstymu bei atlikta verslumo definicijų analize, grupuoja verslumą apibrėžiančias sąvokas į tris grupes (žr. 3 pav.).

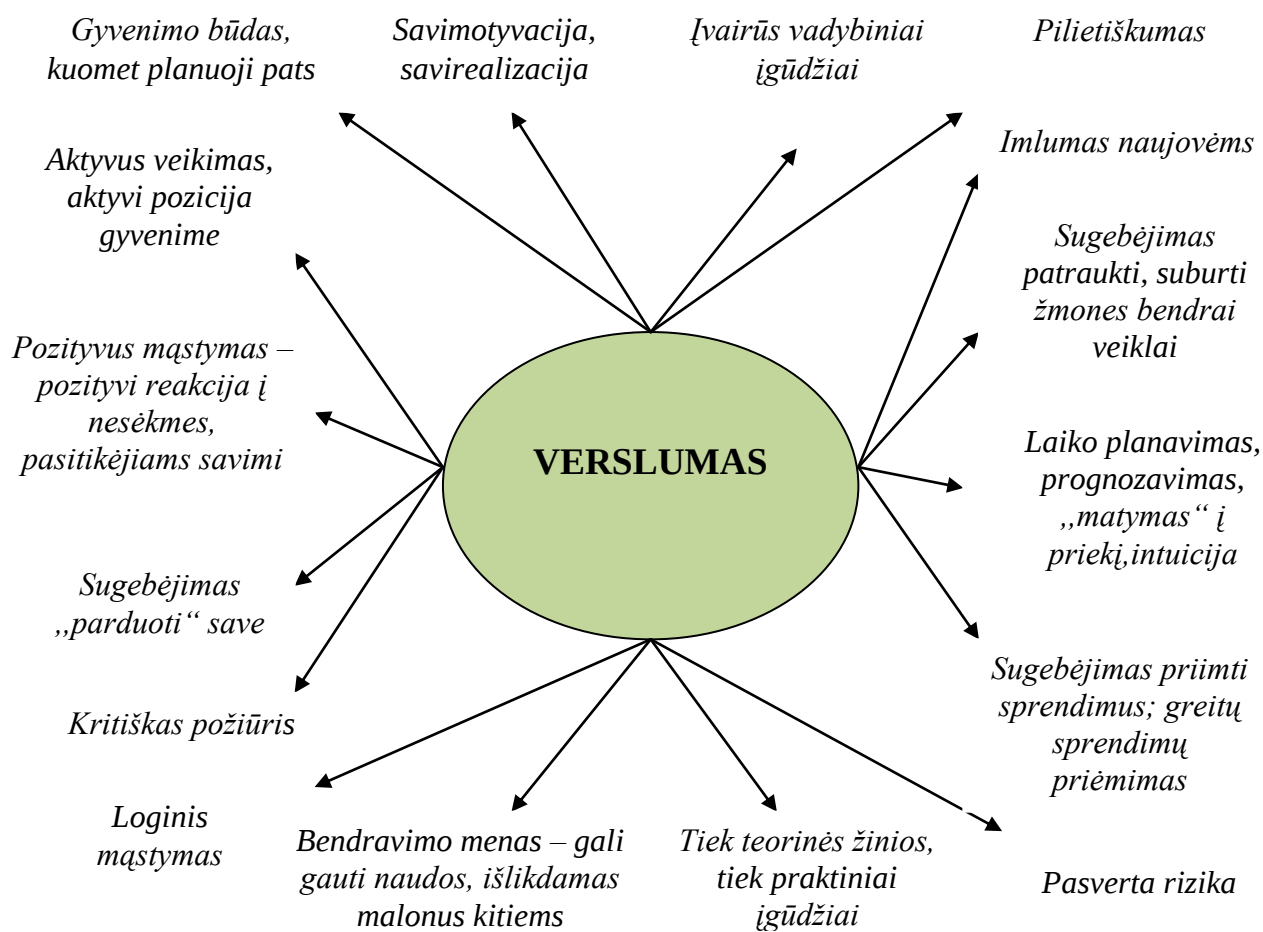

3 pav. Verslumo sąvokų grupės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Verslumo definicijų analizė atskleidė, kad dažniau ši samprata yra siejama su asmens savybėmis bei gebėjimais, kurie leidžia jam sėkmingai konkuruoti ir vystyti verslo idėją. Todėl tikslinga aptarti, kokios savybės yra būdingos versliam žmogui.

Bene išsamiausiai verslumo komponentai atskleidžiami Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybiniame tyrime (2005), kur yra įvardyti esminiai verslumo sampratą atskleidžiantys komponentai (žr. 4 pav.).

4 pav. Esminiai verslumo komponentai

Šaltinis: Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei įvertinimo kokybinis tyrimas (2005).

Pateikti verslumo komponentai leidžia teigti, kad didžioji dalis jų yra išugdomos savybės, tokios kaip, pavyzdžiui, imlumas naujovėms, savimotyvacija, aktyvi pozicija gyvenime, bendravimas, rizikos suvokimas ir kt. Taip pat pateiktas paveikslas atskleidžia, kad gana siauras suvokimas yra apibrėžti verslumą tik kaip naujo verslo subjekto kūrimą bei vystymą, matyti, kad tai

yra daug plačiau, kaip ir dauguma autorių laikosi pozicijos, jog verslumas apima daug asmeninių savybių ir įgūdžių. Tai leidžia sudaryti sąrašą savybių, kuriomis pasižymi verslus žmogus (Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei įvertinimo kokybinis tyrimas (2005)):

- aktyvumas;
- atkaklumas;
- atsakomybė;
- energingumas;
- iniciatyvumas;
- komunikabilumas;
- kūrybingumas;
- motyvacija;
- organizuotumas; naujų darbo vietų kūrimas;
- savarankiškumas;
- situacijos stebėjimas;
- tolerancija.

Ch. Brooks (2012), cituodama P. Druckerį, teigia, jog verslininkai numato pokyčius, atpažįsta jų simptomus, kryptingai taiko naujoves, numato inovacijų šaltinius bei diegimo galimybes. Savo straipsnyje Ch. Brooks (2012) pateikia sąrašą savybių, kurias turi sėkmingiausi verslininkai:

- *gebėjimas planuoti* (turi gebėti kurti tikslus atitinkančius verslo planus, atsižvelgiant į finansus, marketingą, gamybos procesus, pardavimus bei personalą);
- *bendravimo įgūdžiai* (verslininkai turi gebėti diskutuoti, paaiškinti, parduoti savo prekes bei paslaugas);
- *rinkodaros įgūdžiai* (verslininkai turi turėti gerus rinkodaros įgūdžius, pritraukti klientus, tai įvardijama kaip labai svarbus sėkmės veiksnys);
- *tarpasmeniniai įgūdžiai* (gebėjimas užmegzti bei palaityti gerus santykius su klientais, tiekėjais, personalu, kreditoriais, investuotojais, teisininkais, buhalteriais ir kt.);
- *pagrindiniai valdymo įgūdžiai* (planuoti, numatyti išteklius, organizuoti jų darbą);
- *vadovavimo įgūdžiai* (gebėjimas kurti organizacijos viziją, įkvėpti darbuotojus siekti sėkmės).

Verslumas yra viena iš bendrųjų kompetencijų, kurios ugdomos mokyklose.

R. Palčiauskienė ir R. Virketytė (2009) verslumo ugdymą apibūdina kaip vieną svarbiausių prielaidų šalies ūkio plėtrai ir gyventojų gerovei. Anot šių autorių, verslumo ugdymas ypatingą

reikšmę įgauna socialinių, ekonominių bei technologinių transformacijų sąlygomis, atsiradus poreikiui vystyti verslą naujomis kryptimis.

Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse (2012) nurodoma, kad verslumo ugdymo tikslas yra „ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems kaip individams ir kaip visuomenės nariams savarankiškai gyventi ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad jie sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis“ (p. 5). Tame pačiame dokumente pateikiami ir verslumo ugdymo uždaviniai:

- 1) sudaryti galimybes mokiniams susipažinti su tradicijomis, verslo sektoriaus kaita tiek savo regione, tiek visos šalies mastu, o taip pat ir Europos Sąjungoje, pasaulyje;
- 2) suteikti ekonominių, teisinių, kultūrinių žinių, kurios reikalingos ne tik verslui organizuoti, bet ir dalyvauti jame kaip darbuotojui;
- 3) mokyti išreikšti savo poreikius bei argumentuoti tai, realiai vertinti aplinkybes, rizikuoti priimant sprendimus, mokyti organizavimo bei planavimo veiklą, kokybiškai įgyvendinti numatytas veiklas.

Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) išskirti du elementai, kuriuos apima verslumo mokymas:

- „placią verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepciją, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą ir nėra tiesiogiai susijusi su savo verslo kūrimu;
- ir labiau tiksliniu mokymu, kaip pradėti savo verslą.“ (p. 15).

Toje pačioje strategijoje teigiama, kad skiriami du verslumo ugdymo lygmenys: pradinės ir pagrindinės mokyklos lygmuo, vidurinės mokyklos lygmuo.

Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse (2012) akcentuojama, jog verslumo ugdymo galutinis rezultatas – išugdyta asmenybė, kuri geba savarankiškai bei atsakingai veikti. Į tai ir turi būti nukreiptas visas verslumo ugdymas. O verslumo ugdymo turinį sudaro:

- turimos bei įgyjamos žinios;
- išsiugdomi gebėjimai;
- vertybinės nuostatos;
- pasirinkti veiklos būdai.

Tuo tarpu Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) nurodoma, jog verslumo ugdymas apima: žinias, įgūdžių ugdymą, nuostatas ir asmenines savybes.

Kaip pastebi A. Župerka (2009), „verslumo ugdymas yra neatsiejamas nuo kompetencijos tobulinimo ir praktinio mokymo, formuojančio įpročius ir įgūdžius mokantis iš praeities veiklos bei siekiant ateities rezultatų“ (p. 302).

Verslumo ugdymo filosofines kryptis aprašę G. Strazdienė ir A. Garalis (2006) laikosi pozicijos, jog efektyvus verslo ugdymas reikalauja, kad ugdytiniai įgytų pagrindinių praktinių įgūdžių bei būtų pasirengę darbui verslo sektoriuje. Šiuo tikslu straipsnio autoriai siūlo ugdyti jau anksčiau darbe aptartas kompetencijas, pavyzdžiui, komunikavimas, kritinis mąstymas, sprendimų priėmimas ir pan. Siekiant ugdytinių gebėjimo prisitaikyti įvairiose verslo sferose, rekomenduojama sudaryti sąlygas mokiniams praktinių įgūdžių įgyti ne tik vietinėje, tačiau ir tarptautinėje rinkoje. G. Strazdienė ir A. Garalis (2006) pateikia savo poziciją, jog verslumo ugdymui taikomos tokios strategijos, kai praktinės patirties įgyjama:

- 1) turint savo verslą arba dalyvaujant kitų versle (siejamas su didele rizika);
- 2) atliekant praktikas įmonėse (darbo autorės nuomone, Lietuvos švietimo sistemoje tai gana populiarius metodus ugdymo institucijose, išskyrus mokyklas);
- 3) žaidžiant verslo žaidimus (darbo autorės nuomone, populiariausias šis metodas mokyklose);
- 4) kuriant imitacines verslo įmones.

Kalbant apie verslumo ugdymą, svarbu paminėti, kokius autoriai rekomenduoja verslumo ugdymo metodus. A. Jelagaitė ir V. Lukoševičius (2011), remdamiesi kitų autorių pozicijomis, nurodo, kad verslumo ugdymui siūloma naudoti aktyvaus mokymo(si) metodus:

- verslo žaidimus („dvigubą ratą“, „sniego gniūžtę“, „ledlaužį“, „bankų konkurenciją“, „kietą riešutą“);
- verslo įmonės imitavimą;
- atvejo analizę bei patyrimo pratimus;
- mokymąsi bendradarbiaujant;
- komandinį darbą;
- projektų metodą;
- problemų sprendimo metodus;
- reflektvų mokymą ir kt.

Verslumo ugdymas, anot V. Dubino ir D. Šavareikienės (2002) turi būti kryptingas ir kompleksiškas bei paremtas strateginiais sprendimais. O profesorius B. Melnikas (2000) laikosi pozicijos, kad viena iš verslumo ugdymo strategijos sistemos dedamųjų – žmogiškųjų išteklių parengimas verslinei veiklai bei verslinės kompetencijos ugdymo strategija, o pastaroji, autoriaus teigimu, turėtų būti orientuota į tai, jog:

- 1) visuomenėje, o ypačiai tarp verslininkų, būtų formuojama bei skleidžiama moralios verslininkystės samprata;
- 2) verslininkų bei norinčių jais tapti visuomenės atstovų tarpe būtų formuojami bei skleidžiami aukšto profesionalumo, kompetencijų bei gebėjimų standartai, būtų reiškiamos modernių technologijų, aukštos kokybės bei aukšto produktyvumo standartai;
- 3) švietimo, mokslo ir studijų, kvalifikacijos tobulinimo, konsultavimo institucijose, įstaigose ir organizacijose, kurios ugdo verslininkus, turėtų būti plėtojami šiuolaikiški ugdymo metodai.

Pasak I. Jamieson (1984), galima skirti tris verslumo ugdymo kryptis:

- 1) mokymas apie įmonę (šios krypties tikslas – mokyti įmonės kūrimo ir vadovavimo jai aspektų, tačiau remiantis teorinėmis žiniomis);
- 2) mokymas įmonei (ši kryptis orientuota į individualią verslininko karjerą, siekiant paskatinti jį imtis savo verslo, dažniausiai šie mokymai apsiriboja verslo plano sukūrimu);
- 3) mokymasis įmonėje (ši kryptis orientuota į vadovavimo įmonei gebėjimų ugdymą, verslo vystymą, tokie mokymai suteikia žinių bei gebėjimų, padedančių tiek kurti, tiek vystyti verslą ateityje).

Atliktų tyrimų rezultatai. Darbo autorės nuomone, tikslinga paminėti jau atliktų tyrimų šiais klausimais rezultatus. I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008) tyrė mokytojų požiūrį į verslumo ugdymo prielaidas. Išanalizavusi jų tyrimo duomenis, darbo autorė, pateikia esmines tyrėjų išvadas:

- paaiškėjo, jog mokytojai verslumą ugdo atsižvelgdami į mokinių poreikius, į galimybes suteikti ugdytiniais žinių, kurios reikalingos gyvenime;
- daugiausia galimybių verslumo ugdymui teikia praktika verslo įmonėse, projektu, skirtų verslumui ugdyti, įgyvendinimas, jų metu įgytos žinios;
- paaiškėjo, kad mokytojai daugiausia verslumo ugdymą sieja su šiomis disciplinomis: ekonomika, matematika, technologijos ir informacinės technologijos. Darbo autorė pastebi, kad tik technologijos dokumentuose minimos kaip esminės, integruojant į jas verslumo dalyką.

Kitos autorės, J. Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012), tyrė dėstytojų, įgyvendinančių verslumo edukologijos studijų programą, sampratą apie verslumą bei verslumo ugdymą. Esminėmis šių tyrėjų darbo išvadomis darbo autorė skiria šias:

- verslumas siejamas su asmens gebėjimais, savybėmis, kurios orientuotos į verslo kūrimą bei palaikymą, ir verslumas siejamas su bendro pobūdžio asmens savybėmis, padedančiomis jam sėkmingai funkcionuoti visuomenėje;
- išskiriamos dvi verslumo ugdymo kryptys: pirmoji, orientuota į kryptingą ugdymą, kuris siejasi su į verslą orientuotų gebėjimų bei savybių ugdymu, o antroji, orientuota į visapusišią asmenybės ugdymą.

A. Žadeikos (2009) atliktas tyrimas apie dažniausiai naudojamus mokymo metodus verslumui ugdyti sutampa su literatūroje pateikiamomis rekomendacijomis, kadangi paaiškėjo, jog dažniausiai naudojami aktyvūs ugdymo metodai, pavyzdžiui, grupinis darbas, „smegenų šturmas“, diskusijos, mokymasis bendradarbiaujant ir pan.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumas yra vienas esminių šiuolaikinio ekonominio bei socialinio gyvenimo aspektų. Paaiškėjo, jog verslumas gali būti traktuojamas siaurąja ir plačiąja prasme. Literatūros analizė atskleidė, kad dažniausiai verslumas aptariamas plačiąja prasme – kaip įgimtų ar įgytų savybių rinkinys, leidžiantis asmeniui kurti ekonominę, socialinę bei visas kitas vertes.

Vienas pirmųjų ir svarbiausių dokumentų, nusakančių verslumo ugdymo svarbą bei uždavinius, mūsų šalyje yra Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, parvartinta 2004 metais. Šiame dokumente verslumas apibūdinamas kaip asmens turimų kompetencijų rinkinys ir mąstymo būdas, kuris leidžia žmogui sėkmingai veikti bei konkuruoti verslo sektoriuje.

Literatūros analizė atskleidė, kad verslumas nagrinėjamas plačiai, tačiau vieningo verslumo apibrėžimo nėra. Tačiau visas verslumo definicijas galima sugrupuoti į tris grupes: išryškinančios verslininkui būdingus bruožus bei savybes; išryškinančios verslininko veiklą; išryškinančios verslininkystės proceso ypatumus ir šio proceso rezultatus. Paaiškėjo, kad dažniausiai apibrėžimuose akcentuojamos žmogaus savybės bei tam tikri bruožai. Nustatyta, kad pagrindinės savybės, kuriomis pasižymi verslus žmogus yra: atkaklumas; motyvacija; atsakomybė; tolerancija; organizuotumas; naujų darbo vietų kūrimas; iniciatyvumas; energingumas; savarankiškumas; komunikabilumas; aktyvumas; situacijos stebėjimas; kūrybingumas.

Verslumas kaip viena bendrųjų kompetencijų turi būti ugdoma mokykloje, o rekomenduojami verslumo ugdymo metodai yra visi aktyvūs ugdymo(si) metodai. Literatūros analizė atskleidė, kad verslumo ugdymui taikomos tokios strategijos, kai praktinės patirties įgyjama: turint savo verslą arba dalyvaujant kitų versle; atliekant praktikas įmonėse; žaidžiant verslo žaidimus; kuriant imitacines verslo įmones.

1.2. Verslumo ugdymą Lietuvoje reglamentuojančių dokumentų apžvalga

Pirmieji dokumentai, akcentuojantys verslininkystės svarbą, buvo priimti Europos Komisijos, suprantant verslininkystės naudą, pertvarkant ekonomiką. G. Strazdienė ir A. Garalis (2006) tokiais dokumentais įvardija Mažų įmonių Europos Chartiją (2000) ir Žaliąją knygą „Verslininkystė Europoje (2003).

Europos mažųjų įmonių chartija. Šiame dokumente verslumas minimas kaip:

- vienas iš principų: verslumas yra vertingas ir praverčiantis gyvenime įgūdis;
- vienas iš uždavinių: stiprinti naujovių ir verslumo dvasią, kad Europos verslas ateityje galėtų susidoroti su naujais sunkumais.

Chartijoje (2000) nurodoma, jog, atsižvelgiant į smulkaus verslo poreikius, bus veikama daugelyje sričių, o verslumo ugdymas minimas pačioje pirmoje - verslininkų švietimas ir mokymas (puoselėjama verslumo idėja; ugdomi nauji įgūdžiai nuo pat vaikystės; visų lygių mokslo įstaigose suteikiamos bendros žinios apie verslininkystę; su verslu susiję moduliai integruojami į vidurinių mokyklų, kolegijų ir universitetų mokymo programas).

Verslumas, kaip jau buvo minėta, yra viena iš pagrindinių kompetencijų, kurios turi būti ugdomos mokykloje. Šios kompetencijos ugdymas ypatingai reikšmingas, ruošiant mokinius visavertei saviraiškai visuomenėje.

Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) (toliau - Koncepcija) teigiama, jog reformuoto švietimo paskirtis yra sudaryti pagrindus dinamiškai atsinaujinančiai visuomenei, atvirai bei kritiškai visuomenės sąmonei. Taip pat Koncepcijoje (1992) įvardijama, jog reformuota mokykla turėtų:

- padėti asmeniui atsiskleisti socialinėje bei kultūrinėje erdvėje;
- brandinti kultūrinę savimonę ir nuostatą, kad jis yra gimtosios kultūros ir vartotojas, ir kūrėjas.

A. Jelagaitės ir V. Lukoševičiaus (2011) teigimu, Ši Koncepcija yra pagrindinis atsikūrusios Lietuvos švietimo ugdymą reglamentuojantis dokumentas, kuriame skatinama šiuolaikiškai mąstyti bei veikti.

Pasak A. Jelagaitės ir V. Lukoševičiaus (2011), pastaruoju metu gerokai išaugęs visuomenės ekonomikos žinių poreikis, o padėti šį poreikį patenkinti yra didžiulis švietimo sistemos uždavinys. Dėl mūsų šalies istorinės raidos ypatumų, nėra galimybių šias žinias perduoti iš kartos į kartą, todėl dabartinei švietimo sistemai atsiranda papildomas uždavinys. Ugdymo požiūriu ryškiausiai verslumo esmę atskleidžia Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004) ir Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės (2005).

Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (toliau - Strategija). Ši Strategija (2004) „numato bendrojo ugdymo mokyklų mokymo turinio ir ugdymo proceso pritaikymą

verslumui ugdyti“ (A. Jelagaitė, V. Lukoševičius, 2011, p. 87). Strategijoje (2004) pateikiama tokia vizija: „kiekvienas baigiantis pagrindinę mokyklą mokinys išsiugdys verslumą ir turės rinkos ekonomikos žinių pagrindus, žinos, kokių jo asmeninių savybių reikia ir kaip jas ugdyti, kad sėkmingai galėtų pasinaudoti rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis“ (p. 19). Sėkmingam vizijos įgyvendinimui reikia, kad būtų užtikrintas darnus keturių esminių sričių vykdymas:

1. Ugdymo turinys;
2. Žmonių ištekliai;
3. Aplinka;
4. Mokymo priemonės.

Pagrindiniai uždaviniai minėtųjų sričių vykdymui pateikiami 2 priede.

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės (toliau - Gairės), nustatančios integruojamųjų programų vaidmenį ugdymo procese, svarbiausius tų programų rengimo principus bei joms keliamus reikalavimus. Gairėse (2005) akcentuojama, jog pereinant nuo žinių svarbos prie gebėjimų bei nuostatų ugdymo ir jų taikymo praktikoje, ugdymo tikslai diktuoja naują požiūrį į integruojamąsias programas. Pastarosios programos įvardijamos kaip viena iš priemonių, sudarančių galimybes greitai atliepti į kintančius šveitimo poreikius ir aprėpti tas ugdymo sritis, kurias reikėtų labiau akcentuoti bei plėtoti. Pagrindiniai integruojamųjų programų uždaviniai:

- 1) „su konkrečių dalykų turiniu nesusietas požiūrių, nuostatų, gebėjimų ugdymas;
- 2) turinio, kuris netelpa vieno dalyko rėmuose, pateikimas ir nagrinėjimas;
- 3) pozityvaus elgesio, požiūrio ir vertybių ugdymas.“ (Gairės, 2005, p. 1).

Gairėse (2005) pateikiama verslumo integruojamojo dalyko programa, kur išskirti ugdytini gebėjimai (p. 19):

- 1) gebėjimas spręsti problemas;
- 2) gebėjimas užmegzti ryšius, įtraukti į veiklą skirtingų interesų asmenis, bendradarbiauti;
- 3) pasitikėjimas savimi, motyvacija veikti, kritiškai bei nepriklausomai mąstyti, mokytis savarankiškai;
- 4) asmeninės iniciatyvos rodymas, aktyvi ir kūrybinga veikla, pasirengimas rizikuoti.

Lietuvos „Švietimas visiems“ veiksmų planas 2003-2015 metams (toliau – Veiksmų planas), kurio paskirtis yra „sutelkti Lietuvos visuomenės ir suinteresuotų valstybės institucijų pastangas planuojant ir įgyvendinant kokybiškai naują, švietimo visiems nuostatomis pagrįstą pagrindinį ugdymą, kaip svarbų mokymosi visą gyvenimą etapą, padedantį besimokantiems tapti aktyviais socialinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo dalyviais. <...> siekiama sustiprinti visuomenės,

valstybės institucijų dėmesį viduriniam išsilavinimui bei mokymuisi visą gyvenimą“². Šiame dokumente nurodoma, kad iniciatyvos „Švietimas visiems“ tikslas yra užtikrinti, jog švietimo sistema bus nuolat tobulinama ir suteiks Lietuvos gyventojams kokybišką išsilavinimą, galimybes tęsti mokymąsi, taip pat suteiks reikiamų žinių bei įgūdžių, padės integruotis į Europą bei pasaulį.

Vienas iš sėkmės kriterijų, vardinamų Veiksmų plane, yra - mokiniai, baigę pagrindinę mokyklą, bus įgiję kompetencijų, reikalingų informacinei visuomenei, pagrindus: informacinių technologijų, užsienio kalbų, verslumo, ekonominio raštingumo.

Lietuvos inovacijų 2012-2020 metų strategija (2010) (toliau – Inovacijų strategija), kurios paskirtis yra sutelkti bei efektyviai valdyti valstybės išteklius - kurti konkurencingumą bei žinių ekonomiką, grindžiamą naujausiomis technologijomis ir kvalifikuotais žmogiškaisiais ištekliais. „Šios strategijos tikslas – kurti kūrybingą visuomenę, sudaryti sąlygas plėtoti verslumą ir inovacijas.“ (Inovacijų strategija, 22 punktas).

Inovacijų strategijoje (2010) žmogiškųjų išteklių kūrybingumas ir verslumas akcentuojamas kaip veiksnys, lemiantis inovacijas, o inovacijos, savo ruožtu, sąlygoja pridėtinės vertės kūrimą, visuomenės gerovę bei visos šalies konkurencingumą.

Pateiktoje Inovacijų plėtros stiprybių, silpnųjų, galimybių ir grėsmių analizėje kaip grėsmė įvardijama verslumo stoka tiek privačiajame, tiek viešajame sektoriuose. O tai, darbo autorės nuomone, rodo verslumo ugdymo poreikio svarbą.

Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programa (toliau - Programa). Šios programos įgyvendinimas, kaip joje buvo numatyta, prisidėjo prie mūsų šalies plėtros įgyvendinimo šiose srityse: švietimas, ekonomika, darbo rinka, viešųjų paslaugų verslas, regionų plėtra. Šioje Programoje (2008) jaunimo verslumas apibūdinamas kaip jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai, žinios, leidžiantys asmeniui atpažinti galimybes kurti pridėtinę vertę, o taip pat ir veiksmai, kuriais ši galimybė panaudojama. Programos (2008) tikslas - „sukurti nuoseklią, efektyviai veikiančią jaunimo atsakingo verslumo ugdymo sistemą“ (33 punktas). Siekiant numatyto tikslo buvo iškelti trys uždaviniai:

- 1) „sukurti, įdiegti ir tobulinti verslumo ugdymo priemones;
 - 2) skatinti jaunimo ir jaunųjų ūkininkų verslo pradžią ir plėtrą;
 - 3) vykdyti jaunimo verslumo situacijos ir verslumo skatinimo stebėseną, informuoti valstybės institucijas ir visuomenę apie verslumo skatinimą Lietuvoje.“
- (Programa, 2008, 34 punktas)

Kiekvienam iš šių uždavinių įgyvendinti buvo numatytos priemonės (žr. 1 priedą).

² http://www.forumas.smm.lt/dok-sv_gaires.html

Dokumentų analizė atskleidė, kad verslumo ugdymo aktualumas atskleidžiamas tiek Europos Sąjungos, tiek Lietuvos dokumentuose. Paaiškėjo, kad ekonominio raštingumo bei verslumo pagrindai turėtų būti suteikiami pagrindinės mokyklos mokiniams, taip pat to pageidaujantiems gimnazistams, aukštųjų mokyklų studentams bei profesinių mokyklų mokiniams. Be to, visas verslumo ugdymo procesas turi būti orientuotas į tai, kad galutiniam rezultate būtų išugdyta savarankiškai bei atsakingai veikti gebanti asmenybė.

1.3. Verslumo ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose

1.3.1. Verslumo ugdymo situacija Lietuvos švietimo sistemoje

Ankstesniuose darbo poskyriuose jau aptarta verslumo koncepcija, verslumo ugdymo ypatumai, taip pat analizuoti verslumo ugdymą Lietuvoje reglamentuojantys dokumentai. Todėl toliau tikslinga trumpai aptarti verslumo ugdymo dabartinę situaciją mūsų šalyje.

A. Župerka (2009) pastebi, kad 2008 metais Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos identifikavo dvi pagrindines jaunimo ugdymo problemas, kurios susiję su verslumo ugdymo situacija mūsų šalyje. Minėtos institucijos parengtoje ataskaitoje akcentuojama, kad fiksuojamas žemas norinčiųjų imtis nuosavo verslo bei bandžiusių dirbti nuosavame versle lygis.

A. Župerka (2009), remdamasis kitų autorių bei organizacijų atliktais tyrimais, teigia, jog mokyklų bendruomenės pritaria ekonominio švietimo reikalingumui, tačiau autorius pastebi, kad egzistuoja atotrūkis tarp poreikio ir galimybių įgyvendinimo:

- mokomosios medžiagos, vadovėlių trūkumas;
- specialistų, galinčių dėstyti verslumo dalyką, stoka.

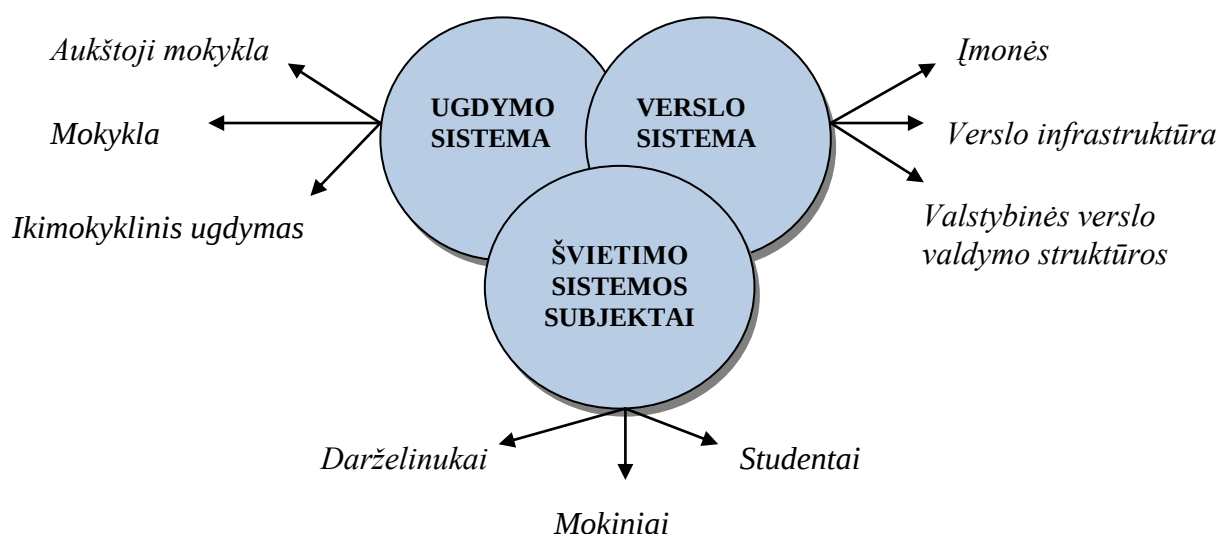
Verslumo ugdymo poreikiui, anot A. Župerkos (2009), patenkinti reikia mokymo programų bei planų, mokytojų paruošimo ir atestacijos sistemos, vadovėlių ir kitos metodinės medžiagos.

Kaip jau minėta anksčiau, verslumo ugdymo svarba yra akcentuojama Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose (žr. 1.2 poskyrį), o šių dokumentų buvimas jau savaime parodo, kad Lietuvoje skiriamas didelis dėmesys ekonominių žinių skleidimui, jaunų žmonių verslumo kompetencijos ugdymui. J. Jevsejevienė ir kt. (2002) išsako savo poziciją, kad visuose švietimo lygmenyse yra stiprinamas dėmesys verslumo ir ekonominio švietimo ugdymui, taip pat numatoma, kad šiuos pagrindus įgytų visi pagrindinės mokyklos mokiniai, bei pasirinktinai – gimnazistai.

Permainas, vykusias švietimo sektoriuje kiek daugiau nei dešimtmetį, akcentuoja A. Župerka: atnaujintas švietimo turinys, atsiradusios naujos mokymosi galimybės. Tačiau kartu autorius ir pastebi, jog prie kai kurių naujovių švietimas neįstengė prisitaikyti (p. 304):

- pilietinės visuomenės kūrimosi;
- rinkos poreikių;
- žinių visuomenės;
- žiniomis grindžiamos ekonomikos;
- mokymosi visą gyvenimą.

O R. Laužacko (1997), A. Jelagaitės ir J. Vijeikio (2012) nuomone, verslumo ugdymas šveitimo sistemoje turėtų būti vertinamas kaip sistema, kurią sudaro trys sudedamosios dalys: ugdymo sistemos, verslo sistemos, švietimo sistemos subjektai (žr. 5 pav.).

5 pav. Verslumo ugdymo sistemos sąveikos elementai

Šaltinis: A. Jelagaitė, J. Vijeikis, 2012, p. 42.

Iš pateiktos schemos matyti, kad verslumo ugdymo sistemoje sąveikauja ir vieni kitiems įtaką daro trys pagrindiniai sistemos elementai: ugdymo sistemos darbuotojai (ikimokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio bei aukštojo mokslo), švietimo sistemos subjektai – ugdytiniai (darželinukai, mokiniai, studentai) ir verslo sistemos subjektai.

A. Jelagaitė ir J. Vijeikis (2012), remdamiesi tyrimų rezultatais, teigia, kad verslumo ugdymo mokyti reikėtų pradėti jau ikimokykliniame amžiuje, tada tęsti pradinėje bei pagrindinėje mokykloje, o vėliau ir vidurinėje bei aukštajame moksle.

Mokytojai yra labai svarbus veiksnys visoje švietimo sistemoje, tai yra sraigtas mokinių ugdymo(si) procese. Todėl kalbant apie verslumo ugdymo situaciją visos švietimo sistemos kontekste, tikslinga aptarti ir mokytojų rengimo klausimą. Kaip jau buvo minėta, verslumo ugdymas, kaip integruojamasis dalykas, vadovaujantis strateginiais šveitimo dokumentais, turėtų būti įtraukiamas į daugumą mokomųjų disciplinų. Vadinasi, verslumo žinių turi turėti ir mokytojai.

Čia A. Jelagaitė su J. Vijeikiu (2012) išvelgia paradoksą, jog pagal Bendrąją programą (2011) mokytojai turi į savo mokomąjį dalyką įtraukti verslumą, tačiau patys to nebuvo mokomi. Tokią tendenciją pastebi ir I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008), remdamosi tyrimų rezultatais.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumo ugdymas yra labai reikalingas, siekiant neatsilikti nuo kitų šalių, taip pat siekiant sėkmingai prisitaikyti dinamiškoje aplinkoje tiek švietimo sferoje, tiek ekonomikos bei kitose. Tačiau literatūros analizė atskleidė, kad ne visada galimybės gali patenkinti poreikius. Nors pritariama ekonominio švietimo reikalingumui, paaiškėjo, kad poreikio patenkinimą neretai stabdo galimybių nebuvimas: mokomosios medžiagos, vadovėlių bei specialistų trūkumas.

Paaiškėjo, kad verslumo turėtų būti nuosekliai mokoma nuo ikimokyklinio lygmens iki pagrindinio, vėliau vidurinėje mokykloje bei aukštojoje. Tačiau mūsų šalyje verslumo pradmenų pradedama mokyti tik pagrindinėje mokykloje, o jau gimnazistams suteikiama pasirinkimo galimybė: tęsti šiuos mokslus arba jų atsisakyti.

Literatūros analizė atskleidė poziciją, kad verslumo ugdymas švietimo sistemoje turėtų būti vertinamas kaip sistema, kurią sudaro trys sudedamosios dalys: ugdymo sistemos, verslo sistemos, švietimo sistemos subjektai.

Paaiškėjo vienas esminis paradoksas, kalbant apie verslumo ugdymo situaciją mūsų šalyje. Strateginiuose dokumentuose bei Bendrosiose programose teigiama, jog verslumo ugdymas turėtų būti integruojamas į daugumą mokomųjų dalykų, tačiau patys mokytojai neturi verslumo žinių, nes jie nebuvo to mokomi. Tai atskleidžia ir pačių mokytojų verslumo ugdymo poreikį.

1.3.2. Verslumas Bendrosiose programose

Griežtos ugdymo turinio kontrolės Lietuvos švietimo sistemoje nėra, ugdymo institucijos bei patys mokytojai gali gana laisvai interpretuoti savo mokomųjų dalykų turinius, o taip pat ir ekonominio raštingumo bei verslumo. Tačiau savaime suprantama, privalu laikytis *Bendrujų programų* ir *Išsilavinimo standartų*. Švietimo ir mokslo ministerija siūlo bendruosius ugdymo tikslus, *Bendrąsias programas*, standartus, lanksčius mokymo planus, tačiau praktinis verslumo pagrindų ugdymo turinys kuriamas mokykloje, tą atlieka mokantys mokytojai. Todėl ugdymo turinys bei integravimo metodai gali skirtis atskirose mokyklose. Svarbiausia, kad tai būtų nukreipta į gebėjimų ugdymą.

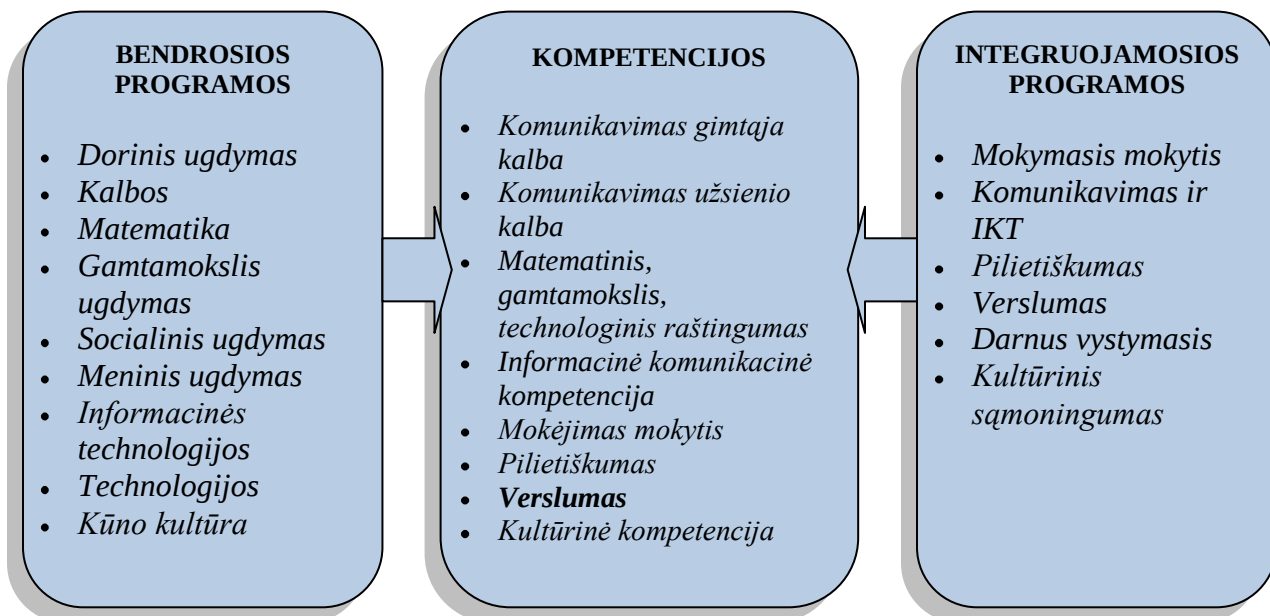
Pagrindinis švietimo sistemą reglamentuojantis dokumentas yra LR Švietimo įstatymas (1991), viename iš jame nurodomų švietimo tikslų teigiama, kad švietimo tikslas yra perteikti ekonomikos ir verslo kultūros pagrindus.

Kaip jau darbe aptarta, pastaraisiais metais kito bendrojo lavinimo mokyklų ugdymo turinys, o tą kaitą sąlygojo žinių visuomenės plėtra, pokyčiai politiniame, ekonominiame bei kultūriniame šalies gyvenime. Siekiant sėkmingai atliepti į pakitusius švietimo poreikius, išaugo integruojamųjų programų, kurioms priskiriamas ir verslumas, reikšmė. Kompleksinės žinios mūsų visuomenėje įgauna vis didesnę reikšmę, o integruotas ugdymas kaip tik padeda įgyti tokių žinių. Anot A. Jelagaitės ir V. Lukoševičiaus (2011), integruotas mokymas prisideda prie visapusiškai išsilavinusios, integralios bei harmoningos asmenybės ugdymo. „Integruojamosios (papildančiosios) programos – programos, apibrėžiančios ugdymo turinį ir laukiamus rezultatus, atsižvelgiant į gyvenimo aktualijas ir su jomis susijusius švietimo poreikius“ (Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės, 2005). Pagrindiniai nurodomi trys šių programų uždaviniai:

1. Ugdymas tų gebėjimų, požiūrių bei nuostatų, kurie nesusiję su konkrečių dalykų turiniu;
2. Pateikimas bei nagrinėjimas tokio turinio, kuris netelpa vieno dalyko rėmuose;
3. Pozityvaus elgesio, vertybių, požiūrių ugdymas.

Europos Komisijos pranešime spaudai teigiama, jog vis labiau auga IT, pilietiškumo ir verslumo gebėjimų ugdymo svarba, tačiau kol kas mokyklose šių gebėjimų ugdymui skiriama kur kas mažiau dėmesio bei laiko nei vertėtų.

Šiuo metu Lietuvos ugdymo įstaigoms yra siūlomos šešios integruojamosios programos (mokymasis mokyti, komunikavimas ir IKT, pilietiškumas, verslumas, darnus vystymasis, kultūrinis sąmoningumas), kurios kartu su pagrindiniais mokomaisiais dalykais padeda ugdyti mokinių kompetencijas (žr. 6 pav.)

6 pav. Ugdymo turinys kompetencijų ugdymui

Šaltinis: Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės, 2005, p. 2.

Pateiktas paveikslas atskleidžia, kad kompetencijos ugdomos pasitelkiant ir bendruosius mokomuosius dalykus ir papildomas programas, kurios yra integruojamos į privalomąsias disciplinas. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) yra pateikiami keturi integravimo modeliai (žr. 3 priedą):

- 1) integruojant į vieną dalyką: kaip trūkumas įvardijama tai, jog nėra platesnės perspektyvos, sudėtinga padaryti visuminį vaizdą, kadangi integruojamas dalykas nagrinėjamas siaurai, tik vieno dalyko apsektu;
- 2) integruota į kelis dalykus: sudaromos galimybės ugdyti gebėjimus, informaciją nagrinėti įvairiais aspektais, keliuose kontekstuose, o mokytojai, siekdami tarpusavyje susietų žinių, turi derinti ugdymo turinį;
- 3) palaipsniui integruojamoji programa gali išaugti į atskirą dalyką: atsiveria didelės galimybės dirbti su naujais kontekstais bei suprasti reikšmingumą, taip pat dalyko atsiradimas leidžia susisteminti visą informaciją, kuri įgyjama atskiruose dalykuose bei apibendrinti, akcentuoti tik tai, kas svarbiausia;
- 4) gali būti įtaukiama į visus dalykus ir daugelį mokyklos gyvenimo sričių: taikant šį modelį atsiranda bendra vizija, o mokiniai parengiami geriausiai, taip pat dalyko mokomasi, bandoma, taikoma ne tik per pamokas, bet ir gyvenime, o tam reikalingas visų mokytojų bendradarbiavimas, bendros veiklos planavimas, efektyvus komunikavimas.

Nors buvo aptarti keturi integruojamųjų programų integravimo metodai, E. Martinonienės (2007) pozicija, kad verslumo kompetencijos ugdymo į vieną dalyką integruoti neįmanoma, nes šiam dalykui yra reikalingos įvairių mokslo sričių žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos.

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) nurodomos šios verslumo integruojamosios programos didaktinės nuostatos:

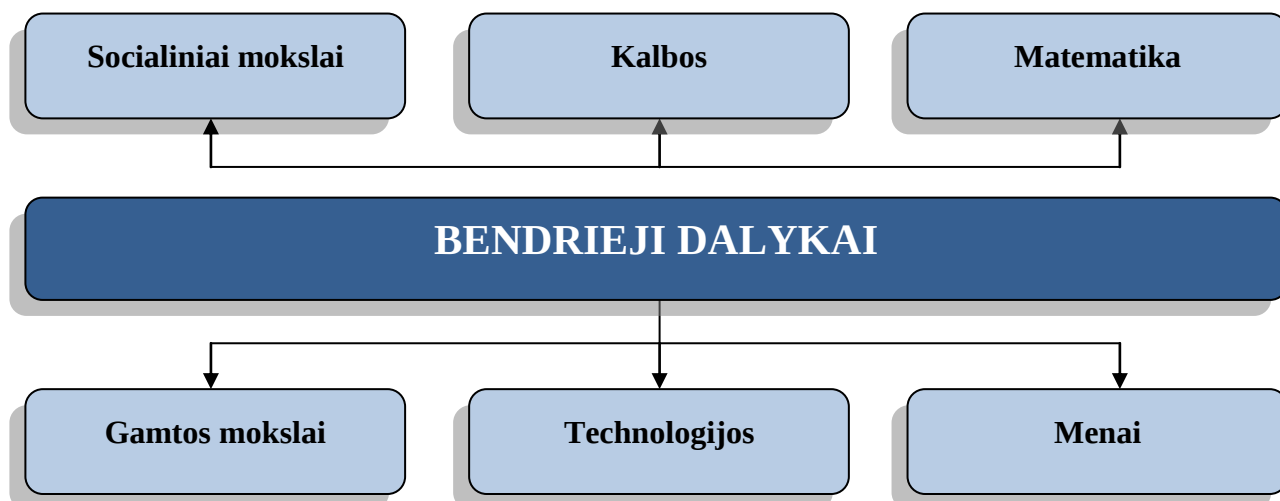
- verslumas yra viena iš asmens kompetencijų, kuri, galima teigti, labiausiai pasitarnauja asmenybės personalizacijai, skatina jos saviraišką kasdieniame gyvenime. Atsižvelgiant į tai, kad verslumas pasireiškia tik veikloje, visas asmenybės verslumo ugdymas turėtų būti nukreiptas į tai, kad būtų išugdyta savarankiškai bei atsakingai veikti gebanti asmenybė.
- veiklai organizuoti tinka visi aktyvūs mokymo(si) metodai: mokymasis bendradarbiaujant; komandinis darbas; projektinis metodas; problemų sprendimo metodai ir pan.
- mokytojai patys sprendžia, kiek laiko skirti verslumo ugdymui savo pamokose;

- tiek pamokoje, tiek organizuojant projektinius darbus mokytoji rekomenduojamas konsultanto vaidmuo.

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) aptariamas ir verslumo programos santykis su Bendrosiomis programomis, o „verslumo programa ugdymo procese gali būti:

- integruojama tiek formaliame, tiek neformaliame ugdyme;
- kaip atskira programa – taikoma organizuojant projektinius darbus (pvz.: mokyklose tose pačiose klasėse, tarp klasių, tarp skirtingų amžiaus grupių, tarp mokyklų ir t.t.);
- kuriamos mokomosios mokinių bendrovės“ (p. 20).

Realizuoti verslumo programai yra reikalingos įvairių mokslo sričių žinios, gebėjimai, taip pat ir bendrieji gebėjimai, vertybinės nuostatos. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) nurodomos disciplinos, į kurias turėtų būti integruojamas verslumas (žr. 7 pav.).

7 pav. Bendrieji dalykai, į kuriuos integruojamas verslumas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Integruojamųjų (papildomųjų) programų gaires, 2005.

Socialiniai mokslai. Mokydamiesi tokių dalykų kaip istorija, geografija, mokiniai skatinami susidaryti visuminį vaizdą apie pasaulį, jame vykusius bei vykstančius raidos, pažangos ir kitus procesus. Socialinio ugdymo bendrosios programos projekte (2007) nurodoma, jog žinios bei gebėjimai įgyti istorijos, geografijos, pilietiškumo pagrindų bei ekonomikos dalykų pamokose turėtų padėti mokiniams iš įvairių pozicijų suvokti žmogaus sankykį su aplinka: socialine, kultūrine, gamtine. Tas santykis suvokiamas dviem kryptimis – praeityje ir dabartyje.

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) siūloma daugiau dėmesio skirti verslumo raidai bei atskleisti šio dalyko poveikį įvairių visuomenės gyvenimo sričių pažangai. Socialinių mokslų pamokose siūloma išsamiau aptarti žymių asmenų indėlį į atskiras verslo sritis,

šalies ūkį, akcentuoti šių žmonių atsakomybę, gebėjimus bei paramą šalies kultūrai. Taip pat svarbu akcentuoti verslumo svarbą darbo bei jo kultūros reikšmei šeimoje, gamyboje, socialinėje sferoje.

Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse (2012) akcentuojama, jog geografijos ugdymo turinys itin siejasi su ekonomikos ir verslumo dalyku, nagrinėjant šalių ekonomines sistemas, ekonominius reiškinius, ciklus ir pan.

Kalbų mokymasis. Čia, kalbant apie verslumą, svarbu ugdyti žmogų, gebantį išreikšti savo nuomonę, verslumas svarbus ir kalbos kultūrai, verslo aplinkoje naudojamų terminų vartojimui. Kalbų ugdymo programoje³ rašoma, kad „pirmiausia pabrėžtina gimtosios kalbos, valstybinės ir užsienio kalbų, literatūros, dorinio ugdymo, socialinių mokslų ir menų dalykų integracija. (Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Kalbų ugdymo programa [interaktyvus], p. 460)“. Šioje programoje akcentuojamas kalbos ugdymo ryšys su kitais mokomaisiais dalykais, tarp kurių yra ir ekonomika bei verslumas. Visi bendrieji gebėjimai ugdomi vartojant kalbą. Kaip teigiama Klavų ugdymo programoje, su integruojamomis programomis lietuvių kalbos sąsajas sąlygoja tiek jos kaip mokomojo dalyko, tiek kaip priemonės mokytis kitų dalykų pobūdis. Skiriami du integravimo aspektai: bendrųjų gebėjimų ugdymosi; tematikos bei problematikos siejimo.

Matematika. Mokant verslumo per matematikos pamokas, kaip nurodoma Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005), svarbu praktiniai pavyzdžiai, kurių pasitaiko kiekvieno žmogaus gyvenime. Nepaisant to, kad kalbant apie integruojamąsias programas Matematikos ugdymo programoje⁴ akcentuojamas tik matematikos ir darnaus vystymosi ryšys, darbo autorė laikosi pozicijos, jog verslumo integravimas į matematikos discipliną taip pat labai svarbus. Be elementarių matematikos žinių, neįmanoma parengti net verslo plano, kuriame reikia daug skaičiuoti, prognozuoti, todėl sudėtinga būtų ir tapti sėkmingu verslininku.

Gamtos mokslai. Kaip rašoma Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005), verslumas svarbus praktiniams pavyzdžiams, orientuotiems į gamtos saugojimą tiek šeimos, tiek visos visuomenės gyvenime.

Technologijos. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) teigiama, kad svarbu akcentuoti technologijų raidos įtaką žmogaus gyvenimui bei darbui, taip pat technologijų parinkimui.

Technologijų ugdymo programoje⁵ teigiama, kad „technologinis ugdymas suvokiamas kaip tęstinis <...> vientisas procesas, kurio metu siekiama sieti teoriją ir praktiką kontekstinėmis sąsajomis: praeitis – dabartis – technologijos - sveika, saugi ir estetiška gyvensena – vartotojas – verslumas - darbo pasaulis“ (Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Technologijų ugdymo programa [interaktyvus], p. 1234). O šiame procese, kaip teigiama Technologijų ugdymo

³ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/3_Kalbos.pdf

⁴ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/4_Matematika.pdf

⁵ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/9_Technologijos.pdf

programoje, mokiniai turi įgyti tokių gebėjimų, kurie jiems, kaip vartotojams, padėtų orientotis buitinėje aplinkoje, taip pat šalies ūkyje, padėtų kūrybingai spręsti kultūros tęstinumo bei šiuolaikinių technologijų derėjimo klausimus.

Menai. Meninio ugdymo tikslas, kaip nurodoma Meninio ugdymo programoje⁶, yra ugdyti mokinių dvasines, kūrybines ir fizines išgales, suteikti bendrąją meninę kompetenciją, kuri reikalinga, norint savarankiškai bei aktyviai dalyvauti ne tik meninėje kūryboje, tačiau ir apskritai visame šiuolaikiniame kultūriniame gyvenime. Darbo autorės nuomone, verslumo integravimas į meninio ugdymo disciplinas sietinas su tuo, jog, kaip paaiškėjo analizuojant verslumo definiciją, neretai ji siejama su kūrybiškumu. Taip pat meninis ugdymas, pasak darbo autorės, sietinas su estetiškos aplinkos įtaka verslui bei gyvenimui.

Aptarti šeši dalykai, kurie Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) nurodomi kaip esminiai, į kuriuos turėtų būti integruojamas verslumas. Tačiau darbo autorė pastebi, kad Dorinio ugdymo programoje⁷ nurodoma, kad šis mokomasis dalykas taip pat turi daug sąsajų su kitų ugdymo sričių programomis, tarp kurių minima ir ekonomika bei verslumas, taip pat šioje programoje akcentuojama, jog „itin plėtotinos dorinio ugdymo, literatūros ir gimtosios kalbos, dorinio ir socialinio ugdymo, dorinio ir meninio ugdymo, dorinio ir kūno kultūros ugdymo sąsajos“ (Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Dorinio ugdymo programa [interaktyvus], p. 346). Viena iš dorinio ugdymo dalių yra etika, šio dalyko integravimas į kitus mokomuosius dalykus, tarp kurių taip pat išskiriama ekonomika ir verslumas, padeda ugdytis mokiniams vertybines nuostatas.

Taip pat darbo autorė pastebi, kad Pagrindinio ugdymo bendrosios programos atskleidžia ir kūno kultūros pamokų santykį su ekonomika, o argumentuojama tuo, jog verslumas, asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais reiškia kūrybingumą, naujovių paieškas, pasirengimą rizikai, mokėjimą planuoti bei valdyti projektus, taip siekiant sau iškeltų tikslų.

Darbo autorei pasirodė keista, kad informacinės technologijos neminimos prie svarbiausių disciplinų, į kurias turėtų būti integruotas verslumas. Šiais laikais sudėtinga įsivaizduoti verslų žmogų, negebantį pasinaudoti informacinėmis technologijomis. Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse (2012) teigiama, jog mokymas naudotis IT jau yra verslumo ugdymas.

Verslumo ugdymo tobulinimo kryptis Lietuvoje analizavo A. Župerka (2009), o jo tyrimo rezultatai atskleidė, kad, mokytojų požiūriu, verslumas daugiausia sąsajų turi su ekonomikos bei technologijų disciplinomis, taip pat su matematikos bei informacinių technologijų dalykais. Darbo autorė pastebi, kad šie rezultatai dalinai sutampa su Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse

⁶ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/7_Meninis_ugdymas.pdf

⁷ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf

(2005) nurodytais esminiais mokomaisiais dalykais, į kuriuos rekomenduojama integruoti verslumo ugdymą. Minėtame dokumente minima tik technologijų disciplina. Taip pat A. Župerkos (2009) atlikto tyrimai duomenys rodo, kad mažiausiai verslumą mokytojai sieja su kūno kultūra, gimtosios kalbos bei gamtos mokslų dalykais. Tokia pozicija, kaip pastebi darbo autorė, taip pat nesutampa su dokumentuose pateikiamomis rekomendacijomis, kur tiek gamtos mokslai, tiek kalbų ugdymas nurodomi kaip vieni svarbiausių dalykų, kur siūloma integruoti verslumo ugdymą.

Mokinių verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumus (mokytojų požiūriu) tyrė A. Jelagaitė ir V. Lukoševičius (2011) respondentų klausė, į kurias bendrojo ugdymo mokyklos disciplinas, išskyrus ekonomiką, integruotų verslumo ugdymą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiausia mokytojų verslumą integruotų į geografijos ir matematikos pamokas. Galima daryti išvadą, kad šio tyrimo respondentų pozicija sutampa su dokumentuose (Integruotųjų (papildomųjų) programų gairės) pateiktais siūlymais.

Literatūros šaltinių bei dokumentų analizė atskleidė, kad siekiant sėkmingai atliepti į pakitusius švietimo poreikius, išaugo integruojamųjų programų, kurioms priskiriamas ir verslumas, reikšmė.

Apibendrinant galima teigti, kad mokinių kompetencijos bendrojo lavinimo mokyklose turi būti ugdomos kompleksškai – integruojant papildomasias ugdymo programas į bendrąsias programas. Išskiriami keturi integravimo modeliai: integracija į vieną dalyką; integracija į kelis dalykus; integruojamoji programa palaipsniui tampa atskiru dalyku; integracija į visus dalykus ir daugelį mokyklos gyvenimo sričių. Pastebima, kad kai kurie autoriai laikosi pozicijos, jog pirmasis modelis, kalbant apie verslumą, nėra tinkamas, kadangi verslumas reikalauja daugelio mokslo sričių žinių bei gebėjimų.

Dokumentuose nurodomi šeši svarbiausi dalykai, į kuriuos turėtų būti integruota verslumo papildomoji programa: socialiniai mokslai, kalbos, matematika, gamtos mokslai, technologijos, menai. Tačiau Bendrųjų programų analizė atskleidė, kad labai reikšminga laikoma ir verslumo ugdymo integracija į dorinio ugdymo discipliną, taip pat kūno kultūros dalyką ir ypatingai – į informacinių technologijų discipliną.

1.3.3. Verslumo ir ekonomikos disciplinų samplaika

Socialinio ugdymo programoje⁸ pateikiama ekonomikos ir verslumo dalyko programa kaip socialinio ugdymo dalis. Šiame dokumente nurodomi trys esminiai uždaviniai, kuriuos vykdo

⁸ http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf

mokiniai, siekdami ekonomikos ir verslumo ugdymo tikslo (tikslas nurodytas 1.1. poskyryje) (Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Socialinio ugdymo programa [interaktyvus], p. 1029):

- 1) taiko įgytas ekonomines žinias kasdieniame gyvenime;
- 2) aktyviai veikdami, ugdomi bendravimo, bendradarbiavimo, derybų, lyderystės ir kitus verslumo įgūdžius;
- 3) racionaliai planuoja ir naudoja ribotus išteklius.

Į ugdymo procesą integruotos tokios esminės veiklos sritys: orientavimasis rinkoje, asmeninių finansų tvarkymas, verslo organizavimas bei verslumo gebėjimų ugdymas, valstybės vaidmens ekonomikoje bei ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas, dalyvavimas tarptautinėse rinkose.

A. Jelagaitė ir J. Vijeikis (2012) akcentuoja tai, jog 5-8 klsėse ekonomikos ir verslumo, kaip savarankiško dalyko, nėra ugdymo planuose. Šioje ugdymo pakopoje ekonomikos ir verslumo žinios bei gebėjimai kaip ir pradiniam ugdymo etape yra integruojami į kitus dalykus. Autoriai išvelgia paradoksą – valstybės mastu skatinamas mokinių verslumo ugdymas, tačiau realiai jis vyksta tik 9 ir 10 klase. O 11 ir 12 klase jis yra neprivalomas, o pasirenkamas.

Kaip teigia L. Mincienė (2004), valstybiniu lygiu ekonominis ugdymas mūsų šalyje pradėtas diegti 1999 metais, o jau iki 2003 metų buvo įgyvendinta nemažai priemonių, skatinusių ekonomikos disciplinos mokymą mokyklose. 2003 metų kovo mėnesį mokyklose pradėta diegti priemonė „Verslumo pradmenys“. Šiandien verslumas yra integruojamas į ekonominį švietimą, taip pat, kaip jau minėta, į daugelį bendrųjų dalykų.

Siekiant atsisakyti visuomenėje susiformavusios nuostatos apie verslumo bei ekonominio raštingumo tapatumą, 2004 metais patvirtintoje Ekonominio raštingumo bei verslumo ugdymo strategijoje apibrėžiamos abi šios sąvokos. Verslumo bei verslumo ugdymo sąvokos jau aptartos pirmajame darbo poskyryje (žr. 1.1 poskyrį), o ekonominis raštingumas apibrėžiamas kaip „ekonomikos reiškinių supratimo pagrindų sukurta mokinio motyvacija ir pasirengimas pritaikyti savo žinias ir gebėjimus praktinėje veikloje, mokinio amžiui adekvatus ekonominių žinių ir kompetencijų lygis“ (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004, p. 2).

Ekonomikos ir verslumo sąsajas akcentuoja ir R. Samaškienė (2006), ekonomiką apibūdindama kaip mokslą apie būdus, kuriais vertę turintys dalykai gaminami bei keičiami, siekiant gauti kitas norimas prekes ar paslaugas.

Ir verslumas, ir ekonominis raštingumas yra ne tapatūs dalykai, tačiau lygiaverčiai elementai. Tikslinga paminėti „Lietuvos Junior Achievement“ (LJA) programą, kuri yra integruojama į ekonomikos disciplinos mokymą 9-12 klase. LJA įgyvendina dvi programas:

- pagrindinės mokyklos programa (skirta 9-10 klasių mokiniams, ją sudaro trys pagrindinės dalys: Mano ekonomika; Veikianti įmonė; Tarptautinė rinka);

- vidurinės mokyklos programa (skirta 11-12 klasių mokiniams, ją sudaro tokios dalys: Ekonomika ir verslas; Mokomoji moksleivių bendrovė; Kompiuteriniai modeliavimai ir kt.).

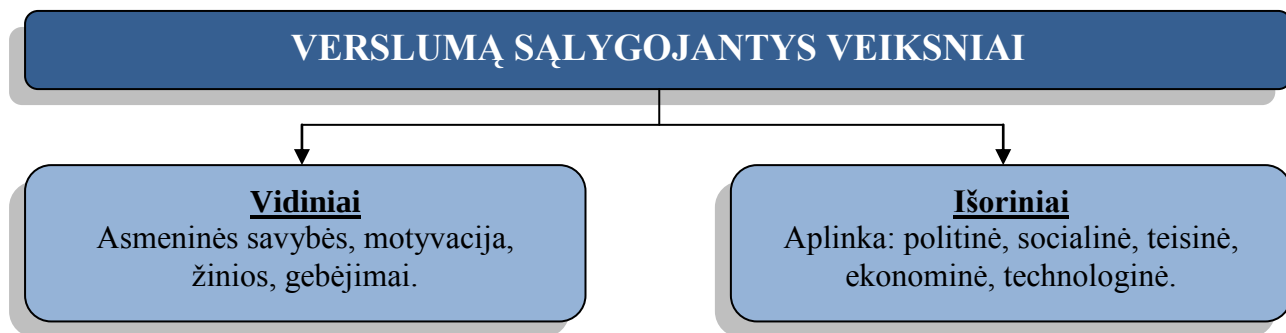
Pagrindinė šio poskyrio išvada yra ta, kad ekonominis raštingumas ir verslumo ugdymas yra ne tapachios sąvokos, tačiau atskiri dalykai, kuriuos reikia dėstyti lygiagrečiai.

1.4. Verslumą lemiančių veiksnių analizė

Verslumo žinios bei įgūdžiai, savaime suprantama, gali būti įgyjami ir vėlesniuose žmogaus gyvenimo perioduose, pavyzdžiui, studijų metu arba jau dirbant, tačiau polinkis į verslumą, požiūris į verslininkystę turėtų būti formuojamas jau mokykloje. Kaip jau darbe aptarta, mokyklų ugdymo programos turi lavinti mokinių individualius kūrybinius gebėjimus, taip pat gebėjimus spręsti problemas, sudaryti galimybes saviraiškai ir pan. A. Gibb (2005) nuomone, itin svarbu skatinti verslininko teigiamą poziciją verslo karjeros klausimu. A. Župerka (2009) papildoma, kad „verslumo ugdymas neatsiejamas nuo kompetencijos tobulinimo ir praktinio mokymo, formuojančio įpročius ir įgūdžius mokantis iš praeities veiklos bei siekiant ateities rezultatų“ (p. 302). Autorius akcentuoja keturias savybes, kurios skatina ieškoti naujų veiklos galimybių bei padeda realizuoti idėjas, todėl yra labai svarbios verslininkui: vaizduotė, apdairumas, delegavimas, organizavimo gebėjimai.

Ikimokyklinis bei pagrindinis ugdymas yra privalomas Lietuvoje ir užima esminę vietą formuojant jaunų žmonių vertybes, suteikiant jiems žinių, gebėjimų, įgūdžių ir pan. Būtent jaunystėje sukaupia patirtis, anot A. Župerkos (2009), lemia asmens tikėjimą, besitęsiantį visą žmogaus gyvenimą. Nors teorinė literatūros šaltinių analizė atskleidė, kad verslumas dažniausiai yra siejamas su asmens savybėmis, įgūdžiais ir šių aspektų raiška veikloje, visgi ne mažiau svarbūs yra ir kiti – išoriniai bei vidiniai – verslumą skatinantys veiksniai. Savo straipsnyje R. Palčiauskienė bei R. Virketytė (2009) akcentuoja, jog esant dideliems verslo užmojams, vieno asmens savybių nepakaks. Taip pat būtina atsižvelgti į tai, jog verslas egzistuoja tam tikroje aplinkoje, kurioje vyksta įvairūs procesai. Kaip esminis poveikis verslui nurodoma visuomenė, kuri sprendžia, ką pirkti, kiek turi pinigų, kaip juos paskirstyti vieniems ar kitiems produktams ar paslaugoms įsigyti ir pan.

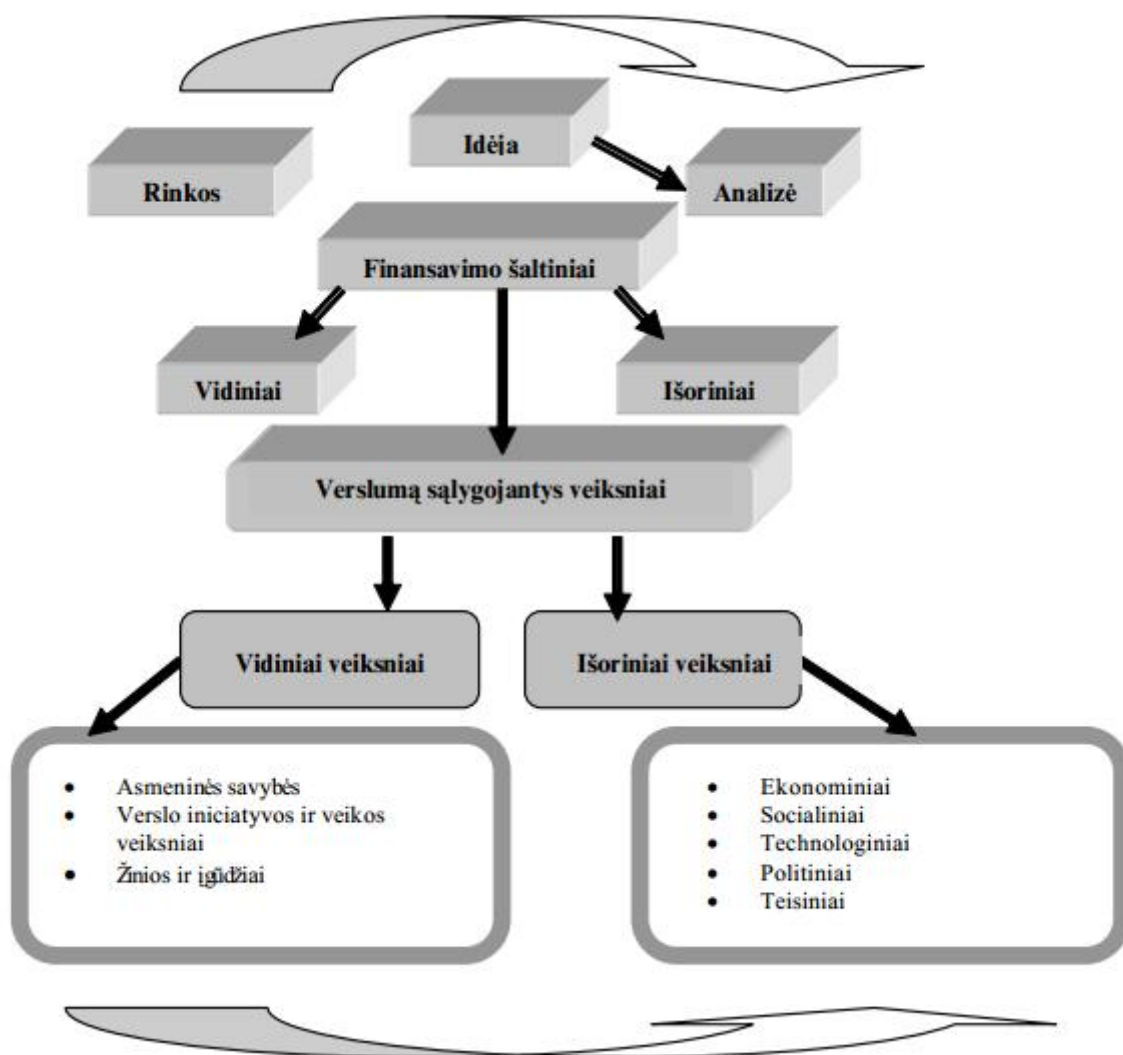
R. Palčiauskienė ir R. Virketytė (2009) skiria dvi grupes veiksnių, kurie turi įtakos verslumui: vidinius ir išorinius (žr. 8 pav.). Tiek vidiniai, tiek išoriniai paminėti veiksniai veikia verslą bei sąlygoja jo pokyčius. O verslas, savo ruožtu taip pat veikia aplinką ir sąlygoja jos pokyčius.

8 pav. Verslumą sąlygojančių veiksnių grupės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal R. Palčiauskienę ir R. Virketytę, 2009, p. 28.

Autorės R. Palčiauskienė ir R. Virketytė (2009) savo straipsnyje pateikia savo sudarytą dar platesnę schemą, kurioje atsispindi verslumą sąlygojantys veiksniai (žr. 9 pav.).

9 pav. Verslumą sąlygojančių veiksnių sistema

Šaltinis: R. Palčiauskienė ir R. Virketytė, 2009, p. 29.

Schema rodo, kad pradžios taškas – verslo idėja. Pirmiausia būtina įvertinti savo verslo idėjos patikimumą, realią naudą ir galimybes atliekant rinkos analizę. Kitas etapas – finansavimo šaltiniai, kurie gali būti dvejopi: vidiniai arba išoriniai. Vidiniai yra paties verslininko turimi finansai, o išoriniai – lėšos, gaunamos iš šalies. Pastaruoju metu ypač populiariu pasinaudoti bankų teikiamomis paskolomis, ypač auga Europos Sąjungos finansavimo poreikis. Kalbant apie verslumą, pastarasis finansavimo šaltinis, darbo autorės nuomone, ypatingai aktualus, kadangi Europos Sąjungoje jaunimo verslumo skatinimas yra viena prioritetinių sričių, kuriai skiriamas didelis dėmesys ir finansavimas.

Toliau schemoje nurodomi verslumą sąlygojantys veiksniai - jau minėtieji vidiniai ir išoriniai. Vidiniai verslumą sąlygojantys veiksniai - tai pirmiausia yra asmens savybės bei įgūdžiai, o taip pat vidinė motyvacija imtis verslo. Vidinės verslumą sąlygojančios asmeninės savybės jau aptartos 1.1 poskyryje. Motyvatorių, skatinančių imtis verslo, gali būti įvairių, tai priklauso nuo žmogaus ir jo siekių. V. Pruskus (2003) skiria šiuos: noras praturtėti, siekis būti savarankišku, siekis parodyti savo sugebėjimus, noras susikurti sau darbo vietą, noras realizuoti savo idėją. Darbo autorė papildo, jog paskata kurti verslą gali būti ir nepriklausomybės siekimas, sektinas pavyzdys, noras įrodyti sau ir kitiems, kad gali tai padaryti ir pan. Vienu svarbiausių veiksnių, didinančių žmonių verslumą, yra žinios, gebėjimas prieiti prie naujausios informacijos, mokėjimas tikslingai bei protingai panaudoti turimus išteklius.

Išorinius veiksnius, darbo autorės nuomone, galime pavadinti tiesiog makroaplinka. Jos ekonominę aplinką apibūdina tokie esminiai veiksniai: šalies bendrasis vidaus produktas, pirkėjų pajamos, kainų lygis ir pan. A. Vasiliauskas (2002) išskiria šiuos ekonominius aspektus, turinčius įtakos įmonėms: ekonominis augimas, infliacija, užimtumas, palūkanų normos, valiutų kursų svyravimas, investicijų klimatas, gamybos veiksnių kainos. Socialinę bei kultūrinę aplinką, anot J. Vijeikio (2007), apibūdina demografiniai rodikliai, t.y. gyventojų statistikos duomenys, kultūros reiškiniai bei jų raidos tendencijos, pagrindinės visuomenės vertybės. O B. Alborovienė (2002), G. Snieškienė (2009) ypač pažymi demografinių rodiklių svarbą įmonėms, kadangi jie padeda nustatyti potencialių vartotojų skaičių, jų sudėtį, poreikius, priklausančius, pavyzdžiui, nuo lyties, nuo amžiaus ir pan. ir kita. Literatūroje (J. Vijeikis (2007), B. Alborovienė (2002), V. Pranulis (2000)) teigiama, jog teisinę aplinką reguliuoja trys teisės aktų grupės:

- 1) įmonių steigimą, jų vidaus veiklą ir likvidavimą reglamentuojantys teisės aktai;
- 2) įmonės santykius su vartotojais, tiekėjais ir konkurentais reglamentuojantys teisės aktai;
- 3) atskiras rinkodaros sritis reglamentuojantys teisės aktai

O technologinė aplinka, kaip teigia J. Vijeikis (2007), apima mokslo žinias ir technologijas.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumą sąlygojančius veiksnius galima suskirstyti į vidinius ir išorinius. Vidiniais veiksniais yra žmogaus asmens savybės bei bruožai, lemiantys polinkį į verslumą, taip pat vidiniams veiksniams priskiriama ir asmens motyvacija kurti verslą, o motyvais gali būti noras pagerinti savo gyvenimo kokybę, siekis būti nepriklausomu, savirealizacijos poreikis ir kita. Žinios bei gebėjimai, priskiriami vidiniams veiksniams, vaidina labai svarbų vaidmenį, sąlygojant verslumą bei pasisekimą šioje srityje.

Literatūros analizė atskleidė, jog svarbu nepamiršti, kad verslas veikia tam tikroje aplinkoje, kuri veikia įmonės veiklą. Esminiai aplinkos veiksniai yra ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, teisiniai bei technologiniai. Visus juos svarbu įvertinti tiek kuriant verslą, tiek jau veiklą vykdant. Verslo plėtrai, modernizavimui, tobulinimui ypač svarbi yra mokslinė – technologinė aplinka, kadangi nauji atradimai, technologijos spartina veiklos procesus, tobulina gaminius, leidžia vartotojui pasiūlyti geriausius, inovatyviausius sprendimus. Politinė bei teisinė aplinka sudaro lygias galimybes verslo subjektų veiklai, reglamentuoja verslo santykius ir pan. Socialinė – kultūrinė aplinka leidžia geriau pažinti savo klientus, potencialius vartotojus.

Paaishėjo, kad požiūris į verslininkystę turėtų būti formuojamas jau mokykloje, kadangi šiuo laikotarpiu formuojamos jaunų žmonių vertybės, suteikiama jiems žinių, gebėjimų, įgūdžių ir pan. Būtent jaunystėje sukaupia patirtis lemia asmens tikėjimą, besitęsiantį visą žmogaus gyvenimą, kas taip pat sąlygoja verslumą.

2. VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ ĮGYVENDINIMO MOKYKLOJE TYRIMO METODOLOGIJA

Empirinio tyrimo objektas: Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje.

Empirinio tyrimo etika. Pirmiausia, tyrimas buvo pristatytas tiriamų institucijų administracijoms, jiems parodytas tyrimo instrumentarijus, nusakytas tyrimo paskirtis, svarba, užtikrintas duomenų konfidencialumas. Gavus mokyklų direktorių sutikimus vykdyti tyrimą mokyklose, su tyrimu buvo supažindinti tyrime dalyvaujantys mokytojai, kurių sutikimas juos apklausti interviu metodu taip pat buvo gautas.

Empirinio tyrimo tikslas. ištirti mokytojų bei mokinių požiūrį į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

- 1) ištirti tyrime dalyvaujančių mokyklų mokytojų požiūrį į verslumo ugdymą mokykloje;
- 2) identifikuoti tyrime dalyvaujančių mokyklų mokytojų poziciją dėl verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybių mokykloje;
- 3) ištirti tyrime dalyvaujančių mokyklų mokinių požiūrį į verslumo ugdymą mokykloje;
- 4) nustatyti tyrime dalyvaujančių mokyklų mokinių poziciją dėl verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybių mokykloje;
- 5) palyginti mokytojų ir mokinių pozicijas tiriamais klausimais.

Respondentai:

- 1) mokytojai, dirbantys 9-10 klasėse;
- 2) 9-10 klasių mokiniai.

Tyrimo metodai:

- 1) apklausa (interviu ir anketa);
- 2) lyginamoji analizė;
- 3) aprašomoji statistika.

Kokybinio ir kiekybinio tyrimo instrumentarijaus pagrindimas.

Interviu. Šiam darbui interviu metodas pasirinktas siekiant gauti kuo išsamesnės informacijos iš mokytojų apie verslumo ugdymą, jo svarbą, kaip šis dalykas integruojamas į kitas mokomąsias disciplinas praktikoje, kokios verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės tiriamoje

institucijoje. Interviu sudaro 19 klausimų (žr. 4 priedą), kuriuos galima suskirstyti pagal paskirtį, ką kiekvienu jų siekiama ištirti (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Interviu klausimų blokai

Klausimų numeriai	Klausimų paskirtis
1-3	Skirti ištirti mokytojų pozicijai dėl verslumo bei kokios savybės, mokytojų nuomone, yra būdingos versliam žmogui.
4-7	Skirti ištirti mokytojų nuomonei apie verslumo ugdymo reikalingumą, kada tikslinga pradėti mokytį verslumo, ar tiriamoje institucijoje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui.
8-10	Skirti nustatyti, ar visi mokytojai yra pasirengę integruoti verslumo ugdymo programą į savo mokomąjį dalyką bei į kokias disciplinas turėtų būti integruojamas verslumas, taip pat nustatyti, koks verslumo integravimo modelis efektyviausias, o koks naudojamas tiriamoje institucijoje.
11-13	Skirti ištirti, kaip mokytojai tobulina savo verslumo žinias bei įgūdžius.
14	Skirtas identifikuoti efektyviausius verslumo ugdymo metodus.
15-18	Skirti ištirti, kokios verslumo ugdymo strategijos yra efektyvios, kurios jų taikomos tiriamoje institucijoje bei identifikuoti kliūtis, trukdančias sėkmingai įgyvendinti verslumo ugdymo strategijas.
19	Skirtas identifikuoti verslumą sąlygojančius veiksnius.

Anketa. Tyrimo anketą sudaro 28 klausimai (žr. 6 priedą), kuriuos galima suskirstyti pagal paskirtį, ką kiekvienu jų siekiama ištirti (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Anketos klausimų blokai

Klausimų numeriai	Klausimų paskirtis
1-2	Skirti sužinoti respondentų lyčiai bei klasei, kurioje mokosi.
3-5	Skirti ištirti bendrai respondentų nuomonei apie verslumą: kokias asociacijas kelia verslumo terminas, kokius elementus laiko esminiais verslumo komponentais bei kokias savybes priskiria versliam asmeniui.

6-8	Skirti ištirti respondentų požiūriui į verslumo ugdymą bendrai: ar reikalingas verslumo ugdymas, nuo kada tikslinga mokytis verslumo.
9-14	Skirti ištirti, koks respondentų požiūris į verslumo ugdymą jų mokykloje, ar mokiniai pakankamai gauna tiek teorinių, tiek ir praktinių žinių, kaip vertina mokytojų pasirengimą integruoti verslumą į kitas disciplinas bei kokias kliūtis įžvelgia sėkmingam verslumo ugdymui.
15	Skirtas ištirti, kurie verslumo ugdymo metodai, mokinių nuomone, yra efektyvūs.
16-21	Skirti nustatyti mokinių požiūriui į verslumo ugdymo strategijas, kuomet įgyjama praktinių žinių, strategijų įgyvendinimo galimybes tiriamoje gimnazijoje, taip pat siekiama identifikuoti sėkmingo šių strategijų įgyvendinimo kliūtis.
22-25	Skirti ištirti verslumo integravimo į kitus mokomuosius dalykus ypatumus: į kuriuos dalykus bei kaip dažnai mokytojai integruoja verslumo programą, kokią integravimo modelį mokiniai laiko geriausiu, o kuris taikomas tiriamoje institucijoje.
26-28	Skirti ištirti, kokie veiksniai sąlygoja mokinių verslumą, kurie veiksniai paskatintų labiau domėtis verslumu ir kokias mokinių saavybes stiprina verslumo ugdymas.

Tyrimo imtis.

Tiriamų institucijų imtis. Tyrime dalyvaujančių mokyklų atrankos tipas – patogioji imtis, t. y. atsižvelgiant į darbo autorės gyvenamąją vietą. Iš visų mieste, kuriame gyvena darbo autorė, esančių mokyklų buvo atmestos pradinės ir pagrindinės mokyklos, atsižvelgiant į tai, kad apklausiami 9-10 klasių mokiniai. Todėl šį kriterijų atitinkančios buvo trys švietimo institucijos: viena vidurinė mokykla ir dvi gimnazijos – taigi paimtos visos kriterijų atitinkančios institucijos.

Interviu. Kaip paaiškėjo teorinėje darbo dalyje, verslumo dalykas privalomas mokytis 9-10 klasėse, todėl tyrimui norėta pasirinkti šiose klasėse dėstančius mokytojus. Vienos mokyklos direktorės prašymu, interviu leista vykdyti tik su 9 klasėse dirbančiais mokytojais, argumentuojant tuo, kad 10 klasėse mokantys mokytojai jau turi mažiau laisvo laiko, jie rengia mokinius dešimtos klasės egzaminams. Todėl tokios pozicijos buvo laikomasi ir kitose mokyklose – apklausti tik 9 klasėse dirbantys mokytojai. Kadangi interviu užima ganėtinai daug laiko, nes reikia suderinti tinkamą laiką su mokytojais, vykdyti pokalbį ir pan., tai pokalbiui pasirinkta po vieną šių mokomųjų dalykų mokytoją: ekonomikos, matematikos, informacinių technologijų, lietuvių kalbos,

geografijos ir istorijos. Taigi, interviu metodu apklausti šeši respondentai. Imtis – netikimybinė ekspertinė imtis. Iš kiekvienos tyrime dalyvaujančios mokyklos pasirinkta po du mokytojus, kurie dėsto atitinkamą dalyką 9 klasėse ir su kuriais buvo nesudėtinga suderinti susitikimo laiką.

Anketa. Anketavimui pasirinkti 9-10 klasių mokiniai, remiantis tuo, kad šiose klasėse yra privalomas verslumo ugdymo dalykas. Visose tyrime dalyvaujančiose mokyklose 9-10 klasių mokinių yra 356, apklausti visus juos trukdo ribotas laikas bei aplinkybės, nepriklausančios nuo tyrėjo, pavyzdžiui, kai kurie mokiniai tyrimo metu sirgo, kiti – praleidžia pamokas ir pan. Todėl skaičiuojama imtis, kad būtų aišku, kiek reikia apklausti respondentų, jog tyrimas būtų reprezentatyvus. Imčiai apskaičiuoti taikoma Paniotto formulė, kurią pateikia K. Kardelis (2005) (1):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}} \quad (1)$$

Čia:

n – imties dydis;

Δ – atrankos paklaida. Šiuo atveju atrankos paklaida sudaro 0,05;

N – populiacija.

Vienoje iš atrinktų mokyklų mokosi 132 9-10 klasių mokiniai, tad pritaikius formulę (1), gaunamas rezultatas (2):

$$n = \frac{1}{0,05^2 + \frac{1}{132}} = 99,3 \approx 99 \quad (2)$$

Apskaičiavus paaiškėjo, kad pirmoje mokykloje reikia paklausti 99 mokinius.

Antroje iš atrinktų mokyklų mokosi 109 9-10 klasių mokiniai, tad pritaikius formulę (1), gaunamas rezultatas (3):

$$n = \frac{1}{0,05^2 + \frac{1}{109}} = 85,7 \approx 86 \quad (3)$$

Apskaičiavus paaiškėjo, kad antroje mokykloje reikia paklausti 86 mokinius.

Trečioje iš atrinktų mokyklų mokosi 115 9-10 klasių mokinių, tad pritaikius formulę (1), gaunamas rezultatas (4):

$$n = \frac{1}{0,05^2 + \frac{1}{115}} = 89,3 \approx 89 \quad (4)$$

Apskaičiavus paaiškėjo, kad trečioje mokykloje reikia paklausti 89 mokinius.

9-10 klasių mokinių populiacija visose trijose mokyklose yra 356, apskaičiavus paaiškėjo, kad iš viso respondentų – 274. Mokyklų viduje mokinių imtis – tikimybinė paprastoji atsitiktinė.

Tyrimo duomenų analizė ir apdorojimas.

Interviu. Kokybinio tyrimo rezultatai sisteminami, lyginami tarpusavyje, taip pat respondentų atsakymai grupuojami, skiriant grupes bei subgrupes.

Anketa. Kiekybinio tyrimo duomenys vaizduojami grafiškai, interpretuojami, analizuojami, daromos išvados bei prielaidos. Panaudoti statistiniai metodai: atrankos metodai, aprašomoji statistika (skaičiuoti parametrai: vidurkiai, modos, standartiniai nuokrypiai), kompiuterinis duomenų apdorojimas, naudojantis Microsoft Excel ir SPSS for Windows kompiuterinėmis programomis.

3. VERSLUMO UGDYMO STRATEGIJŲ ĮGYVENDINIMO MOKYKLOJE GALIMYBIŲ EMPIRINIS TYRIMAS

Šioje darbo dalyje analizuojami empirinio tyrimo duomenys. Siekiama ištirti mokytojų bei mokinių požiūrį į verslumo ugdymo svarbą bei ypatumus mokykloje, strategijų taikymo kliūtis ir identifikuoti sėkmės veiksnius, padėsiančius sėkmingai ugdyti mokinių verslumo žinias bei gebėjimus. Pirmajame darbo poskyryje pateikiama kokybinio tyrimo duomenų analizė, o antrajame šios darbo dalies poskyryje – kiekybinio tyrimo duomenų analizė. Paskutiniame šios darbo dalies poskyryje lyginama mokinių bei mokytojų nuomonė esminiais tiriamais klausimais, išskiriant sutampančias pozicijas bei nesutampančias nuomones.

3.1. Mokytojų požiūrio į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje analizė

Šiame darbo poskyryje pateikiama kokybinio tyrimo duomenų analizė, interpretuojamos bei lyginamos mokytojų pozicijos verslumo ugdymo klausimais: bendras požiūris į verslumą, verslumo ugdymo svarbą, metodų efektyvumą, taip pat tiriamas praktinius mokinių verslumo įgūdžius ugdančių strategijų taikymas mokykloje.

Pirmiausia, siekiant ištirti bendrą mokytojų požiūrį į verslumą, buvo paprašyta įvardyti po penkis žodžius, su kuriais respondentams asocijuojasi verslumo terminas (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Verslumo termino asociacijos

Žodžiai, su kuriais asocijuojasi verslumas	Dažnumas (N=6)
<i>Rizika</i>	4
<i>Planavimas</i>	3
<i>Vadovavimas</i>	3
<i>Kūryba</i>	3
<i>Verslininkas</i>	2
<i>Gebėjimai</i>	2
<i>Tikslas</i>	2
<i>Verslas</i>	1
<i>Kritinis mąstymas</i>	1
<i>Organizavimas</i>	1
<i>Motyvacija</i>	1
<i>Idėja</i>	1

<i>Žinios</i>	1
<i>Strategija</i>	1
<i>Priemonės</i>	1
<i>Pasisekimas</i>	1
<i>Ateities planai</i>	1

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

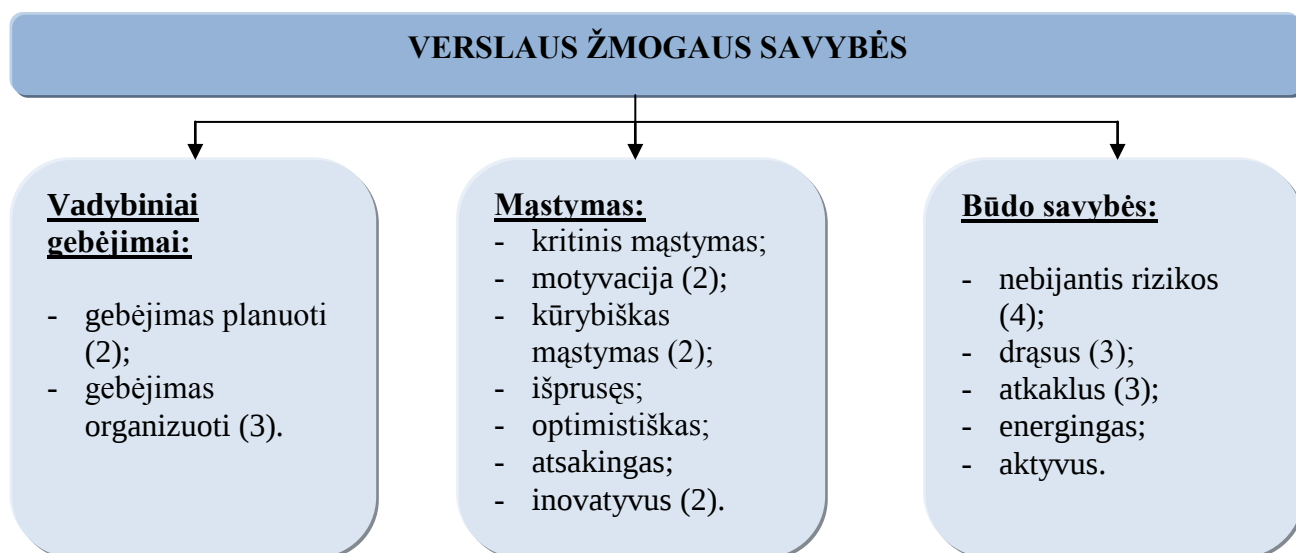
Tyrimas atskleidė, kad daugiausia respondentų verslumą sieja su rizika. Mokytojams žodis verslumas taip pat dažniausiai asocijuojasi su dviem iš vadybos funkcijų: planavimu ir vadovavimu. Taip pat 3 iš apklaustų mokytojų verslumą sieja su kūryba. Matyti, kad respondentų įvardyti su verslumu besiasocijuojantys žodžiai sutampa su literatūroje pateikiamomis autorių pozicijomis, pavyzdžiui, J. Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012) teigia, kad verslumas siejamas su asmeniui būdingomis savybėmis (respondentų įvardyti: *kritinis mąstymas, motyvacija, polinkis rizikuoti* ir pan.), naujų įmonių kūrimu (respondentų įvardyti: *idėja, kūryba, tikslas* ir pan.) bei verslininko veikla (respondentų įvardyti: *planavimas, organizavimas, strategija, priemonės, vadovavimas* ir pan.). Palyginti su literatūroje pateikiama informacija, didžiausias neatitikimas pastebimas dėl požiūrio į kritinį mąstymą, nes literatūroje šis aspektas įvardijamas kaip vienas svarbiausių, tuo tarpu tik vienas mokytojas teigė, kad verslumas asocijuojasi su kritiniu mąstymu.

Toliau interviuojamiesiems buvo pateikti trys verslumo apibrėžimai:

- verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose;
- verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas;
- verslumas yra procesas, kurio metu asmenys - arba patys, arba per organizacijas - siekti galimybių.

Mokytojų buvo paprašyta pasirinkti vieną jiems priimtinausią terminą verslumui apibūdinti. Pirmąjį ir trečiąjį apibrėžimus pasirinko po vieną respondentą, o likusieji keturi nurodė, kad jiems priimtinausias yra antrasis pateiktas apibrėžimas, verslumą siejantis su inovacijomis, rizika bei kūryba, o būtent šiuos žodžius pusė respondentų nurodė kaip tuos, kurie labiausiai asocijuojasi su verslumo terminu.

Toliau interviuojamųjų buvo paprašyta įvardyti po penkias savybes, kuriomis, jų nuomone, pasižymi verslus žmogus. Darbo autorė respondentų įvardytas savybes suskirstė į tris grupes: vadybiniai gebėjimai, mąstymas ir savimotyvacija, būdo savybės (žr. 10 pav.).

Paiškinimas: skliaustuose nurodytas tokią pačią savybę įvardijusių respondentų skaičius.

10 pav. Verslaus žmogus savybės (mokytojų pozicija)

Matyti, kad esminės savybės, kuriomis, pasak mokytojų, pasižymi verslus žmogus yra rizika, drąsa bei atkaklumas ir organizaciniai gebėjimai.

Pasiteiravus mokytojų, ar jie pritaria, jog mokykloje yra būtinas verslumo ugdymas, paaiškėjo, kad teigiamos pozicijos šiuo klausimu laikosi keturi iš šešių apklaustų mokytojų, o kiti du mano, kad verslumo ugdymas nėra būtinas mokykloje.

Literatūros analizė atskleidė, kad mūsų šalies mokyklose verslumo ugdymas yra privalomas 9-10 klasėse, o tolesnėse – gimnazijos – klasėse pasirinktinai. Kai kurie autoriai laikosi pozicijos, kad verslumo reikėtų vaikus pradėti mokyti jau pradinėje mokykloje ir taikyti tęstinį, visą mokymosi laikotarpį mokykloje trunkantį ugdymą. Tikslinga nustatyti, kokia apklausoje dalyvaujančių mokytojų nuomonė šiuo klausimu (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Mokytojų nuomonė dėl to, kada tikslinga pradėti mokyti verslumo

Pakopa	Dažnis (N=6)
<i>Gimnazija</i>	2
<i>Pagrindinė mokykla</i>	2
<i>Aukštasis mokslas</i>	1
<i>Pradinė mokykla</i>	1

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai laikosi gana skirtingų pozicijų šiuo klausimu. Po du mokytojus mano, kad verslumo mokytį reikia pagrindinėje mokykloje arba gimnazijoje. Tuo tarpu po vieną mokytoją teigia, kad verslumo ugdymas turi būti pradėtas jau pradinėje mokykloje, o kito mokytojo nuomone – tik aukštojoje mokykloje. Pastebėta, kad nė vienas mokytojas nenurodė, jog verslumo reikėtų pradėti mokytį dar ikimokykliniame amžiuje, nors teorinėje darbo dalyje pateikta gana argumentuota ir pagrįsta A. Jelagaitės bei J. Vijeikio (2012) nuomonė, jog verslumo ugdymo mokytį reikėtų pradėti jau ikimokykliniame amžiuje, tada tęsti pradinėje bei pagrindinėje mokykloje, o vėliau ir vidurinėje bei aukštajame moksle.

Toliau interviuojamųjų buvo pasiteirauta, kokių žinių – teorinių ar praktinių – jų nuomone mokiniams trūksta mokykloje. Paaiškėjo, kad net penki apklausoje dalyvavę mokytojai mano, jog mokiniams labiausiai trūksta praktinių verslumo žinių, o vienas mokytojas teigė, kad mokiniams trūksta ir teorinių, ir praktinių žinių.

Kitu klausimu mokytojų buvo teirautasi, ar mokykloje, kurioje jie dirba, yra sudarytos galimybės sėkmingam verslumo ugdymui, o savo pozicijas paprašyta argumentuoti (žr. 6 lentelė).

6 lentelė. Mokytojų pozicija dėl to, ar mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai
Sąlygos sudarytos	<i>„yra nusiteikimas“, „seminarai mokytojams, siekiant suteikti jiems verslumo žinių“, „apmokomi dalykų mokytojai, verslumas integruotas į daugelį dalykų“, „nusiteikimas, pakankamai medžiagos, vadovėlių“.</i>
Sąlygos nesudarytos	<i>„neparuošti dalykų mokytojai“, „mokytojai nepasirengę integruoti į savo dalyką“, „patiems mokytojams trūksta žinių“, „stokojama pozityvaus tiek mokytojų, tiek moksleivių dėmesio šiam dalykui“.</i>
Sudarytos dalinės sąlygos	<i>„yra noras, tačiau trūksta pasirengimo“, „tai siekiamybė, tačiau su trikdžiais“, „tai noras, galbūt privalumas, bet trūksta dėmesio tam“.</i>

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojų nuomonės šiuo klausimu gana skirtingos, tačiau galima daryti prielaidą, jog šiuos skirtumus lemia tai, kad mokytojai apklausti iš kelių skirtingų

mokyklų, todėl ir atspindi skirtingos verslumo ugdymo galimybės. Matyti, kad didžiausia kliūtis sėkmingam verslumo ugdymo įgyvendinimui mokyklose įvardijama pačių mokytojų pasirengimo stoka. Ši problema buvo akcentuota ir teorinėje darbo dalyje kai kurių autorių: I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008), o A. Jelagaitė su J. Vijeikiu (2012) tai įvardija kaip paradoksą. Tuo tarpu literatūroje A. Župerka (2009) išskiria dvi pagrindines kliūtis sėkmingam verslumo ugdymui: mokomosios medžiagos trūkumas ir specialistų stoka. Kaip sąlygas, orientuotas į sėkmingą verslumo ugdymo įgyvendinimą mokyklose, mokytojai įvardija pakankamą mokomosios medžiagos kiekį bei pozityvų nusiteikimą šiuo klausimu, o taip pat galima daryti prielaidą, kad bent jau keliose iš tyrime dalyvavusių mokyklų yra organizuojami verslumo mokymai mokytojams, siekiant suteikti žinių bei įgūdžių ir taip paskatinti verslumo integravimą į kitas mokomąsias disciplinas.

Esminę įvardytą problemą, kad ne visi dalykų mokytojai patys turi verslumo žinių bei įgūdžių, patvirtina ir respondentų atsakymai į kitą klausimą. Mokytojų buvo pasiteirauta, ar, jų nuomone, visi dalykų mokytojai turi pakankamai kompetencijos integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką. Visi interviuojamieji vienareikšmiškai teigė, kad tikrai ne visi mokytojai turi pakankamai kompetencijų.

Toliau interviuojamųjų buvo paprašyta įvardyti mokomuosius dalykus, į kuriuos, jų nuomone, turėtų būti integruojamas verslumas (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Dalykai, į kuriuos turėtų būti integruojamas verslumas (mokytojų pozicija)

Dalykas	Dažnis (N=6)
<i>Ekonomika</i>	6
<i>Informatika</i>	4
<i>Matematika</i>	3
<i>Istorija</i>	2
<i>Geografija</i>	2
<i>Technologijos</i>	1
<i>Menai</i>	1
<i>Politologija</i>	1

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad visi mokytojai vieningai sutaria, jog verslumas turėtų būti integruotas į ekonomikos discipliną, taip pat nemažai (4) mokytojų mano, jog verslumo

integravimui puikiai tinka informacinių technologijų dalykas. Mažiausiai (po 1) respondentą verslumo integravimui nurodė šiuos mokomuosius dalykus: technologijos, menai ir politologija. Paaiškėjo, kad tyrimo duomenys dalinai sutampa su kitų autorių atliktais tyrimais: A. Jelagaitė ir V. Lukoševičius (2011) ištyrė, kad verslumą daugiausiai mokytojų integruotų į ekonomiką, matematiką ir geografiją.

Teorinėje darbo dalyje buvo aptarti keturi verslumo programos integravimo į kitus mokomuosius dalykus modeliai. Interviuojamųjų buvo klausiama, koks integravimo modelis, jų nuomone, yra efektyviausias ir kuris naudojamas mokykloje, kurioje respondentas dirba (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Verslumo integravimo modeliai: efektyviausi ir tiriamose mokyklose naudojami (mokytojų pozicija)

Respondentai	Efektyviausias modelis	Naudojamas modelis
<i>1 mokytojas</i>	Verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas	Integruojama į kelis dalykus
<i>2 mokytojas</i>	Verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas	Integruojama tik į ekonomikos dalyką
<i>3 mokytojas</i>	Verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas	Integruojama į kelis dalykus
<i>4 mokytojas</i>	Verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas	Integruojamas į ekonomikos dalyką
<i>5 mokytojas</i>	Integruojama į vieną mokomąjį dalyką	Integruojama į vieną mokomąjį dalyką
<i>6 mokytojas</i>	Verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas	Integruojama į kelis dalykus

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Iš lentelės duomenų matyti, kad penki interviuojamieji laikosi pozicijos, jog efektyviausias modelis yra verslumo kaip atskiro dalyko mokymas. Trys iš šešių mokytojų nurodė, kad jų mokyklose verslumas yra integruojamas į kelis mokomuosius dalykus, du respondentai teigė, kad verslumas integruojamas tik į ekonomikos discipliną. Reikia pastebėti, kad būtent pastarasis metodas literatūroje nurodomas kaip vienas neefektyviausių, o E. Martinonienės (2007) nuomone, net neįmanoma verslumo integruoti į vieną mokomąjį dalyką, nes šiam dalykui yra reikalingos įvairių mokslo sričių žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos. Matyti, kad tas modelis, kuris, pasak respondentų, yra efektyviausias, nė vienoje tyrime dalyvavusioje mokykloje netaikomas.

Toliau mokytojų buvo paprašyta atsakyti, ar jie patys jaučiasi turį pakankamai kompetencijų integruoti verslumą į savo mokomą dalyką. Tik vienas respondentas (ekonomikos mokytojas) teigė, kad turi pakankamai žinių bei įgūdžių, kad integruotų verslumą į savo dalyką. Dar du tyrime dalyvavusieji (matematikos ir geografijos mokytojai) teigė turį dalinį bagažą verslumo kompetencijų, o likusieji trys mokytojai teigė manantys, kad jiems labai trūksta kompetencijų, kad galėtų integruoti verslumą į savo dalyką. Darbo autorės nuomone, tokios pozicijos tik dar kartą patvirtina jau atskleistą problemą, kad dokumentuose siūlomas verslumo integravimas, tačiau patys mokytojai nesijaučia galį tą padaryti, jų pačių verslumo nemokė.

Mokytojų, kurie teigė turį pakankamai arba dalinai kompetencijų integruoti verslumą į savo pamokas, buvo paprašyta įvardyti, kur jie įgavo verslumo žinių bei gebėjimų. Paaiškėjo, kad pagrindiniai šių žinių gavimo šaltiniai yra seminarai, savarankiškas mokymasis ir kvalifikacijos kėlimo kursai (*„seminaruose, darbo vietoje“*, *„seminaruose, kuriuos mūsų mokykloje vedė ekonomikos specialistas“*, *„savarankiško mokymosi metu, domiuosi tuo, skaitau knygas, renku informaciją internete...“*, *„kvalifikacijos kėlimo kursuose, seminaruose“*, *„taip pat užsiimu savišvieta“*). Pasiteiravus mokytojų, kaip dažnai jie tobulinasi šioje srityje, paaiškėjo, kad tik vienas respondentas nurodė, jog tą daro dažnai, du mokytojai teigė tuo užsiimantys labai retai (*„vos kelis kartus seminaruose“*, *„labai retai, nebent jeigu mokykloje organizuojami seminarai“*), laisvu metu savo žinias verslumo srityje tobulina vienas apklausos dalyvis, o kiti du likusieji teigė niekada to nedarantys.

Teorinėje darbo dalyje buvo akcentuota, kad daugelis autorių verslumo ugdymui siūlo taikyti aktyvius ugdymo metodus. 9 lentelėje atsispindi tyrime dalyvavusių mokytojų nuomonė šiuo klausimu.

9 lentelė. Efektyviausi verslumo ugdymo metodai (mokytojų pozicija)

Kategorija	Subkategorija
<i>Aktyvūs ugdymo metodai</i>	- diskusijos; - seminarai (2); - darbas komandose (2); - imitacinių įmonių kūrimas (3); - praktinės užduotys (2); - atvejų bei situacijų analizė (2); - dalyvavimas konkursuose; - verslo žaidimai.

<i>Pasyvūs ugdymo metodai</i>	- paskaitos (2); - teorinės medžiagos analizė.
-------------------------------	---

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Matyti, kad nėra vieno ar kelių metodų, kuriuos dauguma respondentų laikytų efektyviais, mokytojų nuomonės šiuo klausimu gana skirtingos. Tačiau bendra išvada tokia, kad daugiausia nurodyta aktyvių metodų verslumo ugdymui. Tokia mokytojų pozicija sutampa su literatūroje pateikiamais autorių siūlymais (A. Jelagaitė ir V. Lukoševičius (2011)). Vienas iš respondentų pateikė du pasyvius ugdymo metodus kaip efektyviausius verslumo ugdymui. Pažymėtina, kad vienas respondentas į šį klausimą neatsakė.

Teorinėje darbo dalyje atskleistos keturios G. Strazdienės ir A. Garalio (2006) išskirtos verslumo ugdymo strategijos, kuomet įgyjama praktinių žinių, tai: savo verslas arba dalyvavimas kitų versle, praktika įmonėse, verslo žaidimai, imitacinių įmonių kūrimas. Tyrime dalyvaujančių mokytojų buvo klausama, kurias šių strategijų laiko efektyviausiomis. Net keturi respondentai nurodė, kad, jų nuomone, efektyviausia yra praktika įmonėse (*„kadangi moksleiviai neturi galimybių dalyvauti savo versle, tai praktika būtų efektyvu“*, *„tikrai praktika efektyviausia“*, *„efektyviausia būtų įmonėje atliekama praktika, kuomet matai visą verslo „virtuvę“*, *„tinkamiausia praktika, kadangi viską matai realiai, kaip kas vyksta“*), vienas respondentas nurodė, kad efektyviausia laiko verslo žaidimus bei imitacinių įmonių kūrimą (*„žaidžiant verslo žaidimus, galima įgyti nemažai verslo įgūdžių, o dar geriau – imitacinių įmonių kūrimas“*), imitacinių įmonių kūrimą kaip efektyviausią strategiją nurodė ir dar vienas respondentas (*„imitacinė įmonė, manau, labai efektyvu, tačiau tam reikia gero pedagogo pasirengimo“*). Paklausus, kuo respondentai remiasi, išskirdami šias strategijas kaip efektyviausias, paaiškėjo, kad dauguma remiasi seminaruose ir kursuose gautomis žiniomis, praktika bei logika.

Pasiteiravus, kurios iš minėtų strategijų yra įgyvendinamos mokykloje, kurioje dirba respondentas, paaiškėjo, kad, pasak trijų respondentų, mokykloje yra taikoma verslo žaidimų strategija, dar vienas respondentas sakė, kad mokykloje mokant verslumo ugdymo yra žaidžiami verslo žaidimai ir kuriamos imitacinės įmonės, o du likusieji interviuojamieji neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Toliau tyrime dalyvaujančių mokytojų buvo paprašyta įvardyti kliūtis, dėl kurių tam tikros strategijos nėra įgyvendinamos (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Kliūtys verslumo ugdymo strategijoms įgyvendinti

Verslumo ugdymo strategija	Veiksniai, ribojantys įgyvendinimą
<i>Praktika įmonėse</i>	- reikia sudaryti sutartis su praktikai priimančiomis įmonėmis; - reikalingas papildomas mokytojų bei mokinių laikas; - tai labiau galėtų būti popamokinė veikla.
<i>Imitacinių įmonių kūrimas</i>	- stokojama mokytojų pasirengimo; - stokojama mokinių suinteresuotumo; - mokiniai nesusikaupia; - tam reikia tik gabių mokinių; - reikalauja papildomo mokytojų laiko pasiruošimui.
<i>Verslo žaidimai</i>	- reikia mokytojų pasirengimo; - reikia daug papildomo laiko užduotims paruošti; - mokytojams trūksta kompetencijų šioje srityje.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad sudėtingiausia būtų įgyvendinti pirmąją strategiją – praktika įmonėse, kadangi tam reikėtų ieškoti įmonių, sutinkančių priimti mokinius (darbo autorės nuomone, čia iškiltų laiko problema, nes pamoka trunka tik 45 min., tai arba praktikai liktų labai mažai laiko, arba jo turėtų būti skiriama ir papildomai), taip pat reikėtų sudaryti trišales sutartis, reikėtų ir tėvų sutikimo ir pan. Imitacinių įmonių kūrimui taip pat mokytojai nurodė gana nemažai trukdžių, o bene mažiausiai kliūčių tai verslo žaidimų naudojimui verslumo ugdymo pamokose. Darbo autorė pastebi, kad visos strategijos tinkamos atskiram verslumo ugdymo dalykui.

Taigi minėtų kliūčių verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimui analizė dalinai atsakė į klausimą, ko reikėtų, kad šios strategijos būtų sėkmingai įgyvendinamos mokykloje. O interviuojamųjų nuomone, reikėtų:

- papildomo laiko bei lėšų;
- mokytojų rengimo (3);
- suinteresuotumo („reikėtų tiek mokytojų, tiek moksleivių suinteresuotumo bei suvokimo, kad verslumo ugdymas yra labai svarbus“);
- atsisakyti tam tikrų nuostatų („reikėtų atsisakyti tokios visuotinos nuomonės, kad ugdymas remiasi tik tokiais metodais kaip paskaita, pasakojimas ir kad dirbti reikia kuo daugiau naudojant aktyvius metodus, siūlyčiau daugiau remtis G. Petty

rekomendacijomis, kur šiuolaikinis mokymas remiasi aktyvių ugdymo(si) metodų taikymu“).

Interviu pabaigoje mokytojų buvo paprašyta įvardyti veiksnius, sąlygojančius verslumą. Paašškėjo, kad, respondentų nuomone, verslumą sąlygoja šie veiksniai:

- žinios bei gebėjimai (4);
- asmenybė;
- motyvacija (2);
- aplinka (3).

Išanalizavus interviu su mokytojais duomenis, paašškėjo, kad:

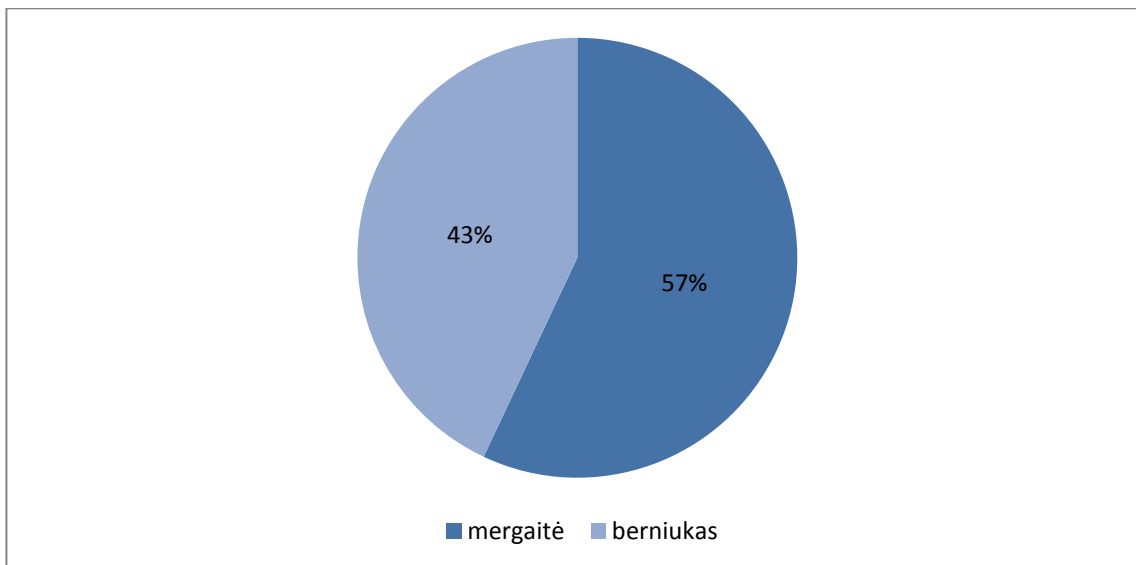
- 1) žodis verslumas pirmiausia asocijuojasi su pagrindinėmis vadybos funkcijomis (planavimas, organizavimas, vadovavimas), rizika bei kūryba.
- 2) esminės savybės, kuriomis pasižymi verslus žmogus: rizika, drąsa, atkaklumas, organizaciniai gebėjimai.
- 3) mokiniams labiausiai trūksta praktinių verslumo žinių.
- 4) didžiausia kliūtimi sėkmingam verslumo ugdymo įgyvendinimui mokyklose įvardijama mokytojų pasirengimo stoka. Sąlygos, orientuotos į sėkmingą verslumo ugdymo įgyvendinimą mokyklose, yra: pakankamas mokomosios medžiagos kiekis, pozityvus nusiteikimas šiuo klausimu, mokytojų rengimas.
- 5) verslumas turėtų būti integruotas į šias disciplinas: ekonomika, informacinės technologijos, matematika, georgrafija.
- 6) efektyviausias verslumo integravimo modelis - verslumo kaip atskiro dalyko mokymas. Tyrimė dalyvavusiose institucijose naudojami šie modeliai: verslumas yra integruojamas į kelis mokomuosius dalykus, verslumas integruojamas tik į ekonomikos discipliną.
- 7) iš strategijų, skirtų praktinių verslumo įgūdžių įgijimui, mokykloje sudėtingiausia būtų įgyvendinti praktiką įmonėse, o lengviausia - verslo žaidimus. Siekiant sėkmingo verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo mokyklose, reikėtų: papildomo laiko bei lėšų, mokytojų rengimo, suinteresuotumo, atsisakyti tam tikrų nuostatų.

3.2. Mokinių požiūrio į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje analizė

Šiame darbo poskyryje pateikiama kiekybinio tyrimo duomenų analizė, interpretuojamas, lyginamas tarpusavyje bei su ankstesniais aptartais tyrimo rezultatais mokinių požiūris į verslumo

ugdymą: bendras požiūris į verslumą, verslumo ugdymo svarbą, metodų efektyvumą, taip pat tiriamas praktinius mokinių verslumo įgūdžius ugdančių strategijų taikymas mokykloje.

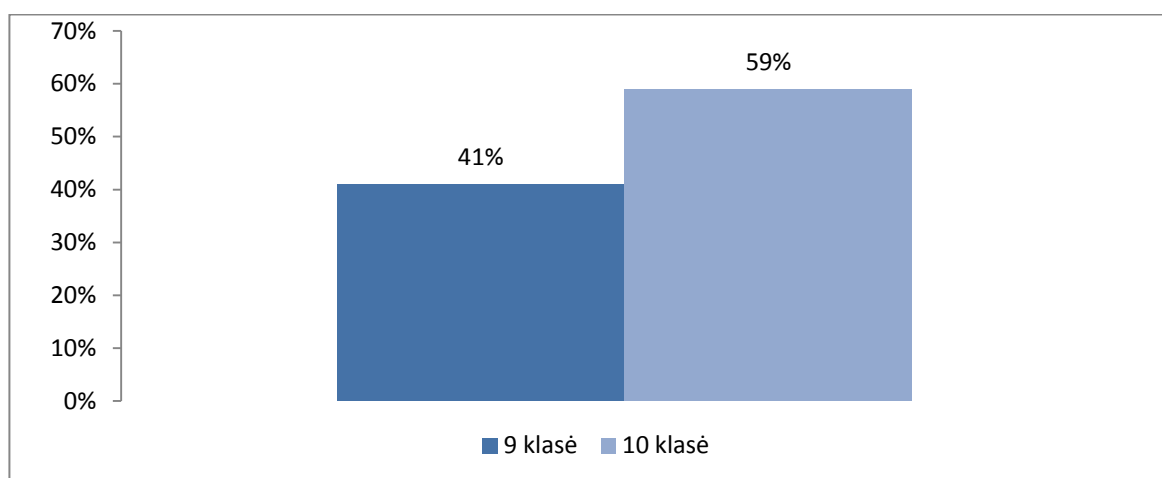
Duomenys apie respondentus. Šiame tyrime svarbūs tik du respondentų sociodemografiniai kriterijai: lytis (žr. 11 pav.) ir klasė, kurioje mokosi (žr. 12 pav.).

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

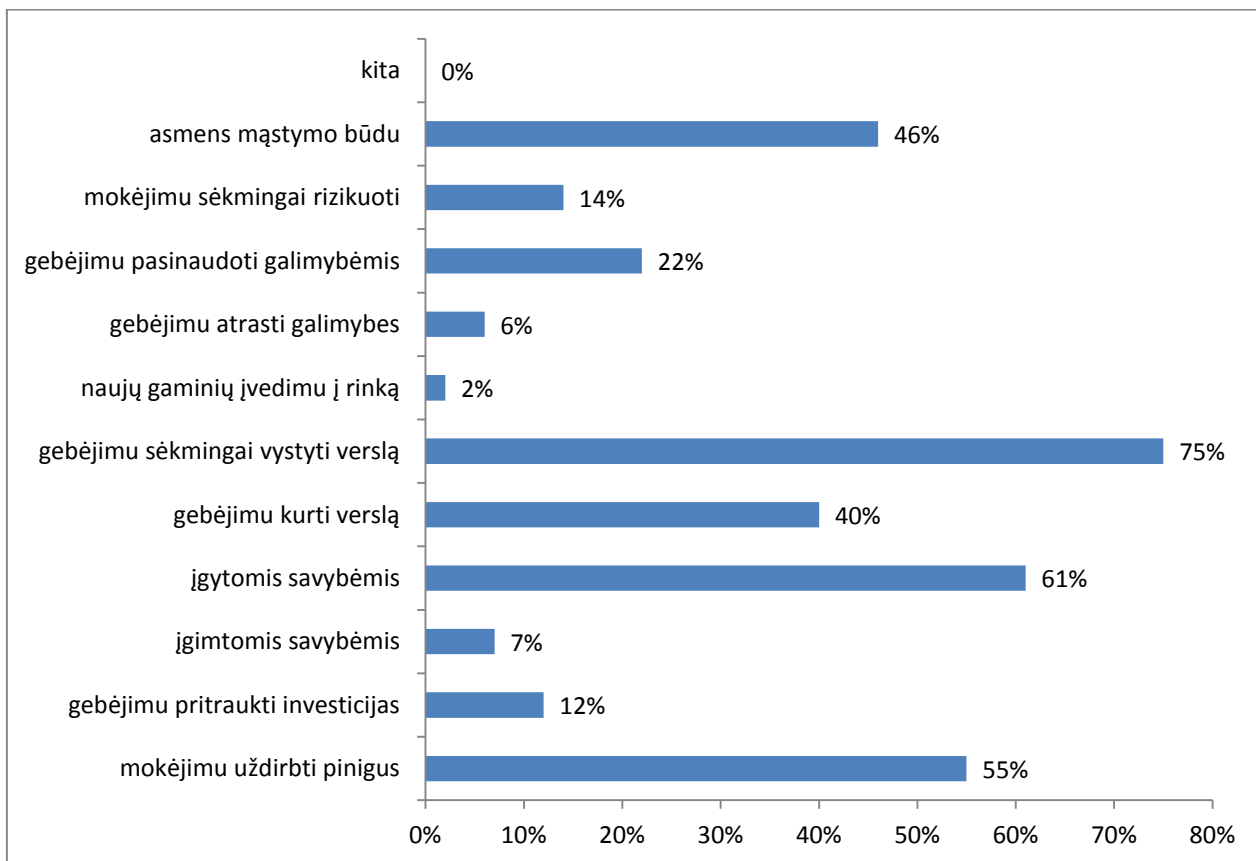
Iš diagramos matyti, kad tyrime berniukų ir mergaičių dalyvavo apylygiai: 57 proc. mergaičių ir 43 proc. berniukų.

Tolimesnėje diagramoje matyti, kiek kurių klasių mokinių dalyvavo apklausoje (žr. 12 pav.). Diagramos duomenys rodo, kad tyrime dalyvavo 59 proc. dešimtų klasių mokinių ir 41 proc. devintų klasių mokinių.

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klasę, kurioje mokosi

Respondentų nuomonės tyrimas. Teorinė darbo dalis atskleidė, kad verslumas gali būti suvokiamas plačiaja bei siaurąja prasmėmis, apibūdinamas tiek orientuojantis į žmogaus savybes, tiek į gebėjimus, į veiklos aspektus ir pan. Tyrimo dalyvių buvo klausiama, su kuo jiems asocijuojasi žodis verslumas (žr. 13 pav.).

13 pav. Respondentų nuomonė dėl to, su kuo jiems asocijuojasi žodis verslumas

Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis po daugiau negu vieną jiems tinkantį atsakymo variantą, todėl bendra dažnių suma viršija šimtą procentų. Diagramos duomenys rodo, kad didžioji dauguma (75 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių verslumą sieja su gebėjimu sėkmingai vystyti verslą. Darbo autorės nuomone, mąstant apie verslumą gana primityviai ir banaliai, jis tikriausiai ir būtų sietinas su sėkme vystyti verslą, tačiau besimokantieji verslumo turėtų šią sąvoką suvokti daug platesniu požiūriu. Tyrimo duomenys atskleidė, kad nemaža dalis (61 proc.) respondentų teigia, kad jiems verslumas asocijuojasi su įgytomis savybėmis ir tik 7 proc. respondentų verslumą sieja su įgimtomis savybėmis. Tai rodo, kad, tyrime dalyvavusių mokinių nuomone, verslumo išmokstama ir dažniausiai nesvarbu, ar žmogus turi įgimtų reikiamų savybių. Pažymėtina ir tai, kad daugiau kaip pusė (55 proc.) respondentų verslumą sieja su mokėjimu

uždirbti pinigus. Taip pat reikia pažymėti, jog tyrimo duomenys atskleidė, kad mažiausiai (tik 2 proc.) verslumą sieja su naujų gaminių įvedimu į rinką. Darbo autorė sutinka, kad tai būtų labai siauras požiūris į verslumą, nors gebėjimas gaminių įvesti į rinką tikslingai ir taip, kad tas gaminyt turėtų pasisekimą ir užimtų norimas pozicijas rinkoje, reikia turėti verslumo žinių ir gebėjimų. Apibendrinant šį klausimą galima teigti, kad daugiausia mokinių į verslumą žvelgia kaip į gebėjimą sėkmingai vystyti verslą, taip pat kaip į įgyjamų savybių rinkinį ir mokėjimą uždirbti pinigus.

Teorinėje darbo dalyje buvo atskleisti verslumo komponentai (žr. 3 pav.), kurie anketoje buvo pateikti respondentams bei paprašyta įvertinti juos balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku), ar sutinka, jog atitinkamas komponentas gali būti įvardijamas kaip esminis. Atliekant tyrimo duomenų šiuo klausimu analizę, skaičiuojami vidurkiai, standartinis nuokrypis ir modos. Vidurkiai rodo respondentų pasirinkimų vidurkius, standartiniai nuokrypiai rodo atsakymų sklaidą (pažymėtina tai, kad aukštas standartinis nuokrypis (>1) rodo, kad atsakymų sklaida gana didelė ir pasirinkimai nėra susitelkę ties vidurkiu, modos rodo tą pasirinkimą, kurį nurodė didžiausias skaičius respondentų. Didelės vidurkių reikšmės (šiuo atveju $> 3,5$, o moda 4 arba 5) rodo, kad atitinkamas komponentas, respondentų nuomone, yra esminis verslumui (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Esminiai verslumo komponentai (respondentų pozicija)

Komponentas	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis (S)	Moda (Mo)
Aktyvus veikimas	2,79	0,875	3
Bendravimo menas	2,77	1,139	3
Gebėjimas suburti žmones bendrai veiklai	3,33	1,379	4
Gebėjimas priimti sprendimus	4,41	0,850	5
Imlumas naujovėms	3,71	1,283	5
Intuicija	2,96	0,859	3
Kritiškas požiūris	3,02	0,632	3
Laiko planavimas, prognozavimas, numatymas	4,79	0,407	5
Loginis mąstymas	2,75	1,352	2
Pasitikėjimas savimi	3,53	1,261	4
Pasverta rizika	3,50	0,911	3
Pilietiškumas	2,75	0,477	3

Pozityvus mąstymas	3,66	0,92	3
Savimotyvacija	3,19	1,247	3
Tiek teorinės, tiek ir praktinės žinios	3,91	1,192	5
Vadybiniai įgūdžiai	4,50	1,044	5

Paaiškinimas: paryškinti tie komponentai, kurie respondentų išskirti kaip esminiai, remiantis nurodytais kriterijais.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

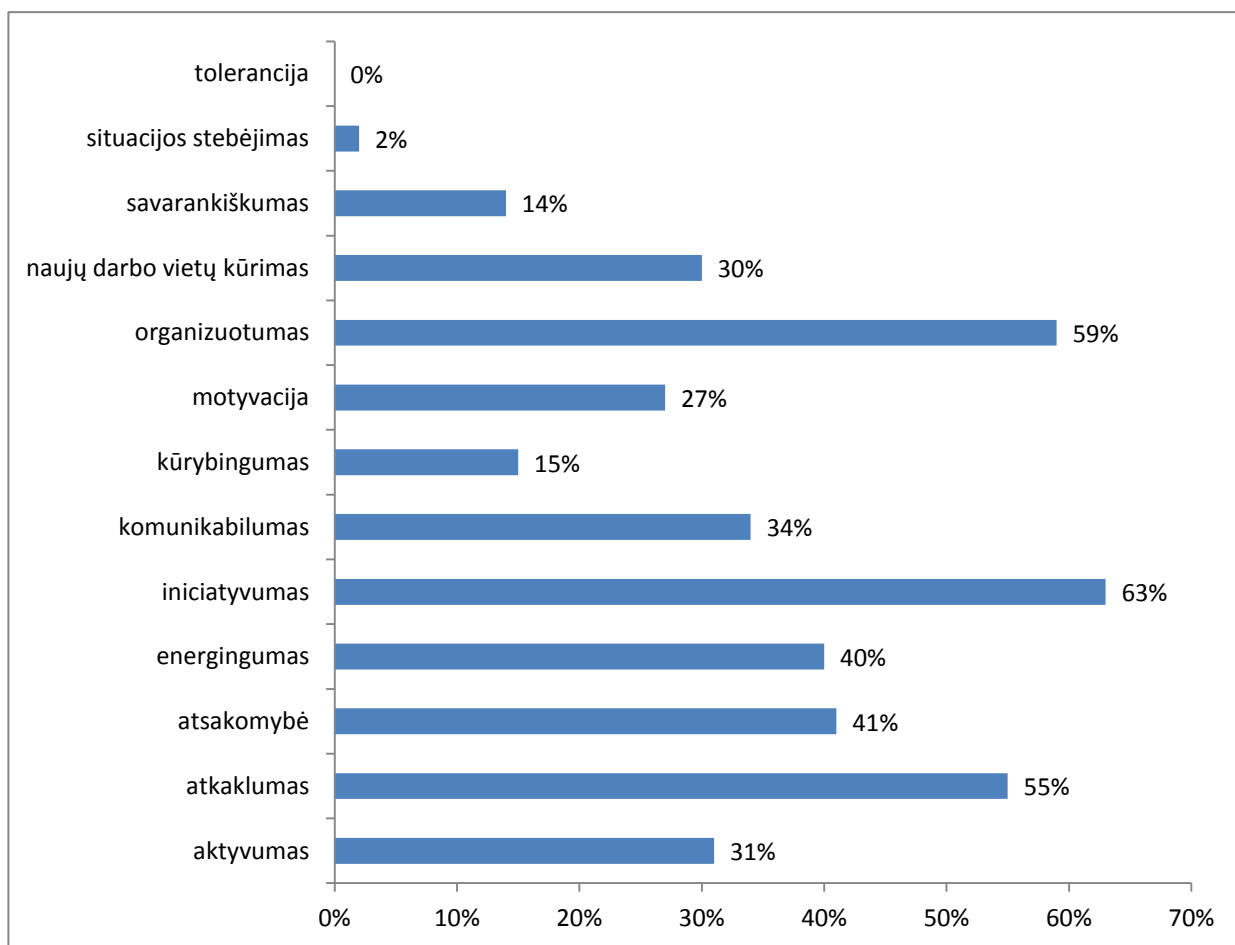
Lentelės duomenys rodo, kad mokiniai išskyrė šešis esminius verslumo komponentus:

- gebėjimas priimti sprendimus ($M = 4,41$; $S = 0,850$; $Mo = 5$);
- imlumas naujovėms ($M = 3,71$; $S = 1,283$; $Mo = 5$);
- laiko planavimas, prognozavimas, numatymas ($M = 4,79$; $S = 0,407$; $Mo = 5$);
- pasitikėjimas savimi ($M = 3,53$; $S = 1,261$; $Mo = 4$);
- tiek teorinės, tiek ir praktinės žinios ($M = 3,91$; $S = 1,192$; $Mo = 5$);
- vadybiniai įgūdžiai ($M = 4,50$; $S = 1,044$; $Mo = 5$).

Paaiškėjo, kad mokiniai, dalyvavę tyrime, vienu pagrindinių verslumo komponentų laiko gebėjimą priimti sprendimus. Šis elementas labai svarbus tiek pradedant verslą, tiek vystant, plėtojant. Tačiau darbo autorė pažymi, kad gebėjimas priimti sprendimus yra svarbus ne tik kalbant apie verslą, tačiau ir bendrai gyvenime, teisingas, atsakingas sprendimų priėmimas gelbėja daugelyje gyvenimo sričių. Imlumas naujovėms ypatingai svarbus aspektas šiuolaikinėje, sparčiai kintančioje aplinkoje, siekiant sėkmingai prisitaikyti prie naujovių. Laiko planavimas, prognozavimas bei numatymas labai svarbu, siekiant veikti sistemingai, o tai taip pat svarbu ne tik verslo sektoriuje, tačiau ir visose gyvenimo srityse. Tą patį galima pasakyti ir apie pasitikėjimą savimi, nes savimi pasitikintis žmogus, tikėtina, pasieks daugiau, jis drąsiai žengs į priekį nei tas, kuris abeja savo kompetencijomis, gebėjimais.

Toliau respondentų buvo klausama, kokiomis savybėmis, jų nuomone, pasižymi verslus žmogus (žr. 14 pav.). Iš diagramos duomenų matyti, kad mokiniai versliam žmogui būdingų savybių priskiria gana nemažai. Didžioji dauguma (63 proc.) respondentų laikosi nuomonės, kad versliam žmogui būdingas iniciatyvumas. Žinoma, ši savybė yra svarbi nuolat: iniciatyva kurti verslą, iniciatyva naujovių paieškos, iniciatyva plėstis, iniciatyva kurti daugiau darbo vietų ir pan. Taip pat nemaža dalis (59 proc.) respondentų sako, kad verslus žmogus pasižymi organizuotumu. Ši respondentų pozicija sutapo su mokytojų apklausos rezultatais, kadangi mokytojai gebėjimą organizuoti taip pat įvardijo kaip vieną esminių versliam žmogui būdingų savybių. Organizavimo funkcija ne be reikalo yra viena svarbiausių vadyboje. Sėkmingai veiks tik tas asmuo, kuris gebės

tinkamai bei efektyviai organizuoti tiek savo, tiek kitų veiklą, gamybos bei prekybos procesus, organizuotai derinti įvairias veiklas: gamybą, rinkodarą, bendravimą su klientais, jų aptarnavimą ir pan.

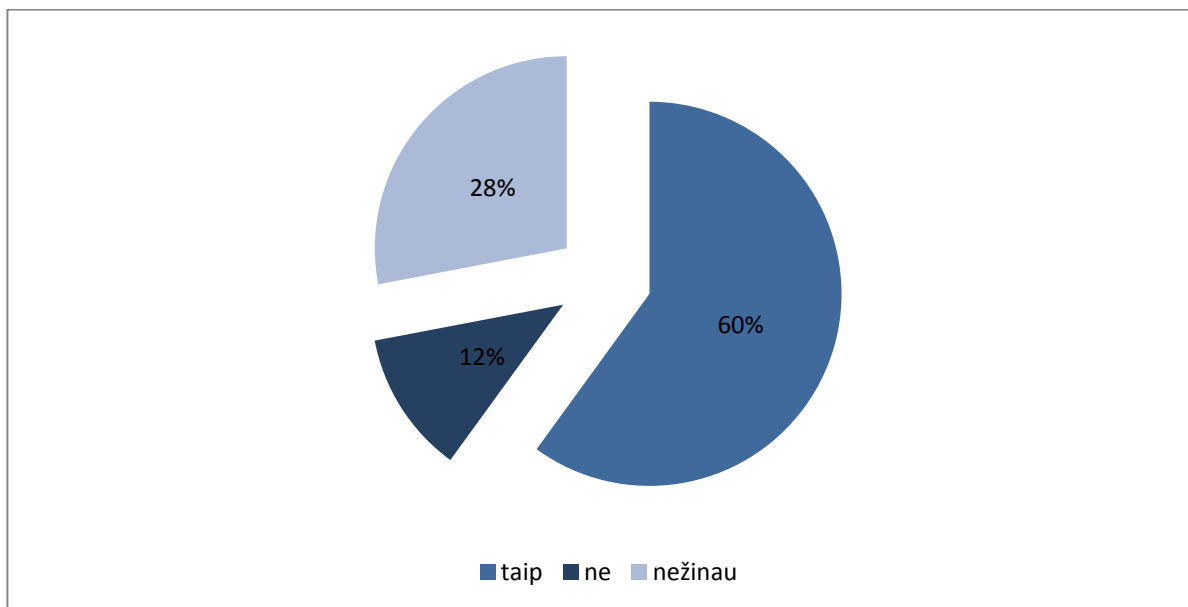

14 pav. Verslaus žmogaus savybės (respondentų pozicija)

Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau kaip pusė (55 proc.) respondentų nurodė ir dar vieną versliam žmogui būdingą savybę – atkaklumą. Šiuo požiūriu mokinių ir mokytojų nuomonės taip pat sutampa, nes kokybinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog mokytojai taip pat atkaklumą laiko versliam žmogui būdinga savybe. Darbo autorės nuomone, atkaklumas ypatingai svarbus šiuolaikinėje konkurencingoje rinkoje, kuomet vyksta arši kova dėl klientų, rinkos dalies ir pan. Atkaklus žmogus sieks savo tikslo, jis nemes savo užmojų susidūręs su nesėkmėmis, atkaklus žmogus ieškos naujų galimybių ir pan. Taip pat matyti, kad apie trečdalį respondentų įvardijo tokias savybes kaip aktyvumas, atsakomybė, energingumas, komunikabilumas, naujų darbo vietų kūrimas. Visos jos vienaip ar kitaip yra svarbios ir jas turėtų turėti verslus žmogus. Atsakomybė svarbi bet kokioje veikloje – žmogus turi būti atsakingas už savo veiksmus, o aktyvumą, energingumą galima sieti su atkaklumu, šios savybės asocijuojasi su ekspresija, veržimusi į priekį, todėl svarbu, kad

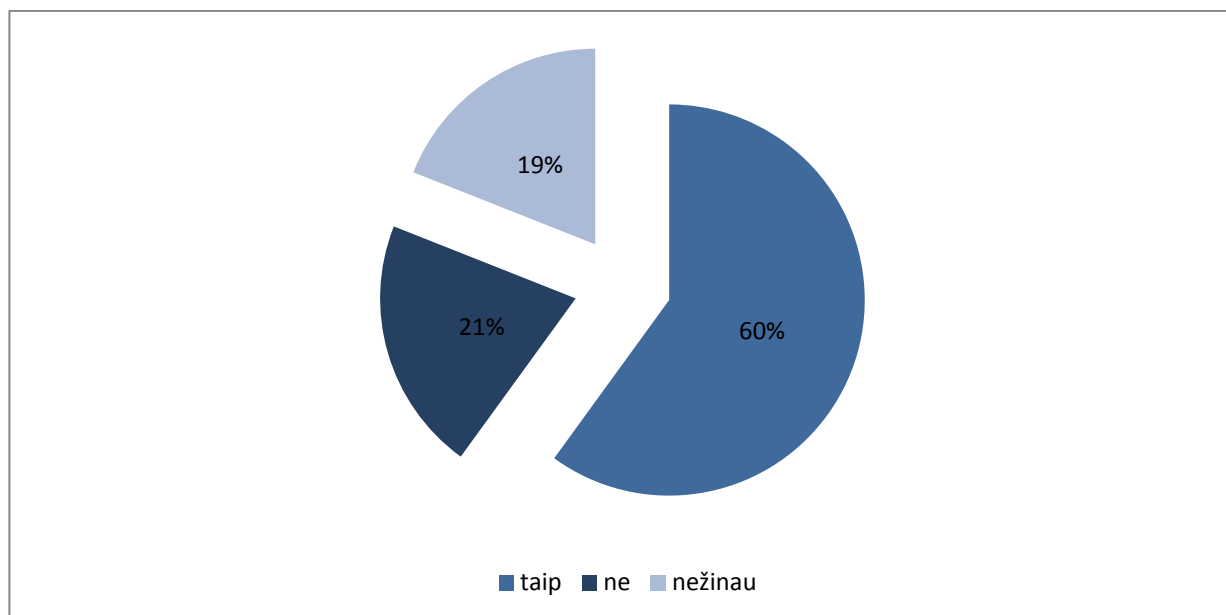
verslą kuriantis ar vystantis asmuo jomis pasižymėtų. Komunikabilumas taip pat ne mažiau svarbus ne tik bendraujant su klientais, o bendravimas yra dalis organizacijos bei paties verslininko įvaizdžio, tačiau ir ieškant partnerių, tiekėjų, užmezgant įvairius verslo ryšius. Darbo autorės nuomone, šiek tiek nustebino tai, kad kūrybingumą kaip versliam asmeniui būdingą savybę nurodė tik 15 proc. respondentų, nors literatūroje kūrybingumas akcentuojamas kaip viena svarbiausių savybių, būdingų versliam žmogui. Tik 2 proc. gebėjimą stebėti situaciją priskiria prie versliam asmeniui būdingų savybių. Tačiau darbo autorės nuomone, situacijos stebėjimas yra labai svarbus, nes kiekvieną organizacijoje vykstantį procesą privalu stebėti, vertinti bei kontroliuoti, kadangi nestebimi procesai gali pakrypti visiškai netinkama linkme. Pažymėtina tai, jog nė vienas respondentas tolerancijos nenurodė kaip versliam asmeniui būdingos savybės, nors versle, dirbant su įvairiomis žmonių grupėmis, pavyzdžiui, darbuotojais, klientais, tiekėjais, konkurentais, partneriais, ypatingai svarbu išlaikyti toleranciją kitų atžvilgiu, nes tai, pasak darbo autorės, taip pat yra dalis įmonės įvaizdžio.

Išanalizavus mokinių nuomonę apie tai, su kuo jiems asocijuojasi verslumo terminas, kokias savybes priskiria versliam žmogui, toliau respondentų pasiteirauta, ar jiems patiems yra reikalingos verslumo žinios (žr. 15 pav.). Tyrimo duomenys atskleidė, kad ne visi tyrime dalyvavę mokiniai suvokia verslumo žinių bei gebėjimų svarbą ir naudą. Kad jiems reikalingos verslumo žinios patvirtina tik 60 proc. respondentų, tuo tarpu 12 proc. sako, kad jiems verslumo žinios yra nereikalingos. Matyti, kad likusieji 28 proc. yra neapsisprendę šiuo klausimu.

15 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar jiems reikalingos verslumo žinios

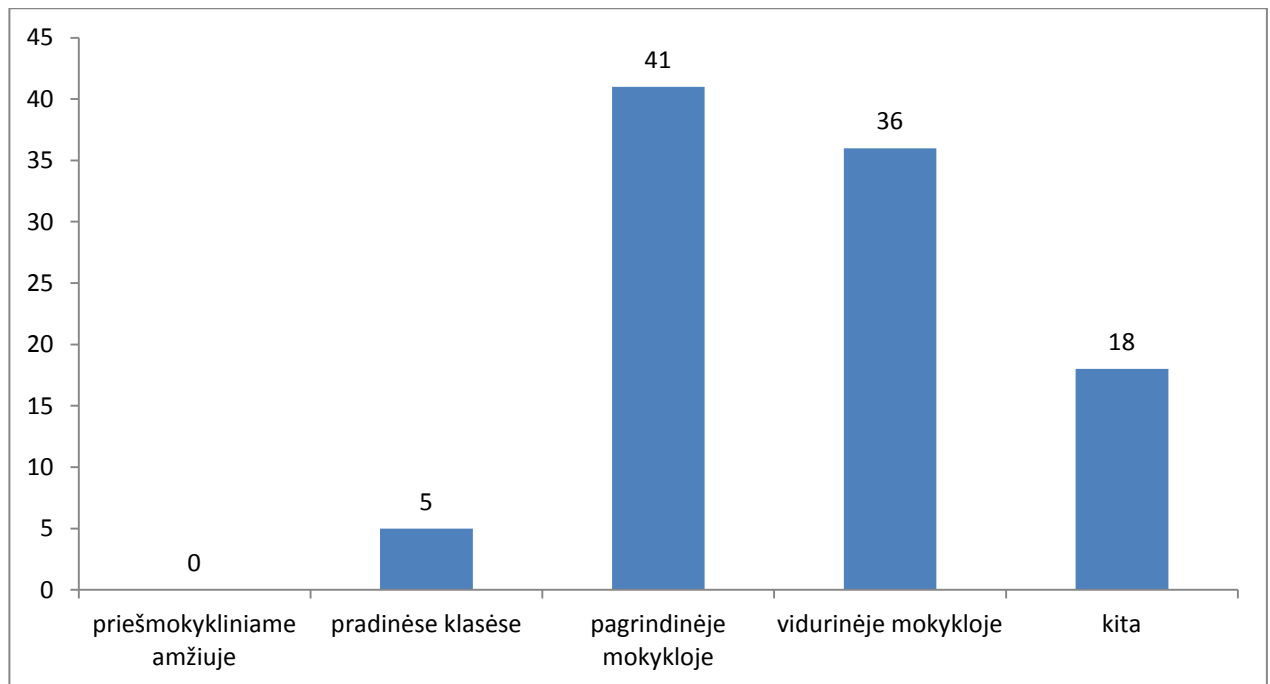
Toliau respondentų buvo klausiama, ar, jų nuomone, reikalingas verslumo ugdymas mokykloje (žr. 16 pav.).

16 pav. Respondentų nuomonė dėl to, ar verslumo ugdymas reikalingas mokykloje

Matyti, kad tie 60 proc. respondentų, kurie teigė, jog jiems reikalingos verslumo žinios, pasisako, jog verslumo ugdymas mokykloje yra reikalingas. Taip pat paaiškėjo, kad nors buvo 12 proc. tyrimo dalyvių, teigusių, kad jiems verslumo žinių nereikia, už tai, kad verslumo ugdymas nereikalingas mokykloje pasisako ganėtinai daugiau – 21 proc. respondentų. 19 proc. tyrime dalyvavusių mokinių neturi nuomonės šiuo klausimu. Kokybinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog šiuo klausimu mokinių ir mokytojų pozicijos sutampa, kadangi didžioji dalis apklaustų mokytojų taip pat pasisakė už tai, kad mokykloje yra būtinas verslumo ugdymas.

Teorinė literatūros analizė atskleidė, kad literatūroje pateikiami įvairūs požiūriai, kada tikslinga pradėti mokyti vaikus verslumo, bene dažniausia autorių pozicija tokia, kad kuo anksčiau tai bus pradėta daryti – tuo geriau ir verslumo ugdymas turi būti tęstinis, tai yra tęstis pagrindiniame ugdyme, vidurinėje mokykloje, paskui aukštajame moksle. Interviu analizė taip pat atskleidė, kad mokytojai neturi vieningos nuomonės šiuo klausimu. Mokinių, dalyvaujančių apklausoje, taip pat buvo klausiama, kada, jų nuomone, tikslinga pradėti mokyti verslumo (žr. 17 pav.). Tyrimo duomenys rodo, kad didžioji dauguma (41 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių laikosi pozicijos, kad verslumo turėtų būti pradėta mokyti pagrindinėje mokykloje. Taip pat nemaža dalis (36 proc.) respondentų mano, kad tam tinkamiausias laikotarpis – vidurinė mokykla.

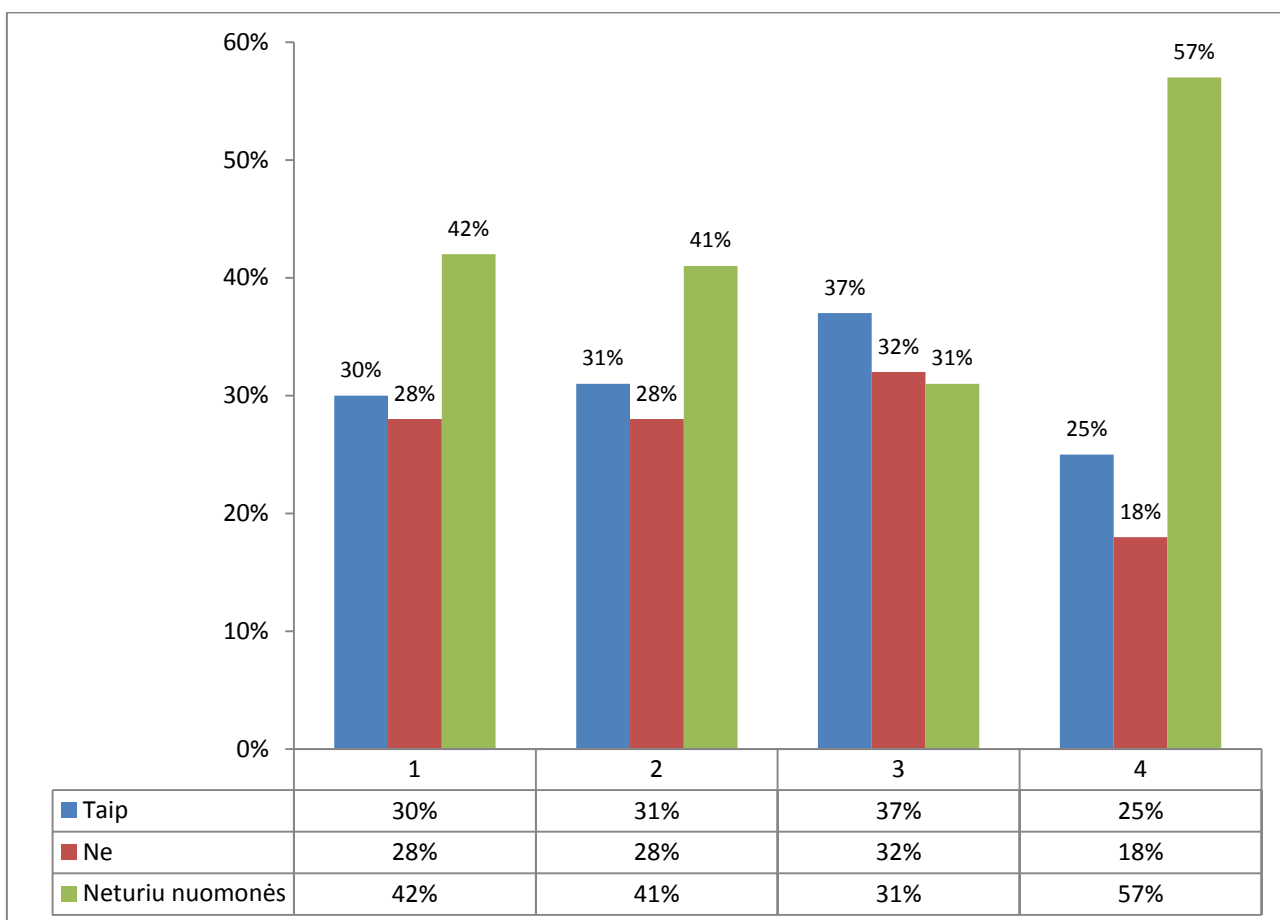
17 pav. Respondentų pozicija dėl to, kada geriausia pradėti mokytis verslumo

Pažymėtina tai, kad nė vienas respondentas nemano, jog verslumo turėtų būti pradėta mokytis priešmokykliniame amžiuje – tai sutampa ir su mokytojų atsakymais. 18 proc. respondentų pasirinko atsakymų variantą „kitas“ ir nurodė, kad, jų nuomone, verslumo turėtų būti mokoma tik aukštajame moksle. Keli respondentai dar pridūrė, jog „*aukštajame moksle, jeigu specialybė susijusi su verslo vadyba*“. Taigi, paaiškėjo, kad mokinių ir mokytojų nuomonės šiuo klausimu sutampa – abi pusės pasisako, kad verslumo ugdymas turėtų būti pradėtas pagrindinio ugdymo etape.

Toliau respondentams buvo pateikti keturi teiginiai, siekiant išsiaiškinti jų požiūrį į verslumo ugdymo įgyvendinimą jų mokykloje bei tai, ar vyresnėse klasėse jie rinksis verslumą kaip papildomą dalyką (žr. 18 pav.).

Man patinka mokytis verslumo. Diagramos duomenys atskleidžia, kad mokytis verslumo patinka nepilnam trečdaliui respondentų, o darbo autorės nuomone, tai ganėtinai maža dalis. Net 28 proc. mokinių, dalyvavusių tyrime, teigia, kad jiems nepatinka mokytis verslumo. Matyti, kad mokiniai yra mažokai suinteresuoti bei sudominti verslumo ugdymo. Darbo autorės nuomone, tam įtakos gali turėti ir mokinių pasyvumas, tingėjimas, nenoras mokytis, tačiau įtakos gali turėti ir netinkamai pateikiamas pamokų turinys, nesuformuojamas tinkamas mokinių požiūris į verslumą.

Manau, verslumo dalykas pakankamai integruojamas į kitus mokomuosius dalykus. Tyrimo duomenys atskleidė, kad 31 proc. tyrime dalyvavusių mokinių teigia, jog, jų nuomone, mokykloje verslumas pakankamai integruojamas į kitus mokomuosius dalykus, tuo tarpu beveik tokia pati dalis (28 proc.) respondentų paneigė šį teiginį.

Paaškinimas: 1 – Man patinka mokytis verslumo. 2 – Manau, verslumo dalykas pakankamai integruojamas į kitus mokomuosius dalykus. 3 – Esu patenkintas verslumo ugdymu mano mokykloje. 4 – 11-12 klasėje kaip pasirenkamą dalyką mokysiuosi verslumo.

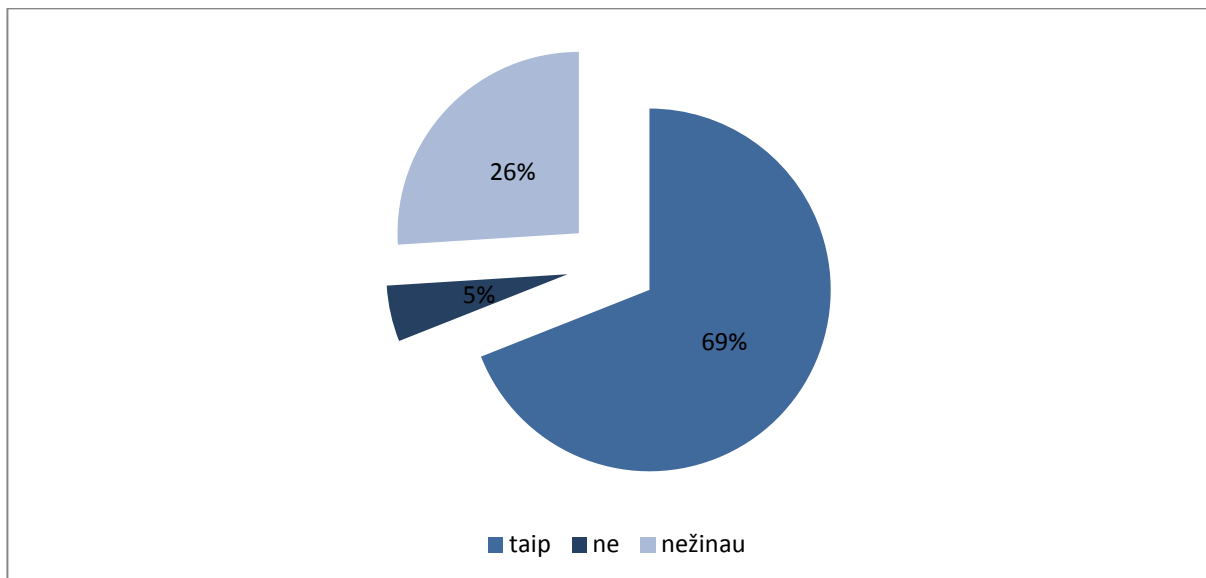
18 pav. Mokinių požiūris į verslumo ugdymo įgyvendinimą jų mokykloje

Esu patenkintas verslumo ugdymu mano mokykloje. Paaškėjo, kad verslumo ugdymo įgyvendinimu mokykloje yra patenkinti 37 proc. respondentų, net 32 proc. tyrimo dalyvių paneigė šį teiginį – jie nepatenkinti verslumo ugdymu mokykloje. Tyrimo duomenys rodo, kad palyginti gana nedidelė dalis mokinių teigia, esantys patenkinti verslumo ugdymu jų mokykloje, todėl, darbo autorės nuomone, ieškant priežasčių, kodėl tokia situacija, labai svarbūs toliau tyrime analizuojami klausimai bei respondentų pozicija.

11-12 klasėje kaip pasirenkamą dalyką mokysiuosi verslumo. Diagramos duomenys rodo, kad tik ketvirtadalis tyrime dalyvaujančių mokinių planuoja vyresnėse klasėse mokytis verslumo kaip pasirenkamo dalyko. 18 proc. griežtai paneigė šį teiginį – vyresnėse klasėse jie verslumo nesimokys. Daugiausia (57 proc.) respondentų teigė dar neturintys nuomonės šiuo klausimu. Todėl galima daryti prielaidą, kad šie asmenys gali būti paskatinti mokytis verslumo ir toliau, jeigu bus

sudominti, jei suvoks verslumo naudą asmeniui, taip pat jeigu bus pašalintos kliūtys sėkmingam verslumo įgyvendinimui mokykloje.

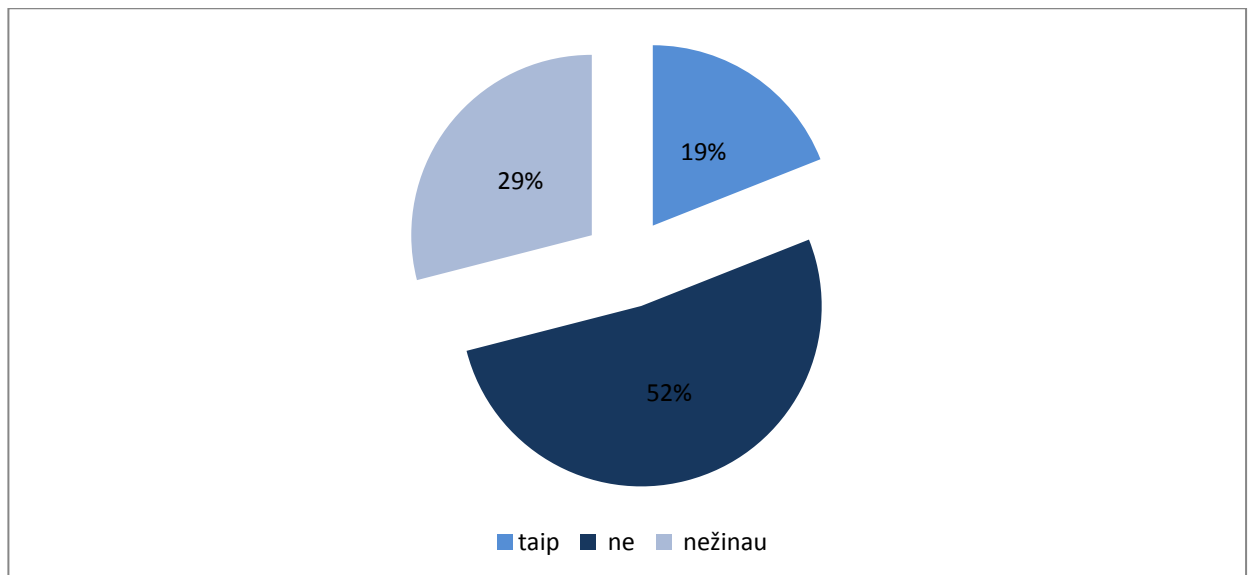
Respondentų buvo pasiteirauta, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų teorinių žinių apie verslumą (žr. 19 pav.).

19 pav. Respondentų pozicija dėl to, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų teorinių verslumo žinių

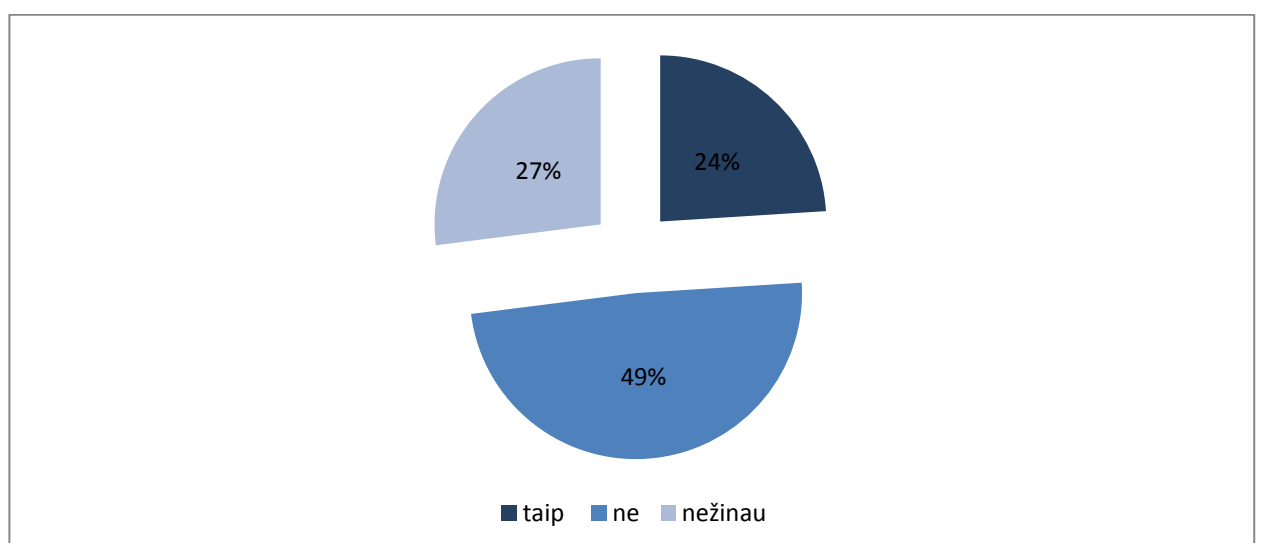
Diagramos duomenys rodo, kad didžiajai daliai (69 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių pakanka mokykloje gaunamų teorinių verslumo žinių ir tik 5 proc. teigia, kad jiems teorinių žinių nepakanka. Tokius rezultatus galima būtų vertinti ganėtinai palankiniai, tačiau abejonių kelia nemaža dalis (26 proc.) mokinių, kurie neturi nuomonės šiuo klausimu, o jeigu ši grupė respondentų negali patvirtinti, kad jiems teorinių žinių pakanka, galima daryti prielaidą, kad jie labiau linksta link tos dalies respondentų, kuriems teorinių verslumo žinių nepakanka, o galbūt šiems 26 proc. mokinių teorinių žinių pakanka tik dalinai, todėl jie nežinojo, kuria pusę labiau palaikyti.

Toliau respondentų buvo pasiteirauta, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų praktinių verslumo žinių (žr. 20 pav.). Matyti, kad dėl praktinių verslumo žinių pakankamo suteikimo mokykloje respondentų nuomonės pasiskirstė visiškai priešingai. Net 52 proc. respondentų teigia, kad jiems nepakanka mokykloje gaunamų praktinių verslumo žinių. Tik 19 proc. respondentų teigia, kad jiems praktinių verslumo žinių pakanka. Ši mokinių pozicija sutampa su mokytojų, kurių dauguma taip pat teigė, kad mokykloje labai trūksta praktinių verslumo žinių suteikimo, praktinių įgūdžių ugdymo.

20 pav. Respondentų pozicija dėl to, ar jiems pakanka mokykloje gaunamų praktinių verslumo žinių

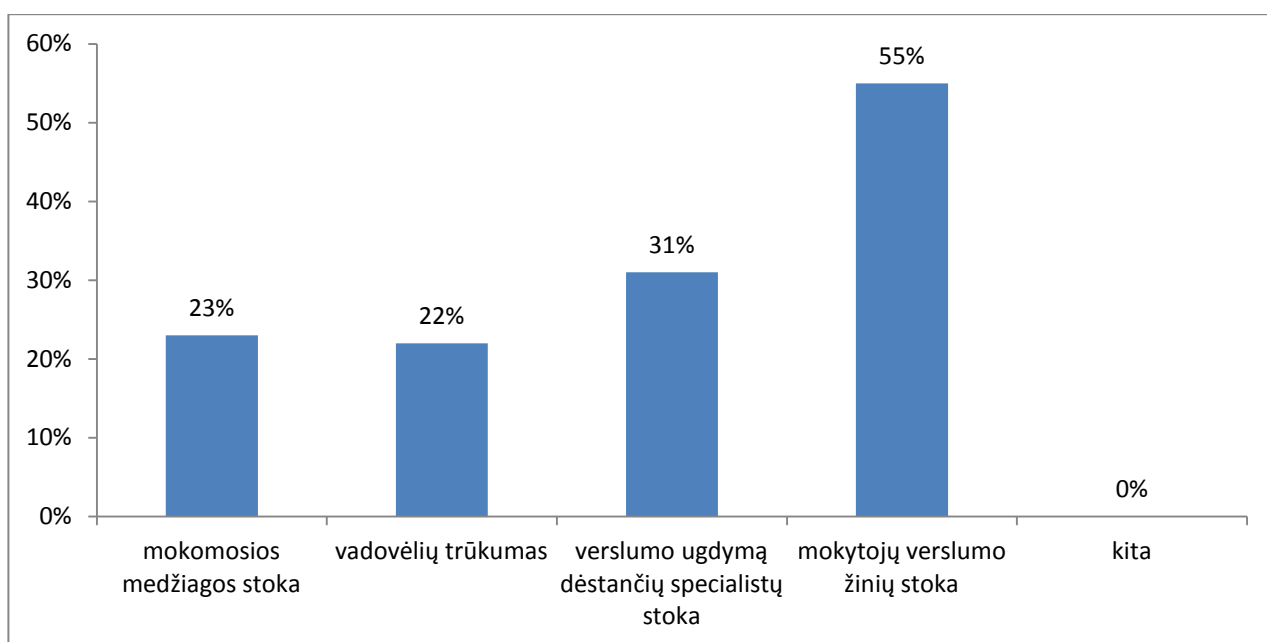
Kitu klausimu respondentų buvo pasiteirauta, ar jų mokykloje sudarytos visos galimybės sėkmingam verslumo ugdymui (žr. 21 pav.). Tyrimo duomenys atskleidė, kad nepilnas ketvirtadalis (24 proc.) respondentų laikosi pozicijos, jog jų mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui, o tuo tarpu beveik pusė (49 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių teigia, kad jų mokykloje nėra sudaryta visų sąlygų sėkmingam verslumo ugdymui. Tokią mokinių nuomonę gali lemti tai, kad, kaip paaiškėjo, trūksta praktinių įgūdžių ugdymo, o tai jau patvirtina faktą, kad nėra sąlygų sėkmingai ugdyti mokinių verslumą.

21 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar jų mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui

Mokinių nuomonė šiuo klausimu beveik sutampa su apklaustų mokytojų pozicijomis, iš kurių tik vienas teigė, jog mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui, tuo tarpu kiti mokytojai tai neigė arba sakė, jog sąlygos yra dalinės.

Paaikšėjus, kad, mokinių nuomone, mokykloje nėra sudaryta sąlygų sėkmingam verslumo ugdymui, tikslinga išsiaiškinti, kokias kliūtis tam išvelgia mokiniai (žr. 22 pav.). Taip pat pažymėtina tai, jog į šį klausimą atsakinėjo tik tie respondentai, kurie ankstesniame klausime išsakė poziciją, jog jų mokykloje nėra sudaryta sąlygų sėkmingam verslumo ugdymui.

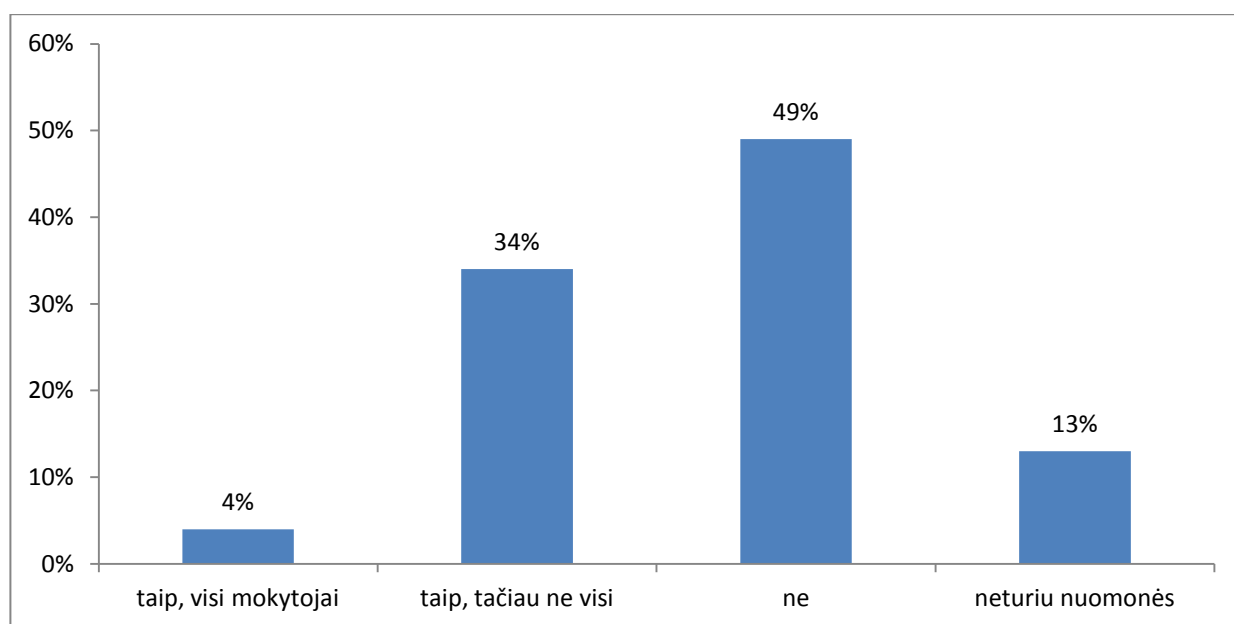
22 pav. Kliūtys sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje (respondentų pozicija)

Diagramos duomenys rodo, kad kiek daugiau nei pusė (55 proc.) respondentų mano, jog didžiausia kliūtis sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje yra pačių mokytojų verslumo žinių stoka. Ši problema kaip viena esminių įvardijama ir teorinėje darbo dalyje, remiantis kitų autorių pozicijomis bei atliktais tyrimais, taip pat ir kokybinis tyrimas atskleidė, kad patys mokytojai irgi išvelgia jų verslumo žinių bei įgūdžių stoką ir įvardija tai kaip esminę kliūtį sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje. Beveik trečdalis (31 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių kaip kliūtį sėkmingam verslumo ugdymo įgyvendinimui mokykloje nurodė verslumo ugdymą dėstančių specialistų stoką. Pažymėtina tai, kad mokyklose verslumą dažniausiai dėsto ekonomikos specialistai. Mokiniai pritarė ir teorinėje darbo dalyje nurodytiems veiksniams, kurie stabdo sėkmingą verslumo ugdymo įgyvendinimą mokyklose, tai:

- mokomosios medžiagos stoka (23 proc.);
- vadovėlių trūkumas (22 proc.).

Matyti, kad tyrimo duomenys atskleidė teoriškai aptartas problemas, kurių pašalinimui, darbo autorės nuomone, reikia ir piniginių lėšų, ir nusiteikimo bei pozityvaus požiūrio į verslumo ugdymo svarbą.

Verslumas yra integruojamoji programa, *Bendrosios programos* bei Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės numato, į kuriuos dalykus tikslinga integruoti verslumą. Tačiau aktualiausia išlieka jau aptarta mokytojų verslumo žinių stokos problema. Respondentų buvo pasiteirauta, ar dalykų mokytojai turi pakankamai žinių integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką (žr. 23 pav.).

23 pav. Respondentų nuomonė dėl to, ar dalykų mokytojams pakanka verslumo žinių, integruoti tai į savo mokomąjį dalyką

Paaikškėjo, kad beveik pusė (49 proc.) respondentų kategoriškai teigia, jog jų mokykloje ne visi mokytojai turi verslumo žinių, kad galėtų verslumą integruoti į savo mokomąjį dalyką. Tokios pozicijos laikosi ir kokybiniame tyrime dalyvavę mokytojai, kurie irgi patvirtino, jog ne visi mokytojai jų mokykloje turi kompetencijų integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką. Tik 4 proc. tyrime dalyvavusių mokinių sako, kad visi mokytojai sėkmingai pasirengę verslumo integravimui į savo pamokas. Trečdalis (34 proc.) mokinių laikosi pozicijos, kad tik dalis mokytojų gali integruoti verslumą į savo mokomuosius dalykus. Šio klausimo analizė dar kartą patvirtina, kaip stokojama dalykų mokytojų pasirengimo, kad galėtų įgyvendinti dokumentuose pateikiamas rekomendacijas.

Teorinėje darbo dalyje buvo pateikta autorių pozicija, jog verslumo ugdymui rekomenduojama naudoti aktyvius ugdymo metodus. Respondentams anketoje buvo pateiktas ugdymo metodų sąrašas ir paprašyta įvertinti juos balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku), ar sutinka, jog pateiktieji

verslumo ugdymo metodai yra efektyvūs. Atliekant tyrimo duomenų šiuo klausimu analizę, skaičiuojami vidurkiai, standartinis nuokrypis ir modos. Didelės vidurkių reikšmės (šiuo atveju > 3,5, o moda 4 arba 5) rodo, kad atitinkamas verslumo ugdymo metodas, respondentų nuomone, yra efektyvus (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Efektyviausi verslumo ugdymo metodai (respondentų pozicija)

Metodas	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis (S)	Moda (Mo)
Atvejo analizė	3,04	1,174	2
Komandinis darbas	2,61	1,048	3
Mokymasis bendradarbiaujant	3,03	1,220	3
Problemų sprendimo metodas	3,88	1,329	5
Projektų metodas	2,94	1,156	4
Reflektyvus mokymas	3,23	0,545	3
Verslo įmonės imitavimas	4,40	1,149	5
Verslo žaidimai	4,45	0,712	5

Paaikškinimas: paryškinti tie verslumo ugdymo metodai, kurie respondentų išskirti kaip efektyviausi, remiantis nurodytais kriterijais.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Iš lentelės duomenų matyti, kad mokiniai skiria tris efektyviausius verslumo ugdymo metodus:

- problemų sprendimo metodas (M = 3,88; S = 1,329; Mo = 5);
- verslo įmonės imitavimas (M = 4,40; S = 1,149; Mo = 5);
- verslo žaidimai (M = 4,45; S = 0,712; Mo = 5).

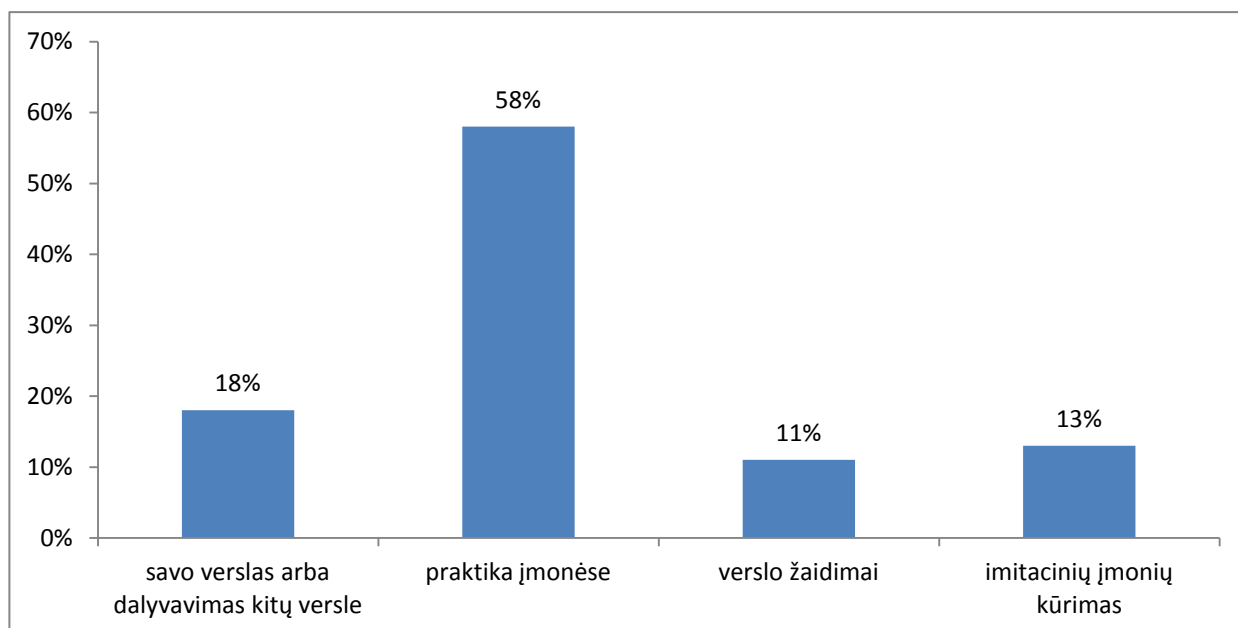
Pažymėtina, kad verslo įmonės imitavimas bei verslo žaidimai literatūroje yra įvardyti kaip verslumo ugdymo strategijos, siekiant suteikti praktinių įgūdžių. O kokybinio tyrimo analizė atskleidė, kad imitacinių įmonių kūrimas mokytojų įvardijamas kaip efektyviausias verslumo ugdymo metodas.

Toliau respondentams buvo pateiktos keturios literatūroje išskirtos verslumo ugdymo strategijos, kuomet įgyjama praktinių žinių:

- savo verslas arba dalyvavimas kitų versle;
- praktika įmonėse;
- verslo žaidimai;

- imitacinių įmonių kūrimas.

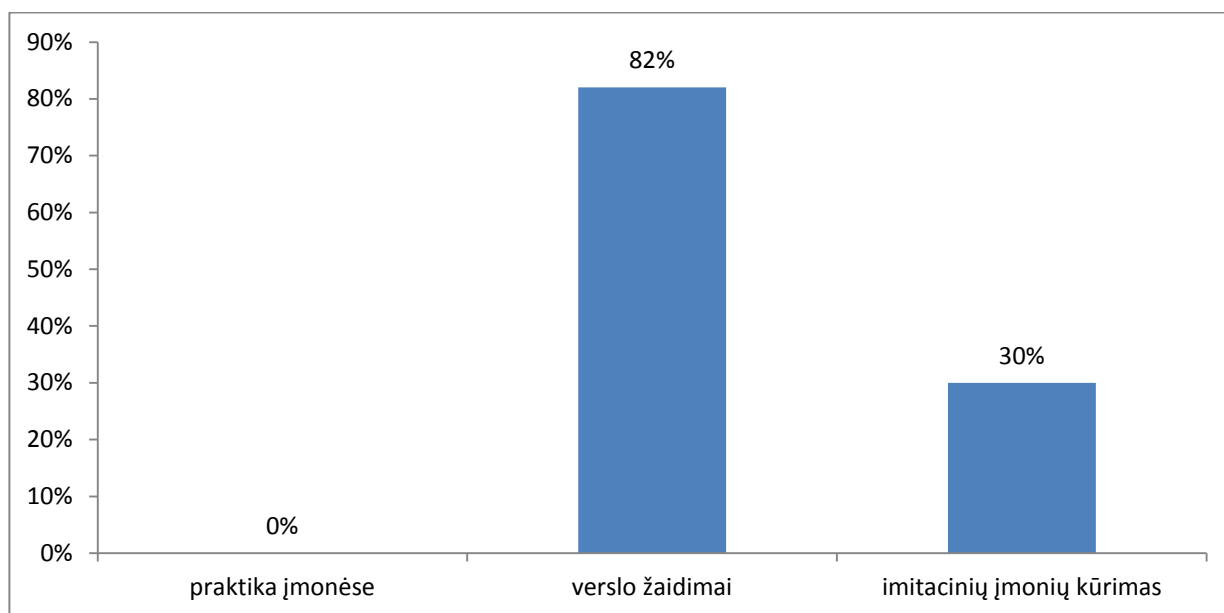
Tyrimo dalyvavusių mokinių buvo paprašyta nurodyti, kuri, jų nuomone, strategija yra efektyviausia, siekiant įgyti būtent praktinių įgūdžių (žr. 24 pav.).

24 pav. Efektyviausios verslumo ugdymo strategijos, siekiant gauti praktinių įgūdžių (respondentų pozicija)

Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau kaip pusė (58 proc.) respondentų efektyviausia verslumo ugdymo strategija, kuomet siekiama įgyti praktinių įgūdžių, laiko praktiką įmonėse. Darbo autorės nuomone, tikslingai įgyvendinant šią strategiją ir pilnai išnaudojant jos teikiamas galimybes, galima įgyti daug verslumo įgūdžių, nes atlikdamas praktiką mokinys mato visus įmonėje vykstančius procesus, tarpasmeninius santykius bei santykius su klientais, partneriais, žiniasklaida ir pan. Taip pat praktikos metu mokinys gali gauti pats atlikti tam tikrų užduočių, stebėti specialistų darbą ir pan. Tačiau taip pat darbo autorės priduria, kad praktika suteiktų didelės naudos ir būtų efektyvi reikia didelio paties mokinio susidomėjimo ir įsitraukimo į šią veiklą, o ne tik pasyvaus stebėjimo, o taip pat ne mažiau reikalingas ir įmonės atstovų suinteresuotumas bei noras kuo daugiau žinių ir patirties perduoti praktikantui. Iš diagramos duomenų matyti, kad dar 18 proc. mokinių, dalyvavusių tyrime, kaip efektyviausią strategiją įvardija savo verslą arba dalyvavimą kitų versle, tačiau pažymėtina, jog kalbant apie mokinius, tai ši strategija vargu, ar gali būti įgyvendinta. Verslo žaidimus kaip efektyvią verslumo ugdymo strategiją nurodė mažiausiai respondentų.

Toliau respondentų buvo paprašyta nurodyti, kuri iš minėtų verslumo ugdymo strategijų yra taikoma respondento mokykloje (žr. 25 pav.).

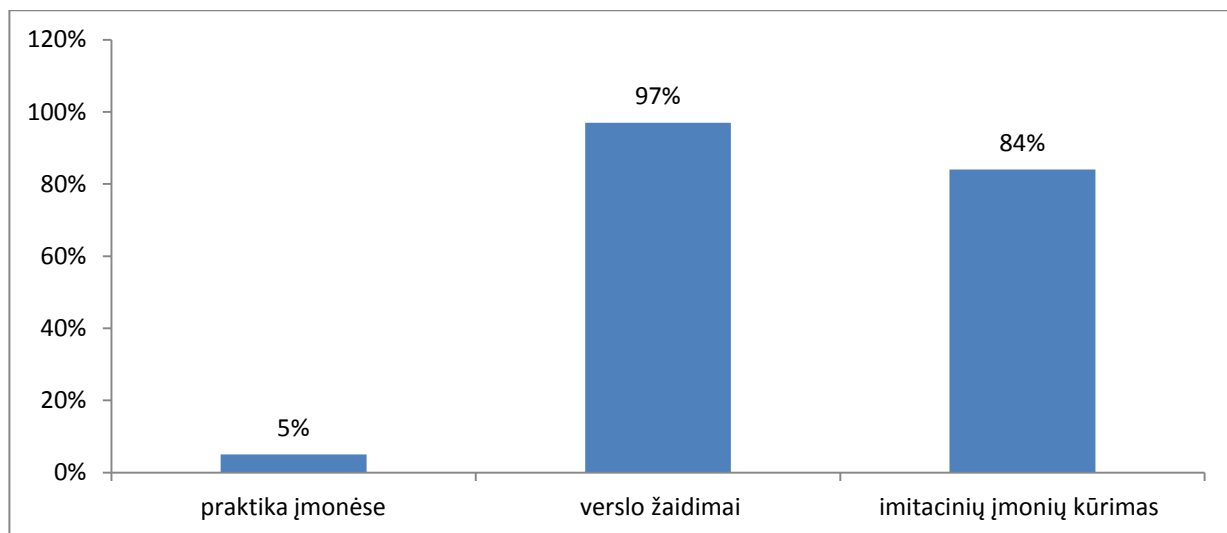

25 pav. Tyrime dalyvaujančiose mokyklose taikomos verslumo ugdymo strategijos praktiniams įgūdžiams įgyti (respondentų pozicija)

Iš diagramos duomenų matyti, kad ta strategija, kuri daugumos respondentų buvo nurodyta kaip efektyviausia, netaikoma nė vienoje mokykloje, kurios mokiniai dalyvavo tyrime, tuo tarpu ta strategija (verslo žaidimai), kurią kaip efektyviausią nurodė mažiausia dalis respondentų yra plačiausiai taikoma verslumo ugdyme. Paaiškėjo, kad net 82 proc. respondentų teigia, jog jų mokykloje verslumo ugdymui naudojami verslo žaidimai, o beveik trečdalis tyrimo dalyvių teigė, kad naudojamas imitacinių įmonių kūrimas.

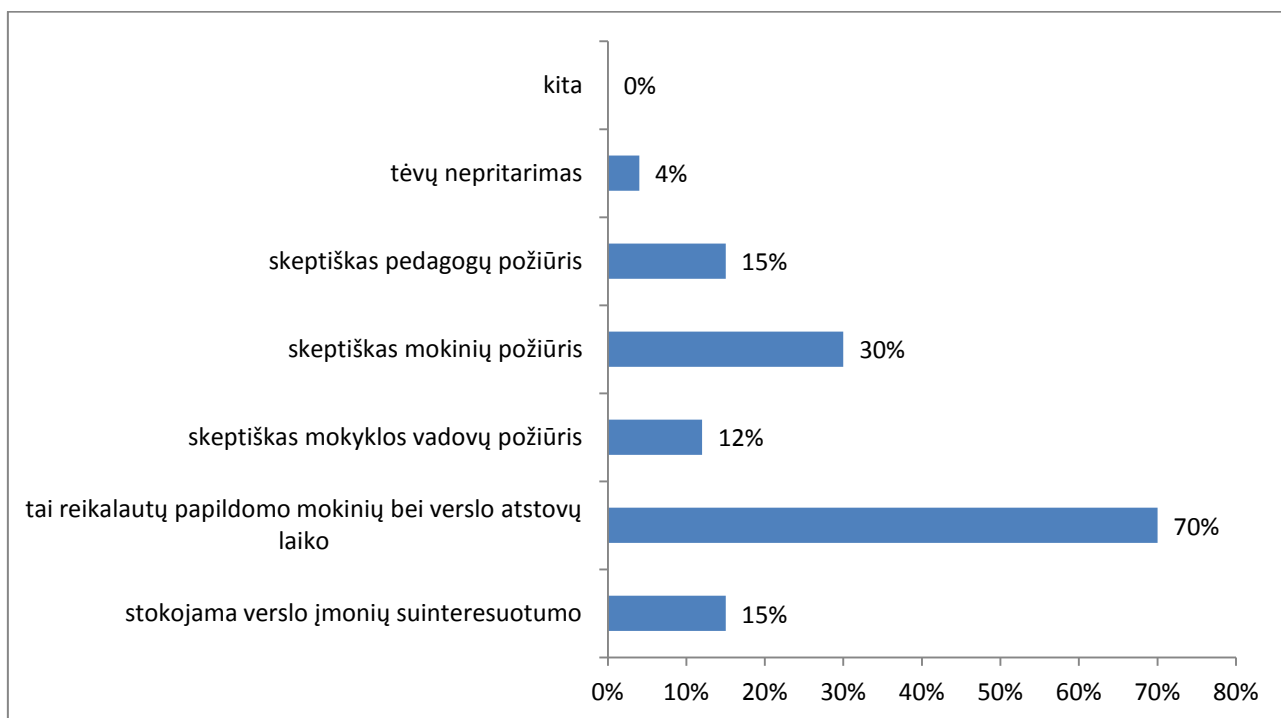
Toliau respondentų buvo pasiteirauta, kurias iš analizuojamų verslumo ugdymo strategijų yra galimybių taikyti jų mokykloje (žr. 26 pav.). Paaiškėjo, kad nors tyrime dalyvaujančiose mokyklose netaikoma praktika įmonėse, 5 proc. respondentų laikosi pozicijos, jog jų mokykloje yra galimybių taikyti būtent šią verslumo ugdymo strategiją, siekiant suteikti praktinių įgūdžių. Matyti, kad daugiausia galimybių yra taikyti tas strategijas, kurios gana plačiai, kaip paaiškėjo, jau naudojamos, tačiau pažymėtina, kad mokinių nelaikomos efektyviomis:

- verslo žaidimai (97 proc. respondentų mano, kad jų mokykloje sudarytos sąlygos taikyti šią strategiją);
- imitacinių įmonių kūrimas (84 proc. respondentų mano, kad jų mokykloje sudarytos sąlygos taikyti šią strategiją).

26 pav. Verslumo ugdymo strategijos, kurių taikymui yra galimybių tiriamose mokyklose (respondentų pozicija)

Identifikavus, kurios verslumo ugdymo strategijos, pasak tyrime dalyvaujančių mokinių, yra efektyviausios, kurios naudojamos tiriamose institucijose ir kurioms sudarytos sąlygos būti įgyvendintomis, tikslinga ištirti, kokias kliūtis vienų ar kitų strategijų įgyvendinimui išvelgia respondentai. Pirmiausia mokinių buvo paprašyta nurodyti, kokios, jų nuomone, yra priežastys, trukdančios įgyvendinti praktiką įmonėse (žr. 27 pav.).

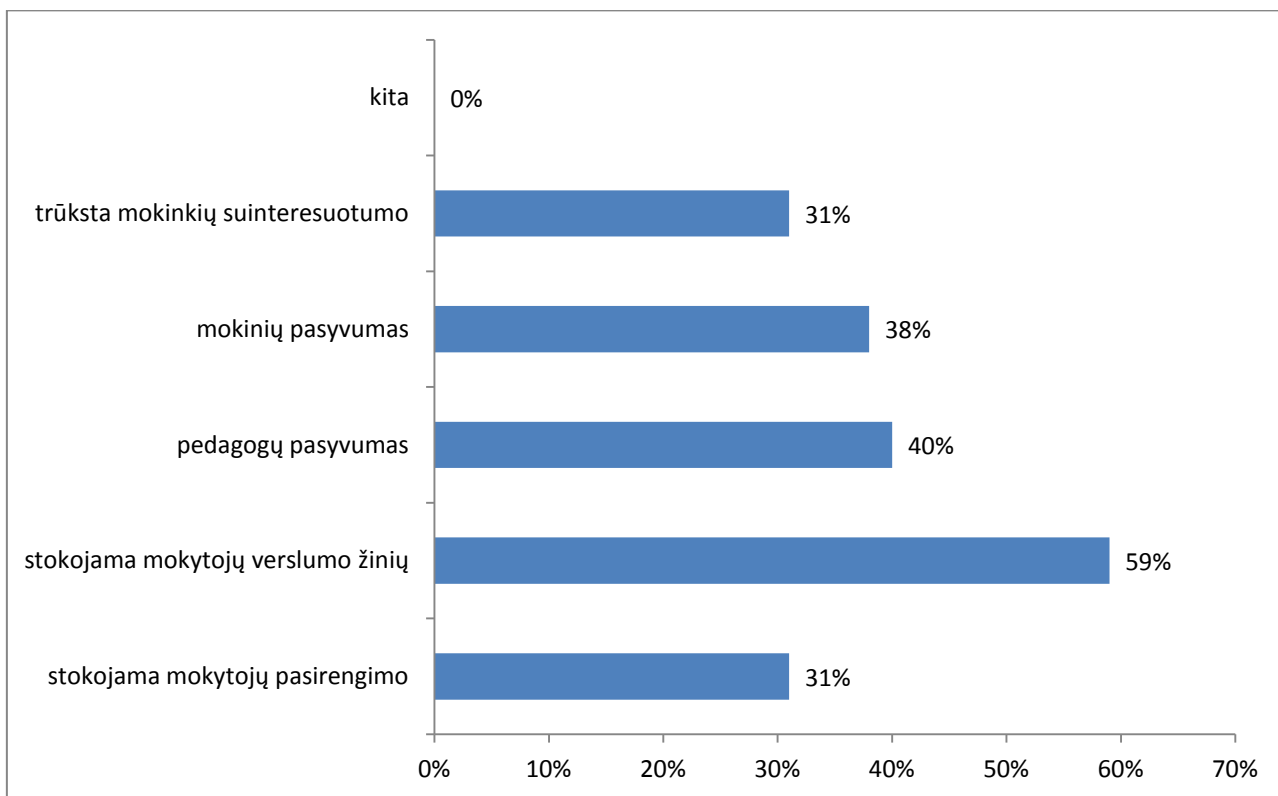
27 pav. Kliūtys praktikos įmonėse strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija)

Iš diagramos duomenų matyti, kad 70 proc. pagrindine kliūtimi įgyvendinti mokyklose praktiką įmonėse nurodo tai, kad ši strategija pareikalautų papildomo tiek mokinių, tiek verslo atstovų laiko. Matyti, kad ši kliūtis strategijos įgyvendinimui ženkliai pirmauja palyginti su kitomis. Beveik trečdalis respondentų nurodė, kad praktikos įmonėse įgyvendinimui trukdytų skeptiškas mokinių požiūris, o skeptišką mokytojų požiūrį kaip kliūtį įvardija perpus mažiau (15 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių. Tačiau matyti, kad praktikos įgyvendinimui respondentai nurodo ir daugiau kliūčių:

- verslo įmonių suinteresuotumo stoka;
- skeptiškas mokyklos administracijos požiūris;
- tėvų neigiamas požiūris ir nepritarimas.

Šios strategijos įgyvendinimas, darbo autorės nuomone, yra sudėtingiausias todėl, kad į procesą įtraukiama daug šalių, visa tai vyktų už mokyklos ribų, todėl pareikalautų nemažai ir papildomo laiko.

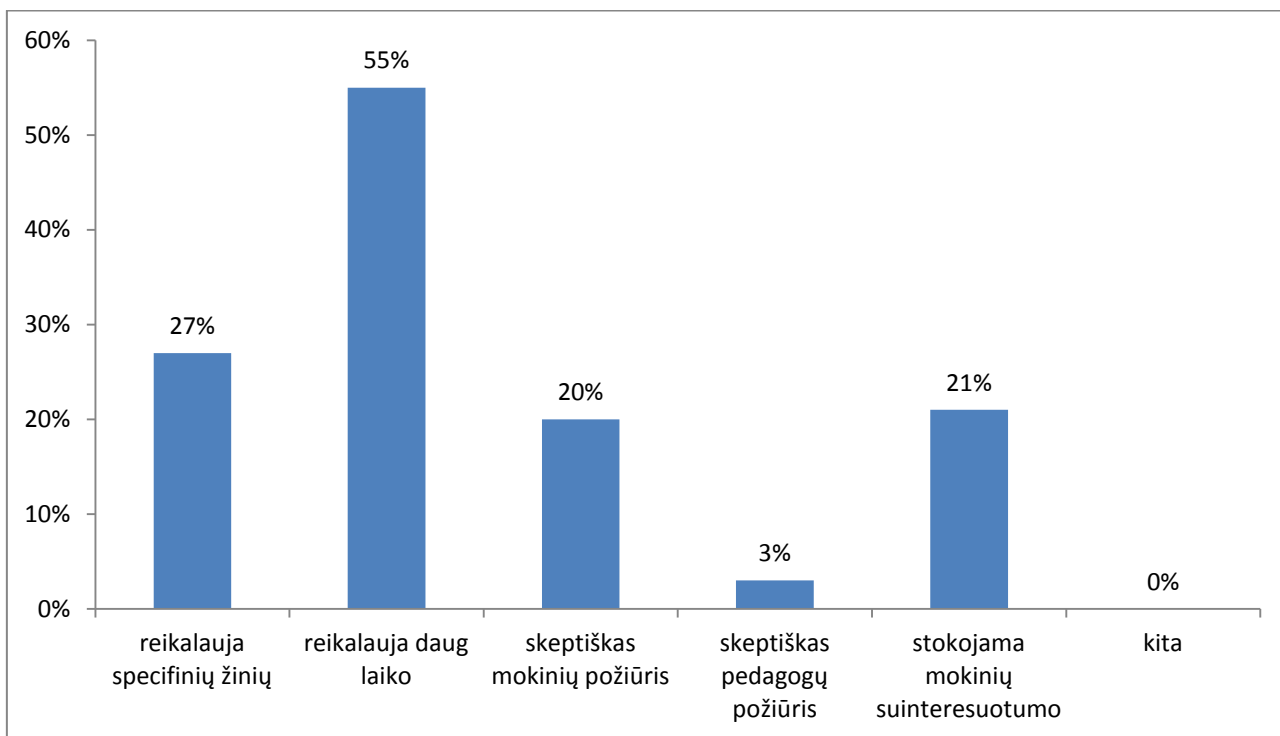
Toliau respondentų buvo klausiama, kodėl trūksta galimybių verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui (žr. 28 pav.). Nurodydami kliūtis verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui mokykloje, respondentai nebuvo susitelkę ties viena nuomone, nėra ženkliai dominuojančio atsakymo. Kiek daugiau nei pusė (59 proc.) tyrime dalyvavusiųjų teigė, kad verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui kliudo tai, jog stokojama mokytojų verslumo žinių.

28 pav. Kliūtys verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija)

Taigi, matyti, kad vėl grįžtama prie mokytojų verslumo žinių problemos. Nemažai (40 proc.) respondentų mano, kad mokytojų pasyvumas kliudo sėkmingai įgyvendinti verslo žaidimų strategiją, ugdant verslumo bei siekiant suteikti mokiniams praktinių verslumo įgūdžių. Apibendrintai galima teigti, kad nurodomos priežastys, kodėl mokykloje nėra sėkmingai įgyvendinama verslo žaidimų strategija, orientuotos tiek į mokytojų, tiek į mokinių pasyvumą ir suinteresuotumo stoką.

Toliau respondentų buvo klausiama, kodėl, jų nuomone, mokykloje trūksta galimybių kurti imitacines įmones (žr. 29 pav.). Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau kaip pusė (55 proc.) respondentų laikosi pozicijos, jog sėkmingam šios strategijos įgyvendinimui kliudo tai, kad tam reikia daug laiko. Darbo autorės nuomone, ši pozicija visai teisinga. Daugiausia laiko pareikalauja mokytojų pasirengimas taikyti šią strategiją ir tam reikia turėti gana daug verslumo žinių ir įgūdžių, kad galėtų organizuoti, vadovauti bei koordinuoti šios strategijos įgyvendinimą. Tam taip pat reikia ir specifinių žinių – tai kaip kliūtį nurodė 27 proc. tyrime dalyvavusių mokinių.

29 pav. Kliūtys imitacinių įmonių kūrimo strategijos įgyvendinimui (respondentų pozicija)

Darbo autorės nuomone, ši strategija gali būti labai naudinga ir suteikti mokiniams daug praktinių įgūdžių, paskatinti juos domėtis, ieškoti informacijos, kurti strategijas ir pan., tai procesas, kuris gali labai sudominti mokinius ir juos įtraukti į šią veiklą, o tokiu atveju strategijos

įgyvendinimas labai pasiteisintų. Mažiausiai, tik 3 proc., mokinių nurodė, kad imitacinių įmonių kūrimo strategijos įgyvendinimą riboja skeptiškas mokytojų požiūris.

Toliau respondentams buvo pateiktas mokomųjų dalykų sąrašas ir paprašyta įvertinti juos balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku), ar sutinka, jog į šiuos mokomuosius dalykus turėtų būti integruojamas verslumas. Atliekant tyrimo duomenų šiuo klausimu analizę, skaičiuojami vidurkiai, standartinis nuokrypis ir modos. Didelės vidurkių reikšmės (šiuo atveju $> 3,5$, o moda 4 arba 5) rodo, kad atitinkamas mokomasis dalykas, respondentų nuomone, yra tinkamas integruoti verslumą (žr. 13 lentelę).

Lentelės duomenys rodo, kad mokiniai skiria tris mokomuosius dalykus, kurie, jų nuomone, yra tinkamiausi verslumui integruoti:

- matematika ($M = 3,51$; $S = 1,196$; $Mo = 4$);
- socialinis ugdymas ($M = 3,91$; $S = 1,457$; $Mo = 5$);
- informacinės technologijos ($M = 4,04$; $S = 1,139$; $Mo = 5$).

13 lentelė. Tinkamiausi mokomieji dalykai verslumui integruoti (respondentų pozicija)

Mokomasis dalykas	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis (S)	Moda (Mo)
Dorinis ugdymas	1,29	0,454	1
Kalbos	2,56	1,169	2
Matematika	3,51	1,196	4
Gamtos mokslai	2,75	0,963	3
Socialinis ugdymas	3,91	1,457	5
Meninis ugdymas	2,72	0,939	3
Informacinės technologijos	4,04	1,139	5
Technologijos	3,05	1,276	4
Kūno kultūra	1,57	0,636	1

Paiškinimas: paryškinti tie mokomieji dalykai, kurie respondentų išskirti kaip tinkamiausi verslumui integruoti, remiantis nurodytais kriterijais.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad šiuo klausimu sutampa mokinių ir mokytojų pozicijos, kadangi mokytojai, kaip tinkamiausius verslumo integravimui nurodė taip pat informacines

technologijas, matematiką, istoriją bei geografiją, o pastarieji du dalykai yra priskiriami socialinio ugdymo dalykų grupei.

Toliau respondentams buvo pateiktas mokomųjų dalykų sąrašas ir paprašyta įvertinti balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – labai dažnai, 4 – dažnai, 3 – neturiu nuomonės, 2 – retai, 1 – labai retai), kaip dažnai mokytojai integruoja verslumą į šiuos mokomuosius dalykus. Atliekant tyrimo duomenų šiuo klausimu analizę, skaičiuojami vidurkiai, standartinis nuokrypis ir modos. Didelės vidurkių reikšmės (šiuo atveju $> 3,5$, o moda 4 arba 5) rodo, kad, respondentų nuomone, į atitinkamą mokomąjį dalyką verslumas integruojamas labai dažnai arba dažnai (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Mokomieji dalykai, į kuriuos dažniausiai integruojamas verslumas (respondentų pozicija)

Mokomasis dalykas	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis (S)	Moda (Mo)
Dorinis ugdymas	1,00	0	1
Kalbos	1,69	0,595	2
Matematika	2,94	1,310	3
Gamtos mokslai	2,67	1,233	3
Socialinis ugdymas	3,71	1,160	4
Meninis ugdymas	2,11	1,148	2
Informacinės technologijos	3,66	1,185	4
Technologijos	2,92	1,102	3
Kūno kultūra	1,00	0	1

Paiškinimas: paryškinti tie mokomieji dalykai, į kuriuos, respondentų nuomone, dažniausiai integruojamas verslumas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Iš lentelės duomenų matyti, kad dažnai verslumas integruojamas tik į dvi disciplinas:

- socialinį ugdymą ($M = 3,71$; $S = 1,160$; $Mo = 4$);
- informacines technologijas ($M = 3,66$; $S = 1,185$; $Mo = 4$).

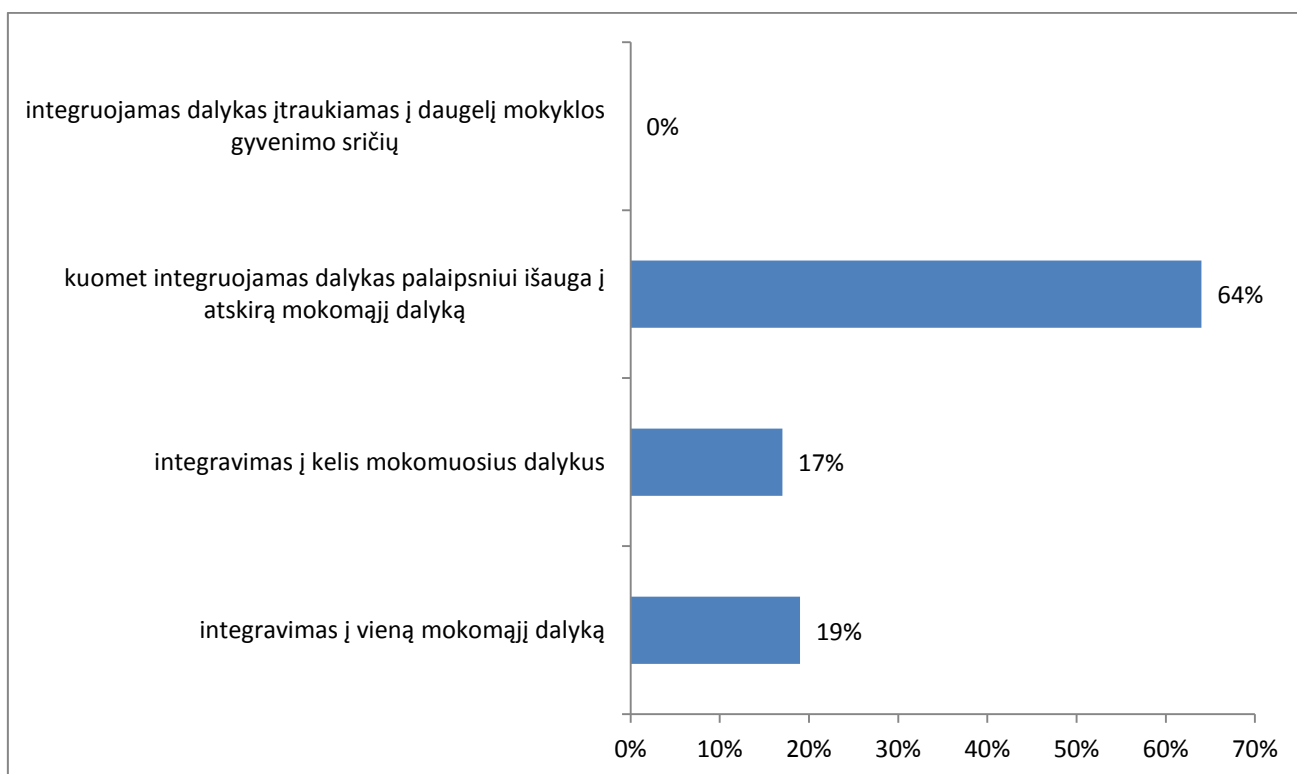
Taip pat lentelės duomenys atskleidžia ir tuos dalykus, į kuriuos, respondentų nuomone, verslumas integruojamas mažiausiai: dorinis ugdymas, kūno kultūra.

Respondentams buvo pateikti keturi verslumo ugdymo integravimo į kitus mokomuosius dalykus modeliai:

- integravimas į vieną mokomąjį dalyką;

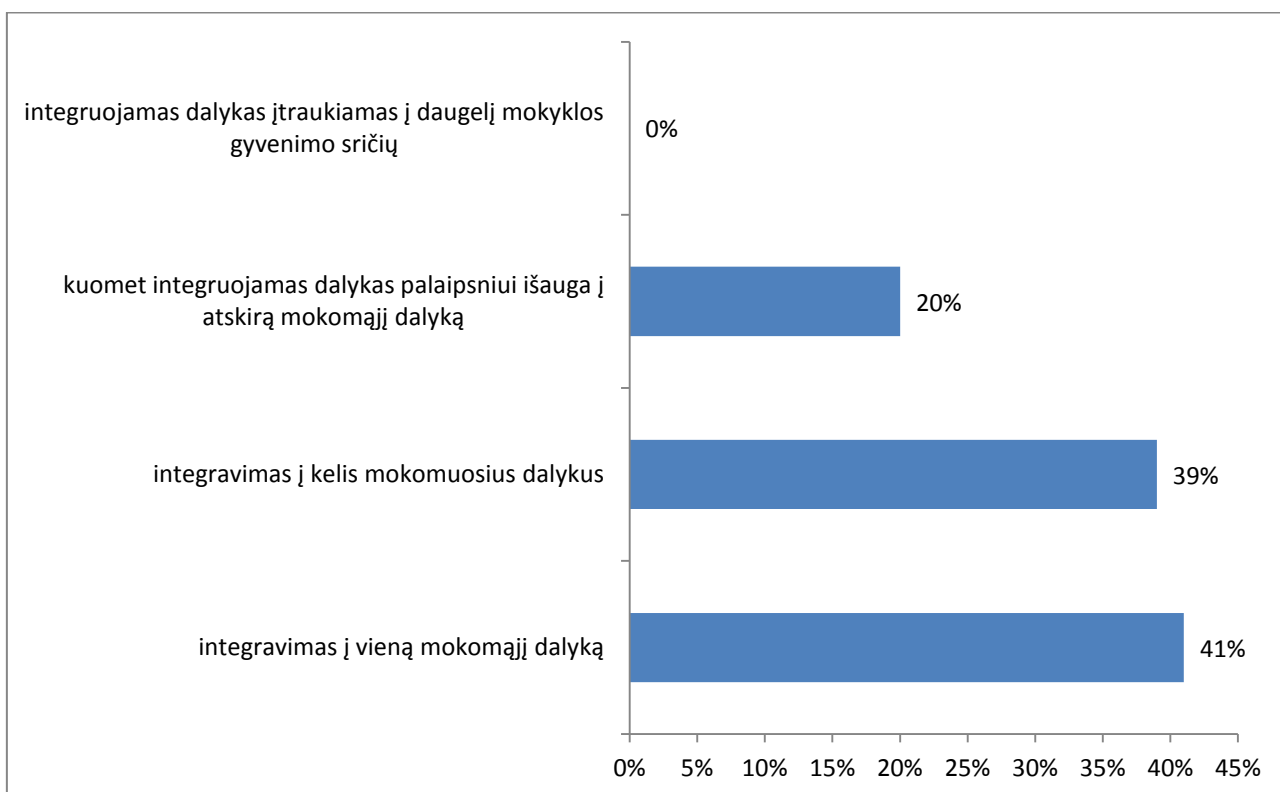
- integravimas į kelis mokomuosius dalykus;
- integruojamas dalykas palaipsniui išauga į atskirą mokomąjį dalyką;
- integruojamas dalykas įtraukiamas į daugelį mokyklos gyvenimo sričių.

Respondentų paprašyta nurodyti, kuris iš šių integravimo modelių yra geriausias verslumo integravimui į kitas disciplinas (žr. 30 pav.). Paaiškėjo, kad mokiniai geriausiu verslumo integravimo modeliu laiko tą, kuomet integruojamas dalykas palaipsniui išauga į atskirą mokomąjį dalyką. Kaip atskleidė interviu duomenų analizė, tokios pat pozicijos laikosi ir dauguma tyrime dalyvavusių mokytojų. Mažiausiai (17 proc.) respondentų nurodė, kad geriausias verslumo integravimo modelis yra integravimas į kelis mokomuosius dalykus. Pažymėtina tai, kad nė vienas tyrime dalyvavęs mokinys nemano, kad geriausia, kuomet integruojamas dalykas įtraukiamas į daugelį mokyklos gyvenimo sričių, tarsi tampa visa apimančiu dalyku.

30 pav. Geriausias verslumo integravimo modelis (respondentų pozicija)

Toliau respondentų buvo paprašyta nurodyti, kuris verslumo integravimo modelis į kitus mokomuosius dalykus yra naudojamas mokykloje, kurioje respondentas mokosi (žr. 31 pav.). Matyti, kad respondentai šiuo klausimu taip pat pateikia skirtingas pozicijas. Didžioji dauguma (41 proc.) tyrimo dalyvių sako, kad jų mokykloje verslumas yra integruojamas tik į vieną mokomąjį dalyką, vos dviem procentais mažiau – 39 proc. – respondentų sako, kad jų mokykloje verslumas yra integruojamas į kelis mokomuosius dalykus.

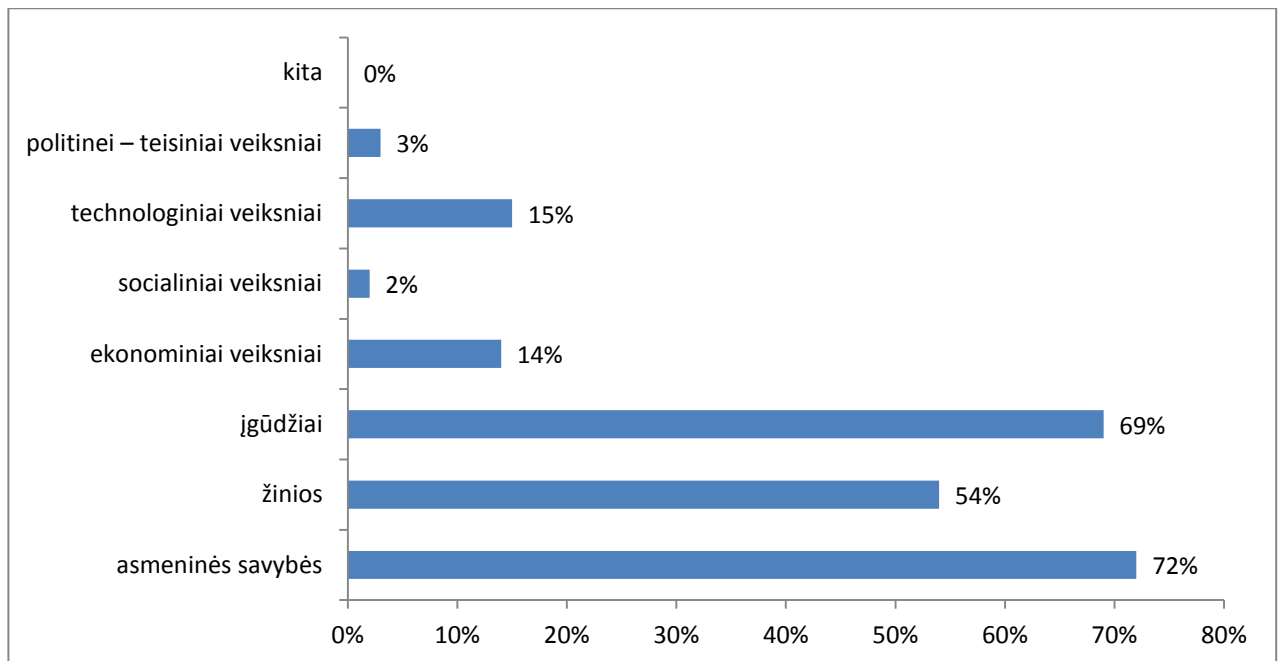

31 pav. Mokykloje naudojamas verslumo integravimo modelis (respondentų pozicija)

Tik penktadalis respondentų nurodė, kad jų mokykloje naudojamas tas integravimo modelis, kuris daugumos tiriamųjų nuomone yra pats geriausias – kuomet integruojamas dalykas išauga į atskirą mokomąjį dalyką. Tokias skirtingas respondentų pateiktas pozicijas tikėtina lemia tai, jog jie mokosi skirtingose mokyklose, kuriose naudojami nevienodi verslumo integravimo modeliai. Tačiau pažymėtina tai, jog tyrime dalyvavę mokytojai nurodė, kad jų mokyklose naudojami tik du integravimo modeliai: integravimas į vieną mokomąjį dalyką ir integravimas į kelis mokomuosius dalykus, tuo tarpu penktadalis mokinių nurodė ir trečiąjį modelį. Todėl peršasi išvada, kad arba mokytojai nėra pilnai susipažinę su verslumo integravimu ir patys nesusiduria tiesiogiai su šiuo dalyku, arba mokiniai neteisingai supranta, kaip jų mokykloje integruojamas verslumas.

Kitu klausimu respondentų buvo paprašyta nurodyti veiksnius, sąlygojančius verslumą (žr. 32 pav.). Tyrimas atskleidė, kad pagrindiniais veiksniais, sąlygojančiais verslumą, respondentai nurodo tuos, su kuriais jiems verslumas asocijuojasi ir tais, kurie dažniausia minimi verslumo apibrėžimuose:

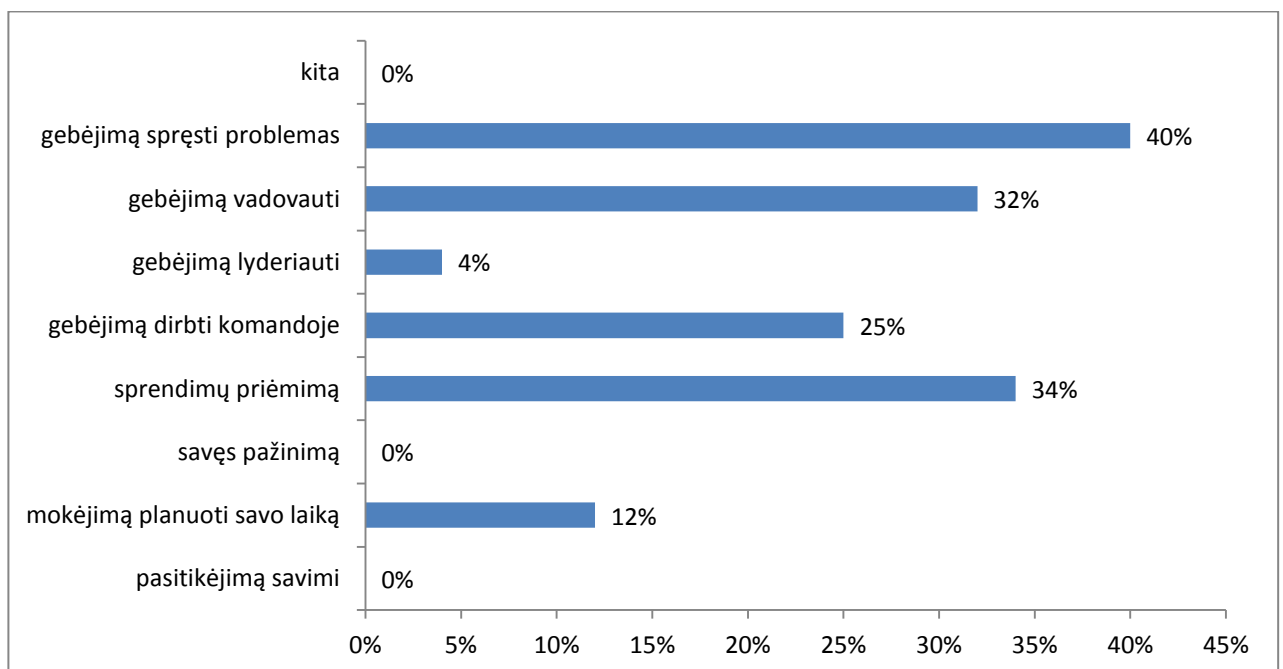
- asmeninės savybės (72 proc.);
- įgūdžiai (69 proc.);
- žinios (54 proc.).

32 pav. Veiksniai, sąlygojantys verslumą (respondentų pozicija)

Paminėtus veiksnius galime vadinti vidiniais, priklausančiais nuo paties asmens ir kiekvieno žmogaus jie yra individualūs. Tuo tarpu tie veiksniai, kuriuos nurodė respondentų mažuma, pavyzdžiui, ekonominiai, technologiniai ir pan., galime vadinti išorine aplinka, kuri veikia visus subjektus ir tam tikra prasme daro jiems įtaką.

Respondentų buvo paklausta, kurias jų savybes labiausiai stiprina verslumo ugdymas mokykloje (žr. 33 pav.).

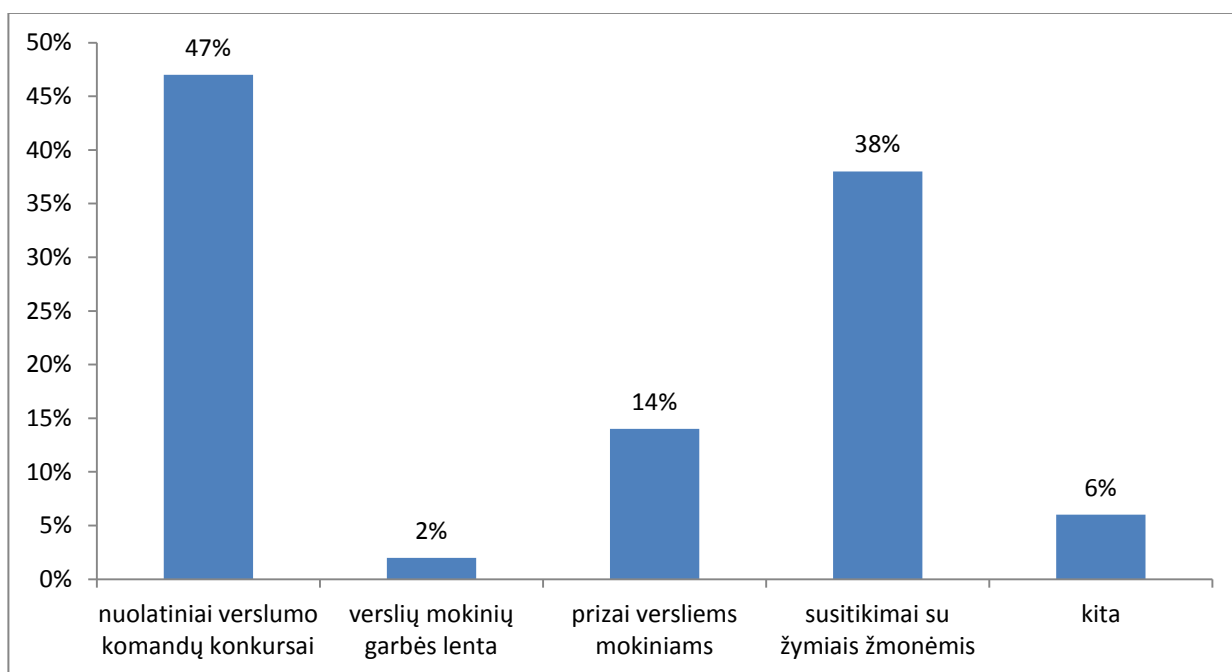
33 pav. Savybės, kurias stiprina verslumo ugdymas mokykloje (respondentų pozicija)

Iš diagramos duomenų matyti, kad nėra ženkliai išsiskiriančios savybės, kurią kaip labiausiai stiprinamą būtų išskyrę dauguma respondentų. Taigi, galima išskirti dvi verslumo ugdymo labiausiai stiprinamas savybes, kurias pasirinko po daugiau kaip trečdalį respondentų:

- gebėjimas spręsti problemas (40 proc.);
- sprendimų priėmimas (34 proc.).

Abi nurodytos savybės siejamos su sprendimais. Darytina prielaida, kad verslumo pamokos bei verslumo inetgravimas į kitus mokomuosius dalykus padeda mokiniams išmokti priimti sprendimus, suteikia gebėjimų spręsti problemas. Ketvirtadalis respondentų nurodė, kad verslumo ugdymas labiausia stiprina jų gebėjimą dirbti komandoje. Tai yra svarbu, kadangi vertinama ir aukštajame moksle ir darbo rinkoje. Mažiausiai (4 proc.) respondentų nurodė, kad verslumo ugdymas mokykloje labiausiai stiprina jų gebėjimą lyderiauti, taip pat pažymėtina tai, jog nė vienas respondentas nenurodė, kad verslumo ugdymas mokykloje stiprina savęs pažinimą ir pasitikėjimą savimi.

Respondentų buvo paprašyta nurodyti, kas juos paskatintų labiau domėtis verslumo ugdymu (žr. 34 pav.).

34 pav. Veiksniai, paskatinsiantys labiau domėtis verslumo ugdymu (respondentų pozicija)

Tyrimo duomenys atskleidė, kad didžiosios daugumos (47 proc.) teigimu, labiau domėtis verslumo ugdymu mokinius paskatintų nuolatiniai verslumo komandų konkursai. Tai rodo, kad mokiniai suinteresuoti ne tik įgyti verslumo žinių bei gebėjimų, tačiau ir juos panaudoti,

pademonstruoti, galima daryti prielaidą, kad mokiniai siektų savo gebėjimus įvertinti tokiu būdu, konkuruodami bei varžydamiesi su kitais. Taip pat nemaža dalis (38 proc.) respondentų nurodė, kad juos labiau domėtis verslumu paskatintų susitikimai su žymiais žmonėmis. Galima daryti prielaidą, kad mokiniai norėtų sužinoti daugiau sėkmės istorijų, jas išgirsti iš pačių asmenų, kurie pasiekė sėkmę, galbūt jie trokšta realių pavyzdžių, kaip verslumas padeda, kaip tinkamai išnaudoti gaunamas žinias bei įgyjamus gebėjimus ir pan. 6 proc. tyrime dalyvavusių mokinių pasirinko atsakymą „kitas“ ir pateikė savo poziciją, kad juos labiau domėtis verslumo ugdymu paskatintų: įdomios verslumo pamokos, galimybė pademonstruoti savo žinias tarptautiniuose konkursuose.

Išanalizavus anketinės mokinių apklausos duomenis, paaiškėjo, kad:

- 1) Esminiai verslumo komponentai yra gebėjimas priimti sprendimus, imlumas naujovėms, pasitikėjimas savimi bei tokie vadybiniai įgūdžiai kaip laiko planavimas, prognozavimas, numatymas. Paaiškėjo, kad mokiniams verslumas daugiausia asocijuojasi su gebėjimu sėkmingai vystyti verslą, uždirbti pinigų bei su įgyjamomis savybėmis. O verslus žmogus pasižymi organizuotumu, iniciatyvumu, atkaklumu.
- 2) Dauguma mokinių sutinka, kad jiems verslumo žinios yra reikalingos, todėl palaiko verslumo ugdymo mokykloje būtinybę.
- 3) Mokiniams pakanka mokykloje gaunamų teorinių verslumo žinių, tačiau ženkliai stokojama praktinių įgūdžių suteikimo bei lavinimo.
- 4) Sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje kliudo mokytojų verslumo žinių spragos, verslumą dėstančių specialistų stoka, taip pat vadovėlių ir mokomosios medžiagos trūkumas.
- 5) Verslumo ugdymui tinkamiausi yra aktyvūs ugdymo metodai.
- 6) Paaiškėjo, kad efektyviausia verslumo ugdymo strategija, kuomet įgyjama praktinių įgūdžių, yra praktika verslo įmonėse, tačiau tiriamose mokyklose taikomos kitos dvi strategijos: verslo žaidimai ir imitacinių įmonių kūrimas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad praktika įmonėse būtų sunkiausiai įgyvendinama, kadangi reikalautų papildomo laiko ir kiltų papildomų niuansų, verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui kliudo mokytojų verslumo žinių stoka, mokytojų bei pačių mokinių pasyvumas, o imitacinių įmonių kūrimo strategijos įgyvendinimui mokiniai išvelgia tokias kliūtis kaip papildomas laikas, tai reikalauja specifinių žinių, kurių mokytojai stokoja, taip pat trūksta mokinių suinteresuotumo.
- 7) Daugiausia tiriamose mokyklose verslumas integruojamas į socialinio ugdymo pamokas ir informacines technologijas.

8) Geriausias verslumo integravimo modelis – kai verslumas dėstomas kaip atskiras dalykas, tačiau tiriamose mokyklose daugiausia naudojami kiti du modeliai: verslumas integruojamas į kelis mokomuosius dalykus ir verslumas integruojamas į vieną dalyką.

9) Verslumo ugdymas mokykloje labiausiai stiprina šias mokinių savybes: gebėjimą spręsti problemas, sprendimų priėmimą ir gebėjimą vadovauti. O mokinius labiau domėtis verslumu paskatintų dalyvavimas verslumo konkursuose bei susitikimai su žymiais žmonėmis.

3.3. Mokytojų ir mokinių nuomonių tiriamais klausimais palyginimas

Pirmajame bei antrajame šios darbo dalies poskyriuose išanalizuoti kokybinio bei kiekybinio tyrimo rezultatai. Tačiau tikslinga palyginti mokytojų ir mokinių pozicijas tiriamais klausimais, išsiriančios tuos aspektus, dėl kurių respondentų nuomonės sutampa, ir kur išsiskiria.

Tiek tyrime dalyvaujančių mokytojų, tiek ir mokinių buvo klausiama, su kuo jiems asocijuojasi verslumo terminas. Pažymėtina, kad mokytojai akcentavo vos kelis aspektus: rizika, planavimas, vadovavimas ir kūryba. Šie keturi elementai buvo dažniausiai paminėti. Tuo tarpu mokiniai pažymėjo kiek daugiau asociacijų su verslumu, pavyzdžiui, gebėjimas sėkmingai vystyti verslą, gebėjimas uždirbti pinigų, įgytos savybės, mąstymo būdas, gebėjimas kurti verslą. Paaikšėjo, kad mokytojų ir mokinių pozicijos šiuo klausimu išsiskiria, nes mokytojams verslumas asocijuojasi su vadybos funkcijomis bei polinkiu rizikuoti, tuo tarpu mokinių požiūris kiek siauresnis, nes dauguma verslumą sieja su verslu, gebėjimu sėkmingai vystyti verslą.

Tyrime dalyvaujančių mokytojų ir mokinių buvo paprašyta įvardyti, kokiomis savybėmis pasižymi verslus žmogus. Mokytojai daugiau minėjo vadybinius gebėjimus tokius kaip gebėjimas planuoti, organizuoti bei būdo savybės, pavyzdžiui, polinkis rizikuoti, drąsa, atkaklumas. Daugumos mokinių nuomone, versliam žmogui būdinga organizuotumas, iniciatyvumas, atkaklumas, energingumas. Matyti, kad dėl kai kurių savybių mokytojų ir mokinių pozicijos sutampa, o dėl kai kurių ir išsiskiria. Galima daryti išvadą, kad mokytojai nurodo įvairesnes savybes, t. y. atspindinčias ir žmogaus gebėjimus, ir elgseną, ir mąstymą, tuo tarpu mokiniai daugiau orientuojasi tik į asmenines, būdo savybes ir visos jos yra ekspresyvios, apibūdina verslų žmogų kaip veržlų, siekiantį naujovių.

Toliau analizuojamos mokinių bei mokytojų pozicijos tokiu klausimu: ar mokykloje yra sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui. Nepilnai ketvirtadalis mokinių teigė, kad tokios sąlygos sudarytos, o beveik pusė respondentų teigė, kad sąlygos nėra sudarytos. Tuo tarpu tik vienas mokytojas teigė, jog mokykloje sudarytos sąlygos sėkmingam verslumo ugdymui, tuo tarpu kiti mokytojai tai neigė arba sakė, jog sąlygos yra dalinės.

Tyrimė dalyvaujančių mokytojų bei mokinių buvo klausiama, kokie, jų nuomone, verslumo ugdymo metodai yra efektyviausi. Reikia pastebėti, kad mokinių nuomonės labiau susikoncentravo ties keliais metodais: verslo žaidimai, verslo įmonės imitavimas ir problemų sprendimo metodas. Tuo tarpu mokytojų nuomonės buvo gana įvairios ir neišsiskiria dominuojančių pasirinkimų. Pusė tyrimė dalyvavusių mokytojų nurodė, kad efektyviausias yra imitacinių įmonių kūrimo metodas. Verslo žaidimus kaip efektyvų metodą nurodė tik vienas mokytojas ir, priešingai nei mokiniai, nė vienas mokytojas problemų sprendimo metodo nenurodė kaip efektyvaus. Analizuojant atsakymus į šį klausimą paaiškėjo, kad mokiniai efektyviais metodais nelaiko pasyvių ugdymo metodų, tuo tarpu du iš tyrimė dalyvavusių mokytojų laikosi pozicijos, kad paskaitos bei teorinės medžiagos analizė yra efektyvūs verslumo ugdymo metodai.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad tyrimė dalyvaujančiose mokyklose pagrindė taikoma tik viena verslumo ugdymo strategija – verslo žaidimai. Respondentų buvo klausiama, kokios kliūtys taikyti praktikos įmonėse strategiją. Dėl vieno aspekto sutapo ir mokinių, ir mokytojų pozicija – tai reikalauja daug papildomo laiko tiek iš mokinių, tiek mokytojų, tiek ir verslo atstovų. Kaip kitas kliūtis mokytojai nurodė reikiamybę sudaryti trišales sutartis bei išsakė požiūrį, kad tai labiau tinkama popamokinei veiklai. Tuo tarpu mokinių nuomone, praktikos įmonėse strategijai įgyvendinti kliudo skeptiškas tiek mokinių, tiek ir mokytojų požiūris.

Dalinai mokytojų ir mokinių nuomonės sutapo dėl imitacinių įmonių kūrimo strategijos riboto taikymo mokyklose. Ir mokiniai, ir mokytojai mano, kad ši strategija reikalauja papildomo mokytojų laiko, stokojama mokinių suinteresuotumo. Mokytojai nurodė ir tokias kliūtis kaip: stokojama mokytojų pasirengimo bei šios strategijos įgyvendinimui, mokytojų teigimu, reikia tik gabių mokinių. O dalis mokinių dar mano, kad šios strategijos įgyvendinimas reikalauja specifinių žinių.

Nors verslo žaidimai yra populiariausia verslumo ugdymo strategija, visgi respondentų buvo klausiama ir apie jos įgyvendinimo kliūtis. Šiuo klausimu mokytojų ir mokinių nuomonės sutapo: stokojama mokytojų pasirengimo bei patiems mokytojams trūksta verslumo ugdymo žinių.

Tiek mokytojai, tiek ir mokiniai mano, kad verslumą sąlygoja žinios bei gebėjimai. Pozicijos išsiskiria tik dalinai: mokytojai prie verslumą sąlygojančių veiksnių priskiria aplinką, o mokiniai jos nesureikšmina, tačiau pastarieji kaip esminį veiksnį išskiria asmenines savybes.

Kokybinio bei kiekybinio tyrimų duomenų analizė atskleidė, kad daugumos mokytojų bei daugumos mokinių nuomonės sutampa šiais klausimais:

- mokykloje yra būtinas verslumo ugdymas;
- verslumo mokytis tikslinga pradėti pagrindinėje mokykloje arba gimnazijoje;
- mokykloje ypatingai trūksta praktinių verslumo žinių;

- ne visi mokytojai turi pakankamai kompetencijų integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką;
- verslumas turėtų būti integruojamas į ekonomiką, matematiką, informacines technologijas bei socialinius mokslus;
- efektyviausias verslumo integravimo modelis – verslumas kaip atskiras mokomasis dalykas;
- efektyviausia verslumo ugdymo strategija, kuomet siekiama įgyti praktinių įgūdžių, yra praktika įmonėse;
- tyrime dalyvaujančiose mokyklose dažniausiai taikoma verslumo ugdymo strategija – verslo žaidimai.

Mokytojų bei mokinių nuomonių analizė atskleidė, kad daugeliu aspektų mokinių ir mokytojų nuomonės sutampa.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Remiantis literatūros analize bei tiriamų institucijų mokytojų ir mokinių tyrimo rezultatais, daromos šios išvados:

1. Verslumas gali būti traktuojamas siaurąja ir plačiąja prasme, literatūroje dažniausiai aptariamas plačiąja prasme – kaip įgimtų ar įgytų savybių rinkinys, leidžiantis asmeniui kurti ekonominę, socialinę bei visas kitas vertes. Visas verslumo definicijas galima sugrupuoti į tris grupes: išryškinančios verslininkui būdingus bruožus bei savybes; išryškinančios verslininko veiklą; išryškinančios verslininkystės proceso ypatumus ir šio proceso rezultatus.

Verslumo ugdymui taikomos tokios strategijos, kai praktinės patirties įgyjama: turint savo verslą arba dalyvaujant kitų versle; atliekant praktikas įmonėse; žaidžiant verslo žaidimus; kuriant imitacines verslo įmones.

2. Sėkmingą verslumo ugdymo įgyvendinimą mokyklose dažniausiai riboja: mokomosios medžiagos, vadovėlių bei specialistų trūkumas.

Mūsų šalyje verslumo pradmenų pradedama mokyti tik pagrindinėje mokykloje, o jau gimnazistams suteikiama pasirinkimo galimybė: tęsti šiuos mokslus arba jų atsisakyti. Išskiriami keturi verslumo integravimo į kitus mokomuosius dalykus modeliai: integracija į vieną dalyką; integracija į kelis dalykus; integruojamoji programa palaipsniui tampa atskiru dalyku; integracija į visus dalykus ir daugelį mokyklos gyvenimo sričių.

3. Verslumą sąlygojančius veiksnius galima suskirstyti į vidinius ir išorinius. Vidiniais veiksniais yra žmogaus asmens savybės bei bruožai, žinios, gebėjimai, taip pat asmens motyvacija kurti verslą, siekis būti nepriklausomu, savirealizacijos poreikis ir kita. Išoriniai veiksniai – tai makroaplinka: ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, teisiniai bei technologiniai aspektai.

4. Kokybinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad mokytojams verslumas asocijuojasi su planavimu, vadovavimu, rizika bei kūryba. Mokytojų teigimu, mokiniams mokykloje labiausiai trūksta praktinių verslumo įgūdžių, o kliūtys sėkmingam verslumo ugdymo įgyvendinimui mokykloje yra: nepakankamas mokytojų pasirengimas, mokytojų verslumo žinių stoka.

Iš strategijų, skirtų praktinių verslumo įgūdžių įgijimui, mokykloje sudėtingiausia būtų įgyvendinti praktiką įmonėse, o lengviausia - verslo žaidimus. Siekiant sėkmingo

verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo mokyklose, reikėtų: papildomo laiko bei lėšų, mokytojų rengimo, suinteresuotumo, atsisakyti tam tikrų nuostatų.

5. Kiekybinio tyrimo duomenų analižė atskleidė, kad mokiniams verslumas daugiausia asocijuojasi su gebėjimu sėkmingai vystyti verslą, uždirbti pinigus bei su įgyjamomis savybėmis. Mokiniams pakanka teorinių verslumo žinių, bet itin stokojama praktinių įgūdžių.

Sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje kliudo mokytojų verslumo žinių spragos, verslumą dėstančių specialistų stoka, taip pat vadovėlių ir mokomosios medžiagos trūkumas.

Paaiškėjo, kad efektyviausia verslumo ugdymo strategija - praktika verslo įmonėse, tačiau tiriamose mokyklose taikomos kitos dvi strategijos: verslo žaidimai ir imitacinių įmonių kūrimas. Praktika įmonėse būtų sunkiausiai įgyvendinama, kadangi reikalautų papildomo laiko ir kiltų papildomų niuansų, verslo žaidimų strategijos įgyvendinimui kliudo mokytojų verslumo žinių stoka, mokytojų bei pačių mokinių pasyvumas, o imitacinių įmonių kūrimo strategijos įgyvendinimui mokiniai išvelgia tokias kliūtis kaip papildomas laikas, tai reikalauja specifinių žinių, kurių mokytojai stokoja, taip pat trūksta mokinių suinteresuotumo.

6. Mokytojų bei mokinių nuomonių palyginimas atskleidė, kad daugeliu aspektų pozicijos sutampa ir ryškių nuomonių skirtumų tiriamais klausimais nėra.

Iškeltos hipotezės patvirtino:

- 1) Tyrime dalyvavusiose mokyklose nepilnai išnaudojamos verslumo ugdymo galimybės, nes verslumas integruojamas tik į kelis mokomuosius dalykus, pagrinde taikoma tik verslo žaidimų strategija, nors tyrimas atskleidė, kad yra galimybių taikyti ir imitacinių įmonių kūrimą.
- 2) Tiek kokybinio, tiek kiekybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad gana didelė problema, ribojanti verslumo ugdymo galimybių praplėtimą bei verslumo integravimą į kitus mokomuosius dalykus, yra mokytojų verslumo įgūdžių stoka.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, siūloma:

1. Mokykloms:

- a. parengti mokytojams metodinės medžiagos, siekiant gilinti jų verslumo žinias, taip pat apie verslumo ugdymą ir jo metodiką;
- b. kiek leidžia galimybės, darbo vietoje rengti mokytojams mokymus apie verslumą, taikyti aktyvius verslumo ugdymo metodus;
- c. skatinti renginius, susijusius su verslumu ir akcentuojančius verslumo ugdymo svarbą;
- d. skatinti ir remti bendradarbiavimą su verslo įmonėmis;
- e. organizuoti daugiau seminarų verslumo tema, sudaryti sąlygas mokytojams tobulintis šioje srityje;
- f. organizuoti mokinių susitikimus su verslininkais.

2. Mokytojams:

- a. gilinti savo verslumo žinias;
- b. integruoti verslumą į kuo daugiau mokomųjų dalykų, taip pat jungti kelias pamokas, integruojant verslumą;
- c. pamokų metu taikyti daugiau aktyvių ugdymo metodų, skatinančių mokinių verslumą;
- d. skatinti mokinius mąstyti, kurti.

LITERATŪRA

1. Alborovienė B. Marketingas. – Vilnius: V. Kempino įm. „Valgra“, 2002. – 125 p. – ISBN 9955-493-04-6
2. Bendrosios ugdymo programos. Vidurinis ugdymas. Socialinis ugdymas. Ekonomika ir verslumas. 2011, Įsakymas Nr. V-269. http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_socialinis_ugdymas_ekonomika_ir_verslumas_bendrosios_nuostatos.aspx. [žiūrėta 2012 12 19]
3. Brooks Ch. What is Entrepreneurship? // Business News Daily Contributor, 2012, Jun6. <http://www.businessnewsdaily.com/2642-entrepreneurship.html>. [žiūrėta 2012-12-14]
4. Commission of the European Communities. Communication from the Commission. - European Governance: Better Lawmaking.Brussels. 2002.
5. Dubinas V., Ševareikienė D. Profesinės veiklos motyvacija // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – 2002, Nr. 22, p. 81-89.
6. Dudaitė J., Žibėnienė G. Verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą // Socialinis darbas. - 2012, Nr. 11 (1), p. 165-176.
7. Eisenmann T. R. Entrepreneurship: a working definition // Harvard Business Review. – 2013, Jan10. <http://blogs.hbr.org/hbsfaculty/2013/01/what-is-entrepreneurship.html>. [žiūrėta 2013-01-28]
8. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija. 2004. Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK – 835.
9. Entrepreneurship. [interaktyvus]. <<http://www.businessdictionary.com/definition/entrepreneurship.html>>. [žiūrėta 2012-11-18]
10. Europos Bendrijų komisija. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: Verslumo pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant. Briuselis, 2006. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0033:FIN:LT:PDF>>. [žiūrėta 2013-01-15]
11. Europos Komisija. Europos mažųjų įmonių chartija. 2004. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_lt.pdf. [žiūrėta 2013-01-18]

12. Europos Komisija. Tyrimo rezultatai rodo, kad reiskia skirti daugiau dėmesio IT ir verslumo gebėjimų ugdymui vidurinėse mokyklose. 2012.
http://ec.europa.eu/lietuva/ziniasklaidai/19112012_it_lt.htm. [žiūrėta 2013-01-26]
13. Gegieckienės L., Grikšienė A. Verslumas. - Vilnius: Ciklonas, 2009. – 178 p. – ISBN 978-9955-880-24-0
14. Gibb A. The Future of Entrepreneurship Education – Determining the Basis for Coherent Policy and Practice? // Entrepreneurship Education Series. – 2005, Nr. 2, p. 44–66.
15. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės. 2005.
<http://www.pedagogika.lt/puslapis/Integruojamuju%20programu%20gaires%202005.pdf>.
[žiūrėta 2012-12-16]
16. Jamieson, I. Education for enterprise. - Ballinger, Cambridge: CRAC, 1984.
17. Jelagaitė A., Lukoševičius V. Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje mokytojų požiūris // Pedagogika. - 2011, Nr. 104, p. 86-96.
18. Jelagaitė A., Vijeikis J. Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. - 2012, Nr. 3 (32), p. 40-49.
19. Jevsejevienė J. ir kt. Lietuvos švietimo būklė. – Vilnius, 2002. – 68 p.
20. Juozaitienė L. Verslo ir vadybos įvadas. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003. – 165 p. – ISBN 9986-38-322-6
21. Kaufmann, P., Dant, R. P. Franchising and the domain of entrepreneurship reseach // Journal of Business venturing. - 1998, Vol.14.
22. Laužackas R. Profesinio ugdymo turinio reforma: didaktiniai bruožai. – Kaunas: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1997. – 81 p.
23. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Socialinis ugdymas. Projektas. 2007.
http://www.pedagogika.lt/puslapis/BP%20projektai%202007-09-25/Socialinis%20ugdymas_Sp.pdf. [žiūrėta 2013-01-07]
24. Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategija. Vilnius, 2010, Nr. 163.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=365849&p_query=&p_tr2=.
[žiūrėta 2013-01-18]
25. Lietuvos Junior Achievement. Programos.
<http://www.lja.lt/naujas/programs/programos.htm>. [žiūrėta 2013-01-20]
26. Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija. Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius: Leidybos centras, 1992.
<http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm>. [žiūrėta 2012-12-17]

27. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 1991 m. birželio 25 d., Nr. I-1489, Vilnius.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=441204. [žiūrėta 2012-11-26]
28. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos“ patvirtinimo. Vilnius, 2008, Nr. 339.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318306&p_query=&p_tr2=.
[žiūrėta 2012-12-29].
29. Martinonienė E. Mokyklos kreipiamos kompetencijų ugdymo link. 2007.
<http://www.delfi.lt/news/daily/education/article.php?id=15202819>. [žiūrėta 2012-12-22]
30. Melnikas B., Jakubavičius. A., Strazdas R. Inovacijų vadyba. – Vilnius: Technika, 2000. – 196 p.
31. Metodinės rekomendacijos: verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse. – Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2012. – 63 p. - ISBN 978-9955-786-38-2.
32. Metodinės rekomendacijos: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse. – Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2012. – 75 p. - ISBN 978-609-95185-8-9.
33. Mincienė L. Verslumo pradmenys. – Kaunas: Dakra, 2004. – 79 p. ISBN 9955-572-13-2.
34. Nacionalinis švietimo forumas. Lietuvos „Švietimas visiems“ veiksmų plano gairės.
http://www.forumas.smm.lt/dok-sv_gaires.html. [žiūrėta 2012-12-02]
35. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Dorinis ugdymas (2 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf. [žiūrėta 2013-01-04]
36. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Kalbos (3 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/3_Kalbos.pdf. [žiūrėta 2013-01-04]
37. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Kūno kultūra (10 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/10_Kuno_kultura.pdf. [žiūrėta 2013-01-06]
38. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Matematika (4 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/4_Matematika.pdf. [žiūrėta 2013-01-06]
39. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Meninis ugdymas (7 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/7_Meninis_ugdymas.pdf. [žiūrėta 2013-01-07]
40. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Socialinis ugdymas (6 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf. [žiūrėta 2013-01-04]
41. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Technologijos (9 priedas).
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/9_Technologijos.pdf. [žiūrėta 2013-01-04]

42. Palčiauskienė R., Virketytė R. Verslumo skatinimas: kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių // Studijos besikeičiančioje aplinkoje: Respublikinės mokslinės – praktinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2009, p. 28-34.
43. Paulionienė L. Verslumo ugdymas profesiniame mokyme // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. - 2007, Nr. 13, p. 200-211.
44. Pranulis V. ir kt. Marketingas. - Vilnius: The Baltic Press, 2000. - ISBN 9955-9318-0-9
45. Pruskus V. Verslo etika. – Vilnius: Enciklopedija, 2003. – 378 p. – ISBN 9986-433-30-4
46. Qian M., Lai Ch. A. Entrepreneurship education: a Chinese university case study // International Journal of Business Strategy. - 2012, Nr. 4, p. 74-83.
47. Ribeiro D., Roig S. Entrepreneurship. - Springer, 2007. – 248 p. - ISBN 3540485430.
48. Shane S., Venkataraman S. The promise of entrepreneurship as a field of research // Academy of Management Review. – 2000, Nr. 1, p. 217-226.
49. Simoneit G. Verslumo ugdymas Klaipėdos verslo ir technologijų kolegijos technologijų fakulteto inžinerinių mokslų srityse // Studijos besikeičiančioje aplinkoje: Respublikinės mokslinės – praktinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2009, p. 45-52.
50. Snieškienė G. Išorinės aplinkos veiksnių poveikio eksporto kainodaros strategijai vertinimas // Ekonomika ir vadyba. – 2009, Nr. 14, p. 968-975.
51. SPINTER tyrimai. Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei įvertinimo kokybinis tyrimas. 2005. www.jrd.lt/uploads/dokumentai/jrd/tyrimai/2005.ppt. [žiūrėta 2013-01-04]
52. Stokes D., Wilson N., Wilson N., Mador M. Entrepreneurship. - Cengage Learning EMEA, 2010. – 391 p. - ISBN 1408007452.
53. Strazdienė G., Garalis A. Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. - 2006, Nr. 38, p. 153-168.
54. Strazdienė G., Garalis A. Verslumo ugdymo filosofinės kryptys: klasifikacija ir raiška // Jaunųjų mokslininkų darbai. - 2006, Nr. 1 (8), p. 123-133.
55. Turner, C. Veskite į sėkmę. Kaip sukurti verslias organizacijas. - Vilnius: Baltos lankos, 2005 – 218 p. – ISBN 9955-23-000-2.
56. Vasiliauskas A. Strateginis valdymas. - Vilnius: Enciklopedija, 2002. 383 p. - ISBN 9986-433-28-2
57. Vijeikis J. Įmonių valdymas. - Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007. – 143 p. - ISBN 978-9955-423-54-6
58. Zaleskienė I., Žadeikaitė L. Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas // Pedagogika. – 2008, T. 89, p. 99-106.

59. Žibėnienė G. Verslumą ugdančių mokytojų kvalifikacijos tobulinimas: aktualūs aspektai ir tendencijos Europoje // Socialinis darbas. 2012, Nr. 11 (2), p. 379-390.
60. Župerka A. Moksleivių verslumo ugdymo tobulinimo kryptys Lietuvoje // Verslas, vadyba ir studijos. Įmonių ekonomika ir vadyba. - 2009, Nr. 1, p. 299–311.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Petronienė J. Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje / verslumo edukologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. dr. J. Dudaitė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, socialinės politikos fakultetas, 2013. – 114 p. (su priedais).

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe nustatyti naudojami verslumo integravimo modeliai tiriamose institucijose, taip pat identifikuotos naudojamos verslumo ugdymo strategijos bei jų taikymo galimybes ribojantys veiksniai. Atliktas kokybinis tyrimas padėjo nustatyti, kaip mokytojai vertina verslumą bei jo naudą, kokias kliūtis išvelgia sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje, taip pat kokios verslumo ugdymo strategijos yra taikomos ir kas riboja kitų strategijų taikymo galimybes. Kiekybinis tyrimas atskleidė mokinių požiūrį į verslumo ugdymą, kaip mokiniai vertina pačių mokytojų pasirengimą, kokias išvelgia verslumo ugdymo strategijų taikymo galimybes ir kliūtis. Pirmoje darbo dalyje aptariama verslumo definicija, verslumo ugdymą Lietuvoje reglamentuojantys dokumentai, verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai ir verslumą sąlygojantys veiksniai. Antroje darbo dalyje pateikiama tyrimo metodologija, pristatomas tyrimo instrumentarijus, eiga ir duomenų apdorojimo procesas. Trečiojoje dalyje pateikiami kiekybinio bei kokybinio tyrimo rezultatai, jų palyginimas.

Pagrindiniai žodžiai: verslumas, verslumo ugdymas, integruojamas dalykas.

Petronienė J. Possibilities of applying entrepreneurship education strategies at school / Master thesis of educology of entrepreneurship. Supervisor lekt. dr. J. Dudaitė – Vilnius: Mykolo Romerio University, Faculty of social policy, 2013. – 114 p. (with appendixes).

ANNOTATION

Master's thesis is used to determine models for integrating entrepreneurship in concerned institutions, to identify the currently used strategies for entrepreneurial education and potentially limiting factors for their application. Qualitative researched helped to determine how teachers evaluate entrepreneurship and its benefits, what kind of barriers they see for successful entrepreneurship learning at school, which entrepreneurial education strategies are already applied and what are the

limits to use another strategies. Quantitative study revealed students' approach to entrepreneurship learning, preparation of teachers, opportunities and limits when applying different education strategies. The first thesis part discusses the definition of entrepreneurship, reviews documents regulating entrepreneurial education in Lithuania, the main peculiarities of entrepreneurial education in mainstream schools and influencing factors. In the second part of master thesis, research methodology and instrumentation is presented, as well as research process and data processing. The third part presents a quantitative and qualitative research results and their comparison.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial education, subject integration.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KLABA

Petronienė J. Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje / verslumo edukologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. dr. J. Dudaitė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, socialinės politikos fakultetas, 2013. – 114 p. (su priedais).

SANTRAUKA

Sparčiai kintant ekonominei, politinei, technologinei aplinkai, kinta ir socialiniai santykiai, vis labiau orientuoti į rinką. Ekonominės aplinkos kaita smarkiai paliečia ir švietimo įstaigas, kadangi būtent mokyklos turi ugdyti jauną žmogų ir mokyti svarbiausių dalykų, padėsiančių jam prisitaikyti dinamiškoje aplinkoje, įsilieti į rinką. ES šalyse didelis dėmesys skiriamas verslumo ugdymo integravimui į švietimo sistemos procesus, verslumo ugdymas įtraukiamas į *Bendrąsias programas*.

Baigiamojo darbo objektas - verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje.

Baigiamojo darbo tikslas – nustatyti verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje.

Darbo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai: apibūdinti verslumo koncepciją bei verslumo ugdymo strategijų ypatumus; išanalizuoti verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose aspektus; identifikuoti verslumą sąlygojančius veiksnius; ištirti mokytojų bei mokinių požiūrį į verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybes mokykloje; palyginti mokytojų bei mokinių pozicijas tiriamais klausimais.

Rengiant magistro darbą buvo analizuojama mokslinė literatūra, tyrimui pasirinkti interviu ir anketinės apklausos metodai, respondentų pozicijų lyginamoji analizė. Kokybinio tyrimo rezultatai sisteminami, lyginami tarpusavyje, taip pat respondentų atsakymai grupuojami, skiriant grupes bei subgrupes. Kiekybinio tyrimo duomenys vaizduojami grafiškai, interpretuojami, analizuojami, daromos išvados bei prielaidos. Panaudoti statistiniai metodai: atrankos metodai, aprašomoji statistika (skaičiuoti parametrai: vidurkiai, modos, standartiniai nuokrypiai), kompiuterinis duomenų apdorojimas, naudojantis Microsoft Excel ir SPSS for Windows kompiuterinėmis programomis.

Darbo rezultatai atskleidė, kad, mokytojų nuomone, sėkmingam verslumo ugdymo įgyvendinimui mokykloje yra: nepakankamas mokytojų pasirengimas, mokytojų verslumo žinių stoka. Siekiant sėkmingo verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo mokyklose, reikėtų: papildomo laiko bei lėšų, mokytojų rengimo, suinteresuotumo, atsisakyti tam tikrų nuostatų. Mokinių apklausos rezultatai atskleidė, kad sėkmingam verslumo ugdymui mokykloje kliudo mokytojų verslumo žinių spragos, verslumą dėsiančių specialistų stoka, taip pat vadovėlių ir mokomosios medžiagos trūkumas.

Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimą riboja: laiko stoka, mokytojų verslumo žinių stoka, mokytojų bei mokinių pasyvumas.

Patvirtintos hipotezės, kad mokyklose nepilnai išnaudojamos verslumo ugdymo galimybės, nes verslumas integruojamas tik į kelis mokomuosius dalykus, pagrinde taikoma tik verslo žaidimų strategija, nors tyrimas atskleidė, kad yra galimybių taikyti ir imitacinių įmonių kūrimą. Taip pat pasitvirtino, jog didelė problema, ribojanti verslumo ugdymo galimybių praplėtimą bei verslumo integravimą į kitus mokomuosius dalykus, yra mokytojų verslumo įgūdžių stoka.

Pirmojoje – teorinėje – darbo dalyje aptariama verslumo koncepcija bei verslumo ugdymo metodai, analizuojamas verslumo ugdymo reglamentavimas Lietuvoje. Taip pat šioje darbo dalyje analizuojami verslumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai, pažymima verslumo bei ekonomikos disciplinų samplaika, identifikuojami verslumą lemiantys veiksniai.

Antrojoje – metodologinėje – darbo dalyje pristatoma tyrimo programa: tyrimo tikslas, tyrimo uždaviniai, pristatomas bei pagrindžiamas tyrimo instrumentarijus, skaičiuojama tyrimo imtis.

Trečiojoje – praktinėje – darbo dalyje analizuojamas tiriamos institucijos mokytojų požiūris į verslumo ugdymo naudą, verslumo ugdymo strategijų galimybes mokykloje, verslumo ugdymo dalyko integravimo į kitas disciplinas galimybes bei reikšmę. Taip pat šioje dalyje analizuojamas ir mokinių požiūris į verslumo koncepciją, verslumo ugdymo suvokimą bei naudą, taip pat į verslumo ugdymo galimybes mokykloje. Paskutiniame šios darbo dalies poskyryje pateikiama trumpa mokytojų bei mokinių nuomonių tiriamuoju klausimu lyginamoji analizė.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Petronienė J. Possibilities of applying entrepreneurship education strategies at school / Master thesis of educology of entrepreneurship. Supervisor lekt. dr. J. Dudaitė – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of social policy, 2013. – 114 p. (with appendixes).

SUMMARY

The rapidly changing economic, political and technological environment, together changes social relations and they are becoming more and more market-oriented. The change of economic environment also has a strong influence on educational institutions, since the schools are educating young people and teaching the most important things, which should help them to adapt in a dynamic environment, to enter the market. ES is focusing on integration of entrepreneurial learning into the educational processes, entrepreneurial education has been included in Framework Programmes.

The object of final thesis – opportunities for entrepreneurial learning strategies at school.

The aim of final thesis – to identify opportunities for entrepreneurial learning strategies at school.

To achieve the aim of thesis, following tasks has been raised: to describe the concept of entrepreneurship and main features of entrepreneurial education strategies, to analyze issues of entrepreneurial education in mainstream schools, to identify it influencing factors, to explore teachers' and students' approaches to implementation of different entrepreneurial education strategies, to compare teachers' and students' positions by targeted questions.

During preparation of master thesis the analysis of scientific literature has been used, for research - the interview and questionnaire methods as well as comparative analysis of respondents' positions have been chosen. The results of qualitative research are systemized, compared with each other and grouped into groups and subgroups. The results of quantitative research are displayed graphically, interpreted, analyzed and from there the conclusions and assumptions are raised. Used statistical methods: sampling methods, descriptive statistics (calculation of parameters: mean, mode, standard deviations), computer data processing by using Microsoft Excel and SPSS for Windows software applications.

Results of teachers' survey revealed that the limiting factors for successful implementation of entrepreneurial education are: inadequate teachers' preparation, their lack of knowledge of entrepreneurship. For successful implementation of entrepreneurial education strategies at school, is

necessary: the additional time and resources, teachers training and interest, to refuse certain attitude. Results of students' survey revealed that the limiting factors for successful implementation of entrepreneurial education are: teachers' entrepreneurial knowledge gaps, lack of specialists who teach entrepreneurship, shortage of handbooks and educational material. Realization of entrepreneurial education strategies are also limited by lack of time, lack of entrepreneurial skills and passivity of both – students and teachers.

Following hypotheses are approved: potential possibilities of entrepreneurial education are used incompletely, because entrepreneurship is integrated only in several subjects and mainly limited to business strategy games, although the study has shown that there are opportunities for simulation of various business companies. It also proved that the biggest issue, which limits the expansion of entrepreneurship education and integration into subjects, is lack of teachers' knowledge.

The first – theoretical – part discusses the concept of entrepreneurship and entrepreneurial education methods, analyses the regulations of entrepreneurial education in Lithuania. Moreover, the peculiarities of entrepreneurial education in mainstream schools are provided, the combination between entrepreneurship and economic disciplines are noted and determinants of entrepreneurship are identified.

The second – methodological – part presents the research program: aim, tasks, methods; bases the instruments used for research and counts the survey sample.

And finally, the third – practical – part analyses teachers' attitude towards entrepreneurial education benefits, possibilities for entrepreneurial education learning at school, benefits and importance of entrepreneurial education integration into other subjects. This part also contains the pupils' attitude towards entrepreneurship, its learning at school and main benefits, as well as opportunities for entrepreneurial education at school. In the last section of thesis a brief review and comparison of teachers and students opinion to relevant issue is collected and compared.

PRIEDAI

**Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos uždaviniai
ir priemonės**

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės
1.	<i>Sukurti, įdiegti ir tobulinti verslumo ugdymo priemonės</i>	1.1. Parengti ir išleisti verslumo ugdymo integravimo į bendrojo lavinimo mokyklų mokomuosius dalykus programą ir metodinę medžiagą. 1.2. Kasmet papildomai įsteigti ne mažiau kaip 10 mokinių mokomųjų bendrovių. 1.3. Plėtoti Lietuvos verslo praktinio mokymo firmų modelį įvairių grupių ir tipų mokyklose. 1.4. Inicijuoti 10 verslo praktinio mokymo firmų įvairių grupių ir tipų mokyklose steigimą. 1.5. Parengti mokytojų verslumo ugdymo programą ir organizuoti mokymą. 1.6. Inicijuoti ir organizuoti verslininkų dalyvavimą verslumo ugdymo projektuose. 1.7. Plėtoti neformalųjį jaunimo verslumo ugdymą įgyvendinant jaunimo ir su jaunu dirbančių organizacijų projektus. 1.8. Teikti jaunimui informavimo apie galimybes pradėti savo verslą ir profesinio orientavimo paslaugas. 1.9. Parengti ir leisti kasmetinį leidinį apie sėkmingą jaunimo verslą ir jį skleisti verslumą skatinančiose institucijose.
2.	<i>Skatinti jaunimo ir jaunųjų ūkininkų verslo pradžią ir plėtrą</i>	2.1. Per verslo informacinius centrus ir verslo inkubatorius organizuoti viešųjų verslo informavimo, konsultavimo, mokymo ir panašių paslaugų teikimą jaunimui. 2.2. Sukurti ir plėtoti jaunimo verslumo informacinį ir mentorystės tinklą. 2.3. Atlikti tyrimą dėl tikslingumo parengti Lietuvos Respublikos jaunimo įmonės įstatymo projektą. 2.4. Tyrimu nustatčius Lietuvos Respublikos jaunimo įmonės įstatymo projekto parengimo tikslingumą, parengti ir pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei Lietuvos Respublikos jaunimo įmonės įstatymo projektą. 2.5. Atrinkti ir apdovanoti geriausių jaunimo verslo idėjų autorius ir geriausius jaunuosius verslininkus. 2.6. Organizuoti jaunimo verslo tyrimų ir mokymo, dalijimosi gerąja patirtimi projektų rengimą. 2.7. Teikti paskolų garantijas jauniems ūkininkams ir kitiems jauniems asmenims žemės ūkio ir alternatyviai žemės ūkiui veiklai plėtoti kaimo vietovėse. 2.8. Kompensuoti jauniems ūkininkams bankų teikiamų paskolų žemės ūkio ir alternatyviai žemės ūkiui veiklai plėtoti kaimo vietovėse palūkanų dalį. 2.9. Kompensuoti jauniems ūkininkams dalį savanoriškojo pasėlių, gyvūnų, žemės ūkio technikos ir gamybinių pastatų draudimo nuo nepalankių gamtinių sąlygų ir gyvūnų bei augalų ligų įmokų. 2.10. Teikti išikūrimo paramą jauniems ūkininkams pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programos priemonę „Jaunųjų ūkininkų išikūrimas“.

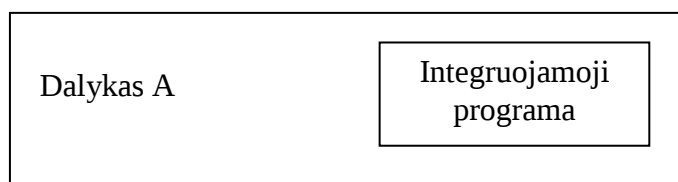
3.	<i>Vykdyti jaunimo verslumo situacijos ir verslumo skatinimo stebėseną, informuoti valstybės institucijas ir visuomenę apie verslumo skatinimą Lietuvoje</i>	3.1. Atlikti tyrimus jaunimo verslumo ir jaunimo verslo situacijai Lietuvoje įvertinti. 3.2. Atlikus tyrimus jaunimo verslumo ir jaunimo verslo situacijai Lietuvoje įvertinti, parengti rekomendacijas, kaip skatinti jaunimo verslumą savivaldybėse, ir supažindinti su jomis savivaldybių atstovus. 3.3. Organizuoti renginius, kuriuose valstybės institucijos ir socialiniai partneriai galėtų dalytis verslumo skatinimo patirtimi, supažindinti visuomenę su programa, jos priemonėmis ir rezultatais, rengti palankią verslui jaunimo ir visuomenės nuomonę formuojančius renginius ar akcijas.
----	---	--

Verslumo ugdymo sritys ir uždaviniai

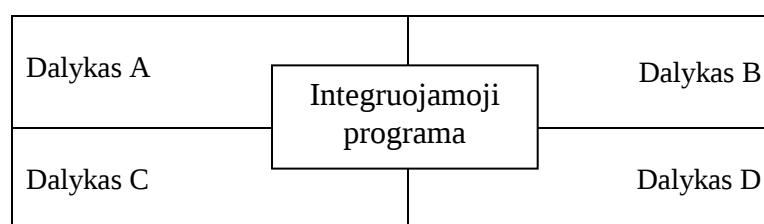
Pagrindinės sritys	Pagrindiniai uždaviniai
<i>Žmonių ištekliai</i>	- kiekviena pagrindinė ir vidurinė mokykla turi turėti dalyko mokytoją, kuris būtų išklauses pradinį ekonomikos dėstymo kursą. Reikia apibrėžti, kokius ir kokios apimties kursus turi būti išklauses dalyko mokytojas, nuo kada ir kaip tie reikalavimai įsigalioja. - parengti ekonomikos mokytojų kvalifikacijos kėlimo sistemą, kurioje būtų apibrėžti minimalūs ekonomikos mokytojų paruošimo programos reikalavimai mokytojams, jau turintiems pedagoginį išsilavinimą. - suformuluoti reikalavimus aukštųjų mokyklų ekonomikos ir verslumo ugdymo mokytojų rengimo programoms - užtikrinti, kad visi dalyko mokytojai būtų išklause sutrumpintą ekonomikos kursą, dėstomą aukštojoje mokykloje - parengti mokytojų verslumo mokymo principus ir programą
<i>Ugdymo turinys</i>	- ekonomikos programą ir standartus papildant verslumo ugdymo pagrindais sudaryti atskirą darbo grupę verslumo ugdymo programai ir standartams sukurti - paruošti kitose šalyse esančių verslumo ugdymo programų apžvalgą, parengti rekomendacijas, kurios programos geriausiai tiktų Lietuvos švietimo sistemai - parengti ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo integravimo į kitus mokomuosius dalykus metodines rekomendacijas - paruošti ir patvirtinti verslumo ugdymo programos ir standartų projektą. Parengti verslumo ugdymo rekomendacijas
<i>Mokymo priemonės</i>	- parengti visoms klasėms reikalingų/rekomenduojamų ekonomikos mokymo priemonių sąrašą - inicijuoti reikalingų ekonomikos mokymų priemonių paruošimą ir leidybą - parengti visoms klasėms reikalingų/rekomenduojamų verslumo ugdymo mokymo priemonių sąrašą - inicijuoti reikalingų verslumo ugdymui mokymų priemonių paruošimą ir leidybą
<i>Aplinka</i>	- paruošti mokyklų vadovų ekonominio išsilavinimo kvalifikacijos kėlimo sistemą. Parengti reikalavimus kvalifikacijos kėlimo seminarų turiniui, įtraukti temas, kurios gali būti reikalingos tiesioginiam mokyklos vadovų darbui - parengti visų mokykloje dirbančių mokytojų supažindinimo su rinkos ekonomika principus. Numatyti minimalią programą įgyvendinančias institucijas - parengti ekonomikos ir verslumo mokymo propagavimo renginių planą. Teigiamos viešosios nuomonės apie ekonominį raštingumą ir verslumą formavimas. - parengti mokyklos ir verslo įmonių ryšių skatinimo planą ir organizacines priemones

Integruojamųjų (papildomųjų) programų integravimo modeliai

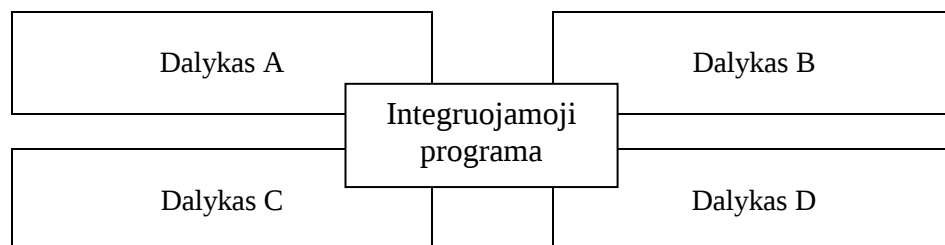
1. Integruojamoji programa dalyke

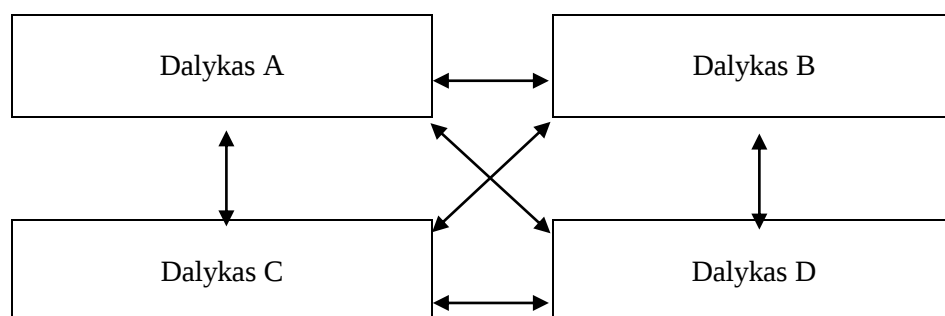
2. Integruojamoji programa jungia kelių dalykų temas

3. Integruojamoji programa jungia kelių dalykų temas ir išauga į atskirą dalyką

4. Integruojamoji programa įtraukiama į visus dalykus ir į mokyklos gyvenimą

Interviu klausimai mokytojams

- 1) Įvardykite penkis žodžius, su kuriais Jums asocijuojasi verslumo terminas.
- 2) Kuris iš verslumo apibrėžimų Jums priimtiniausias:
 - a. Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose;
 - b. Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas;
 - c. Verslumas yra procesas, kurio metu asmenys - arba patys, arba per organizacijas - siekti galimybių.
- 3) Įvardykite penkias esmines savybes, kuriomis pasižymi verslus žmogus.
- 4) Ar pritariate, kad mokykloje yra būtinas verslumo ugdymas?
- 5) Kaip manote, kuriame ugdymo etape tikslinga pradėti mokytį verslumo?
- 6) Kokių verslumo žinių – teorinių ar praktinių – moksleiviams trūksta mokykloje?
- 7) Kaip manote, ar gimnazijoje, kurioje dirbate, sudarytos galimybės sėkmingam verslumo ugdymui? Argumentuokite.
- 8) Kaip manote, ar visi dalykų mokytojai turi pakankamai kompetencijos integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką?
- 9) Ar Jūs turite pakankamai kompetencijų integruoti verslumą į savo dėstomą dalyką?
- 10) Kur įgavote verslumo žinių bei gebėjimų?
- 11) Kaip dažnai tobulinatės šioje srityje?
- 12) Kokius verslumo ugdymo metodus laikote efektyviais?
- 13) Kaip manote, kokios verslumo ugdymo strategijos, kuomet įgyjama praktinių žinių, yra efektyvios: savo verslas arba dalyvavimas kitų versle; praktika įmonėse; verslo žaidimai; imitacinių įmonių kūrimas?
- 14) Kurios šių strategijų įgyvendinamos mokykloje, kurioje dirbate?
- 15) Įvardykite kliūtis, kodėl tam tikros strategijos neįgyvendinamos?
- 16) Ko reikėtų, kad minėtosios verslumo ugdymo strategijos būtų sėkmingai įgyvendinamos mokykloje?
- 17) Į kokius mokomuosius dalykus turėtų būti integruojamas verslumas?
- 18) Koks verslumo ugdymo integravimo modelis, Jūsų manymu, yra efektyviausias, o koks taikomas mokykloje, kurioje dirbate?
- 19) Įvardykite veiksnius, sąlygojančius verslumą.

Duomenys, surinkti iš mokytojų interviu

1) Įvardykite penkis žodžius, su kuriais Jums asocijuojasi verslumo terminas.

M1: Verslas, verslininkas, kritinis mastymas, rizika.

M2: Planavimas, organizavimas, vadovavimas, verslininkas, motyvacija.

M3: Idėja, kūryba, žinios, gebėjimai, planavimas, vadovavimas.

M4: Tikslas, strategija, priemonės, kūryba, rizika,

M5: Pasisekimas, rizika, gebėjimai, tikslas, kūryba.

M6: Rizika, ateities planai, vadovavimas, planavimas.

2) Kuris iš verslumo apibrėžimų Jums priimtinausias:

Apibrėžimas	Respondentai
Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose	M1, M2, M3, M5
Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas	M4
Verslumas yra procesas, kurio metu asmenys - arba patys, arba per organizacijas - siekti galimybių	M6

3) Įvardykite penkias esmines savybes, kuriomis pasižymi verslus žmogus.

M1: Kritinis mastymas, gebėjimas planuoti, organizuoti, rizikuoti, drasa.

M2: Motyvacija, atkaklumas, nebijo rizikuoti, optimistiškas, energingas.

M3: Motyvuotas, atkaklus, atsakingas, drusus, mėgstantis rizikuoti.

M4: Aktyvus, organizuotas, gebantis planuoti, inovatyvus, drusus.

M5: Atkaklus, kūrybiškas, organizuotas.

M6: Kūrybiškas, novatoriškas, išprusęs, nebijantis rizikuoti.

4) Ar pritariate, kad mokykloje yra būtinas verslumo ugdymas?

Taip: M1, M2, M3, M5.

Ne: M4, M6.

5) Kaip manote, kuriame ugdymo etape tikslinga pradėti mokyti verslumo?

Ugdymo etapas	Respondentai
Aukštasis mokslas	M6
Gimnazija	M4, M5
Pradinė mokykla	M1
Pagrindinė mokykla	M2, M3

6) Kokių verslumo žinių – teorinių ar praktinių – moksleiviams trūksta mokykloje?

Ir teorinių ir praktinių: M1

Praktinių: M2, M3, M4, M5, M6.

7) Kaip manote, ar gimnazijoje, kurioje dirbate, sudarytos galimybės sėkmingam verslumo ugdymui? Argumentuokite.

M1: Dalinai, nes stokojama pozityvaus mokytojų dėmesio į verslumo ugdymo svarbą, trūksta pačių mokytojų rengimo šiuo klausimu;

M2: Dalinai, yra noras, siekiamybė, tačiau trūksta pačių mokytojų pasirengimo bei dėmesio tam;

M3: Taip;

M4: Ne, kadangi dalykų mokytojai nėra pasirengę pakankamai integruoti verslumą į savo pamokų turinį

M5: Taip.

M6: Neturiu nuomonės.

8) Kaip manote, ar visi dalykų mokytojai turi pakankamai kompetencijos integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką?

Ne, tikrai ne visų: visi respondentai.

9) Į kokius mokomuosius dalykus turėtų būti integruojamas verslumas?

M1: Ekonomika, matematika, informacinės technologijos;

M2: Ekonomika ir matematika;

M3: Ekonomika, technologijos, informatika;

M4: Informatika, istorija, ekonomika, geografinė;

M5: Ekonomika, matematika, informacinės technologijos, menai.

M6: Ekonomika, geografija, istorija, politologija.

10) Koks verslumo ugdymo integravimo modelis, Jūsų manymu, yra efektyviausias, o koks taikomas mokykloje, kurioje dirbate?

M1: Efektyviausias būtų, kai verslumas būtų kaip atskiras mokomasis dalykas. Mūsų mokykloje integruojama į kelis dalykus.

M2: Efektyviausias kaip atskiras dalykas. Mūsų mokykloje integruojamas tik į ekonomiką.

M3: Efektyviausias būtų, kai verslumas būtų kaip atskiras mokomasis dalykas. Mūsų mokykloje integruojama į kelis dalykus.

M4: Efektyviausias kai verslumas dėstomas kaip atskiras dalykas, mūsų mokykloje jis integruojamas į ekonomikos dalyką.

M5: Efektyviausias kai integruojama į vieną dalyką, kad nesipainiotų. Kaip pas mus mokykloje.

M6: Efektyviausias būtų kai verslumas būtų kaip atskiras mokomasis dalykas. Mūsų mokykloje integruojama į kelis dalykus.

11) Ar Jūs turite pakankamai kompetencijų integruoti verslumą į savo dėstomą dalyką?

M1: Taip.

M2: Dalinai.

M3: Dalinai.

M4: Man trūksta verslumo žinių.

M5: Nemanau, kad turiu pakankamai kompetencijų.

M6: Trūksta verslumo žinių.

12) Kur įgavote verslumo žinių bei gebėjimų?

M1: Kvalifikacijos kėlimo kursuose, įvairiuose tobulinimosi kursuose, seminaruose, savišvieta ir pan.

M2: Seminaruose darbo vietoje, kuriuos vedė ekonomikos specialistas.

M3: Savarankiško mokymosi metu, domiuosi tuo, skaitau knygas, renku informaciją internete.

M4: Niekur.

M5: Niekur.

M6: Seminaruose darbo vietoje, kuriuos vedė ekonomikos specialistas.

13) Kaip dažnai tobulinatės šioje srityje?

M1: Dažnai.

M2: Labai retai – vos kelis kartus mokykloje vykusiuose seminaruose

M3: Laisvu metu.

M6: Nesitobulinu.

14) Kokius verslumo ugdymo metodus laikote efektyviais?

M1: Atvejų bei situacijų analizės, praktinės užduotys, pasirengimai bei dalyvavimai konkursuose.

M2: Verslo žaidimai, imitacinių įmonių kūrimas bei valdymas.

M3: Aktyvius, kuomet dirbama komandose, galbūt kuriamos imitacinės įmonės, atliekant praktines užduotis.

M4: Manau, paskaitos, diskusijos, seminarai.

M5: Neturiu nuomonės šiuo klausimu.

M6: Paskaitos, teorinės medžiagos analizė, analizuojami konkretūs atvejai.

15) Kaip manote, kokios verslumo ugdymo strategijos, kuomet įgyjama praktinių žinių, yra efektyvios: savo verslas arba dalyvavimas kitų versle; praktika įmonėse; verslo žaidimai; imitacinių įmonių kūrimas?

M1: Kadangi mokiniai neturi galimybės dalyvauti savo versle, tai tinkamiausias metodas praktika, nes viskas matoma realiai.

M2: Verslo žaidimai bei imitacinės įmonės.

M3: Praktika.

M4: Praktika.

M5: Imitacinių įmonių kūrimas.

M6: Praktika.

16) Kurios šių strategijų įgyvendinamos mokykloje, kurioje dirbate?

M1: Verslo žaidimai ir imitacinės įmonės.

M2: Verslo žaidimai.

M3: Verslo žaidimai.

M4: Neturiu nuomonės.

M5: Neturiu nuomonės.

M6: Verslo žaidimai.

17) Įvardykite kliūtis, kodėl tam tikros strategijos neįgyvendinamos?

M1: Praktika neįmanoma, nes tam reikia sudaryti sutartis su praktikai priimančiomis įmonėmis, reikia laiko.

M2: Praktika neįgyvendinama, nes reikia papildomo mokytojų bei mokinių laiko, tai galėtų būti nebent popamokinė veikla. Imitacinių įmonių kūrimas neįgyvendinamas, nes trūksta mokytojų pasirengimo, trūksta mokinių suinteresuotumo.

M3: praktika kažkaip nerealiai atrodo mokykloje, čia daugiau skirta aukštajam mokslui. Imitacinės įmonės nekuriamos, nes trūksta mokinių suinteresuotumo bei susikaupimo, reikalauja papildomo mokytojų laiko.

M4: -

M5: -

M6: praktikai reikia laiko ir daug visokių niuansų atsirastų. Imitacinės įmonės nekuriamos, nes irgi reikia laiko pasiruošimui, mokytojų pasirengimo, mokinių aktyvumo. Verslo žaidimams taip pat reikia specialaus pedagogų pasirengimo, užduočių paruošimo, kompetencijos.

18) Ko reikėtų, kad minėtosios verslumo ugdymo strategijos būtų sėkmingai įgyvendinamos mokykloje?

M1: Atsisakyti visuotinos nuomonės, kad ugdymas remiasi daugiausia tokiais metodais kaip paskaita, pasakojimas bei suvokti, kad reikia dirbti naudojant aktyvius ugdymo metodus.

M2: Mokytojų rengimo.

M3: Mokinių ir mokytojų suinteresuotumo bei suvokimo, kad verslumo ugdymas labai svarbus.

M4: Mokytojų rengimo.

M5: Mokytojų rengimo.

M6: Papildomo laiko bei lėšų.

19) Įvardykite veiksnius, sąlygojančius verslumą.

M1: Pats individas, jo turimo žinios ir gebėjimai, tikslai bei aplinka.

M2: Verslumą sąlygoja žinios bei gebėjimai

M3: Pats individas, jo žinios ir gebėjimai.

M4: Asmenybė, motyvacija ir aplinka.

M5: Išorinė aplinka.

M6: Supanti aplinka.

Anketa mokiniams

Mielas mokiny,

esu Mykolo Romerio universiteto magistrantė, rašau baigiamąjį magistro darbą tema „Verslumo ugdymo strategijų įgyvendinimo galimybės mokykloje“. Šis klausimynas skirtas ištirti mokinių nuomonei bendrai apie verslumą, jo naudą, taip pat verslumo ugdymą mokykloje, kokios galimybės įgyvendinti verslumo ugdymo strategijas.

Anketa yra anoniminė.

Trumpa anketos pildymo instrukcija Tau:

- jei prie klausimo yra pateikti atsakymų variantai, savo pasirinkimą pažymėk apveddamas atitinkamą atsakymo varianto raidę (prie kiekvieno klausimo nurodyta, kiek yra galimų atsakymų variantų: vienas ar daugiau);
- jei pasirinksi atsakymo variantą „kitas“ – įrašyk savo nuomonę;
- jei prašoma tam tikrus aspektus įvertinti balais, savo pasirinkimą pažymėk „X“;
- jei prašoma patvirtinti arba paneigti duotus teiginius, savo pasirinkimą pažymėk „X“.

Prašau objektyviai atsakyti į anketos klausimus. **O dabar susikaupk ir pirmyn!**

1. Tu esi:

- a) mergaitė;
- b) berniukas.

2. Kelintoje klasėje mokaisi?

- a) 9;
- b) 10.

3. Žodis „verslumas“ Tau asocijuojasi su (galimi keli atsakymų variantai) :

- a) mokėjimu uždirbti pinigus;
- b) gebėjimu pritraukti investicijas;
- c) įgimtomis savybėmis;
- d) įgytomis savybėmis;
- e) gebėjimu kurti verslą;
- f) gebėjimu sėkmingai vystyti verslą;
- g) naujų gaminių įvedimu į rinką;

- h) gebėjimu atrasti galimybes;
- i) gebėjimu pasinaudoti galimybėmis;
- j) mokėjimu sėkmingai rizikuoti;
- k) asmens mąstymo būdu.
- l) kita.....

4. Balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku) įvertink, ar sutinki, kad tai yra esminiai verslumo komponentai:

Komponentas	5	4	3	2	1
Aktyvus veikimas					
Bendravimo menas					
Gebėjimas suburti žmones bendrai veiklai					
Gebėjimas priimti sprendimus					
Imlumas naujovėms					
Intuicija					
Kritiškas požiūris					
Laiko planavimas, prognozavimas, numatymas					
Loginis mąstymas					
Pasitikėjimas savimi					
Pasverta rizika					
Pilietiškumas					
Pozityvus mąstymas					
Savimotyvacija					
Tiek teorinės, tiek ir praktinės žinios					
Vadybiniai įgūdžiai					

5. Kuriomis šių savybių, Tavo manymu, pasižymi verslus žmogus? (galimi keli atsakymų variantai)

- a) aktyvumas;
- b) atkaklumas;
- c) atsakomybė;
- d) energingumas;
- e) iniciatyvumas;
- f) komunikabilumas;

- g) kūrybingumas;
- h) motyvacija;
- i) organizuotumas;
- j) naujų darbo vietų kūrimas;
- k) savarankiškumas;
- l) situacijos stebėjimas;
- m) tolerancija

6. Ar Tau reikalingos verslumo žinios? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau.

7. Ar verslumo ugdymas mokykloje yra reikalingas? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau.

8. Kaip manai, kada reikia pradėti mokinius mokyti verslumo? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) priešmokykliniame amžiuje;
- b) pradinėse klasėse;
- c) pagrindinėje mokykloje;
- d) vidurinėje mokykloje;
- e) kita.....

9. Patvirtink arba paneik teiginis:

Teiginys	Taip	Ne	Neturiu nuomonės
Man patinka mokytis verslumo			
Manau, verslumo dalykas pakankamai integruojamas į kitus mokomuosius dalykus			
Esu patenkintas verslumo ugdymu mano mokykloje			
11-12 klasėje kaip pasirenkamą dalyką mokysiuosi verslumo			

10. Ar Tau pakanka mokykloje gaunamų teorinių žinių apie verslumą? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau.

11. Ar Tau pakanka mokykloje gaunamų praktinių žinių apie verslumą? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau.

12. Ar Tavo mokykloje yra visos galimybės sėkmingam verslumo ugdymui? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip **(pereiti prie 14 klausimo)**;
- b) ne;
- c) nežinau **(pereiti prie 14 klausimo)**.

13. Kokios kliūtys sėkmingam verslumo ugdymui Tavo mokykloje? (galimi keli atsakymų variantai)

- a) mokomosios medžiagos stoka;
- b) vadovėlių trūkumas;
- c) verslumo ugdymą dėstančių specialistų stoka;
- d) mokytojų verslumo žinių stoka;
- e) kita.....

14. Kaip manai, ar dalykų mokytojai turi pakankamai verslumo žinių bei įgūdžių, kad galėtų integruoti verslumą į savo mokomąjį dalyką? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) taip, visi mokytojai;
- b) taip, tačiau ne visi;
- c) ne;
- d) neturiu nuomonės.

15. Balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku) įvertink, ar sutinki, kad pateikti verslumo ugdymo metodai yra efektyvūs.

Metodas	5	4	3	2	1
Atvejo analizė					
Komandinis darbas					
Mokymasis bendradarbiaujant					
Problemų sprendimo metodas					
Projektų metodas					
Reflektyvus mokymas					
Verslo įmonės imitavimas					
Verslo žaidimai					

16. Kaip manai, kuri iš pateiktų verslumo ugdymo strategijų, kuomet įgyjama praktinės patirties, yra efektyviausia? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) savo verslas arba dalyvavimas kitų versle;
- b) praktika įmonėse;
- c) verslo žaidimai;
- d) imitacinių įmonių kūrimas.

17. Kurios iš šių verslumo ugdymo strategijų, kuomet įgyjama praktinės patirties, taikomos Tavo mokykloje verslumo ugdymui? (galimi keli atsakymų variantai)

- e) praktika įmonėse;
- f) verslo žaidimai;
- g) imitacinių įmonių kūrimas.

18. Kurias iš šių verslumo ugdymo strategijų, kuomet įgyjama praktinės patirties, yra galimybių taikyti Tavo mokykloje? (galimi keli atsakymų variantai)

- a) praktika įmonėse (**praleisti 20, 21 klausimus**);
- b) verslo žaidimai (**praleisti 19, 21 klausimus**);
- c) imitacinių įmonių kūrimas (**praleisti 19, 20 klausimus**).

19. Kaip manai, kodėl trūksta galimybių atlikti praktiką įmonėse?

- a) stokojama verslo įmonių suinteresuotumo;
- b) tai reikalautų papildomo mokinių bei verslo atstovų laiko;

- c) skeptiškas mokyklos vadovų požiūris;
- d) skeptiškas mokinių požiūris;
- e) skeptiškas pedagogų požiūris;
- f) tėvų nepritarimas;
- g) kita.....

20. Kaip manai, kodėl trūksta galimybių įgyvendinti verslo žaidimus?

- a) stokojama mokytojų pasirengimo;
- b) stokojama mokytojų verslumo žinių;
- c) pedagogų pasyvumas;
- d) mokinių pasyvumas;
- e) trūksta mokinių suinteresuotumo;
- f) kita.....

21. Kaip manai, kodėl trūksta galimybių kurti imitacines įmones?

- a) reikalauja specifinių žinių;
- b) reikalauja daug laiko;
- c) skeptiškas mokinių požiūris;
- d) skeptiškas pedagogų požiūris;
- e) stokojama mokinių suinteresuotumo;
- f) kita.....

22. Balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – visiškai sutinku, 4 – sutinku, 3 – neturiu nuomonės, 2 – nesutinku, 1 – visiškai nesutinku) įvertink, ar sutinki, kad verslumas turėtų būti integruotas į šiuos mokomuosius dalykus:

Mokomasis dalykas	5	4	3	2	1
Dorinis ugdymas					
Kalbos					
Matematika					
Gamtos mokslai					
Socialinis ugdymas					
Meninis ugdymas					
Informacinės technologijos					
Technologijos					

Kūno kultūra					
--------------	--	--	--	--	--

23. Balais nuo 5 iki 1 (kur: 5 – labai dažnai, 4 – dažnai, 3 – neturiu nuomonės, 2 – retai, 1 – labai retai) įvertink, kaip dažnai mokytojai integruoja verslumą į šiuos mokomuosius dalykus:

Mokomasis dalykas	5	4	3	2	1
Dorinis ugdymas					
Kalbos					
Matematika					
Gamtos mokslai					
Socialinis ugdymas					
Meninis ugdymas					
Informacinės technologijos					
Technologijos					
Kūno kultūra					

24. Kaip manai, kuris verslumo integravimo į kitus mokomuosius dalykus integravimo modelis yra geriausias? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) integravimas į vieną mokomąjį dalyką;
- b) integravimas į kelis mokomuosius dalykus;
- c) kuomet integruojamas dalykas palaipsniui išauga į atskirą mokomąjį dalyką;
- d) integruojamas dalykas įtraukiamas į daugelį mokyklos gyvenimo sričių.

25. Kuris verslumo integravimo į kitus mokomuosius dalykus integravimo modelis yra naudojamas Tavo mokykloje? (galimas vienas pasirinkimas)

- a) integravimas į vieną mokomąjį dalyką;
- b) integravimas į kelis mokomuosius dalykus;
- c) kuomet integruojamas dalykas palaipsniui išauga į atskirą mokomąjį dalyką;
- d) integruojamas dalykas įtraukiamas į daugelį mokyklos gyvenimo sričių.

26. Veiksniai, sąlygojantrys verslumą, Tavo nuomone, yra (galimi keli atsakymų variantai) :

- a) asmeninės savybės;
- b) žinios;
- c) įgūdžiai;

- d) ekonominiai veiksniai;
- e) socialiniai veiksniai;
- f) technologiniai veiksniai;
- g) politinei – teisiniai veiksniai;
- h) kita.....

27. Kurias iš šių Tavo savybių labiausiai stiprina verslumo ugdymas mokykloje? (galimi keli atsakymų variantai)

- a) pasitikėjimą savimi;
- b) mokėjimą planuoti savo laiką;
- c) savęs pažinimą;
- d) sprendimų priėmimą;
- e) gebėjimą dirbti komandoje;
- f) gebėjimą lyderiauti;
- g) gebėjimą vadovauti;
- h) gebėjimą spręsti problemas;
- i) kita.....

28. Kurie šių veiksmų paskatintų Tave labiau domėtis verslumo ugdymu? (galimi keli atsakymų variantai)

- a) nuolatiniai verslumo komandų konkursai;
- b) verslių mokinių garbės lenta;
- c) prizai versliems mokiniams;
- d) susitikimai su žymiais žmonėmis;
- e) kita.....

Dėkoju už dėmesį